

کورد

کورد

د نښانه

به ئیسلام کړد

و

ئیسلام بدون دا

چاپی دووهم

سلام نا وختوسی

گورد
لهڻيو ان به نيسلام
کردن و
نيسلام پووندا

کورد

له نیوان به ئیسلام کردن

و

ئیسلام بوندا

ناوى كتيب: كورد له نيوان به ئىسلام كردن و
 نوسينى: ئىسلام بووندا
 نه خىشه ساريى: سهلام ناوخوش
 خىشه ت: كۆمپيوتهرى هيو
 بهرگ: نهوزاد كۆيى
 نۆره و سالى چاپ: امين مخلص
 تيراژ: دووم ۱۴۳۳ك - ۲۰۱۲ز
 ۱۵۰۰ دانه

له بهرپوهمبهرامتى گشتى كتيبخانه
 گشتييمكان ژمارهى سپاردنى (۱۲۴۴)
 سالى ۲۰۱۱ پندراوه

مافى له چاپخانه وى پاريژراوه بۆ
 نوسينگه تەفسير

نوسينگه تەفسير
 بۆ بلاوكرنه و هو راگهياندين
 هموليز - شەقامى دادگا - ژيز ئوتلى شيرين پلاص
 Mob: 00964 760 460 61 22
 Tel: 0964 760 25 18 138
 www.tafszer-pub.com
 tafszerooffice@yahoo.com

نهم کتیه

پیشکشه

به نووسمرا نهی به عه قلیکی
بابه تیانه میژوو دهنوسن و دهنویننهوه.

سالم

۲۰۰۳/۱/۱۱

به رایى

نیسلام و کورد

ئاشنابوونی کورد به نیسلام میژووئیکی کۆنی ههیه، کورد پئیش نیسلامبوونی میژووئیکی ئهوتۆی نییه، چونکه میژووی کورد و فارس ئهوهنده لهیهك نزیک بوونه به جۆریك دهسهلاتی پهها به دهست فارس بووه، کوردیش بی دهسهلات بووه!!

ئهو جۆره ژيانه-ژيانى هاوبهش - ههتا سهردهمی ساسانییهکان بهردهوام بووه، ئههه له پړووی سیاسى و کهلتورى و ئایینی ههه له خزمهت و راژهی فارس دابوو، ئهو پاشکۆبوونهی کورد هۆکاریك بووه کورد له دهرفتهیک بگهڕی، که له فارسهکان پزگاری ببی.

ههروهها ئایینهکانی ناوچهکه ئایینی ناوچهیی بوون، ئهو ئایینه زياتر ئایینی نهتهوهیی، نهك ئایینی جیهانیی بن!!! زمانی دهقهکان، نهتهوهکان، ههتا پیغهمبهرهکان نهتهوهیی بووه!! ئههم پاستیهش له قورئانی پیرۆز چهندان جار ئاماژهی پیکراوه!! وهکو خوای گهوره له قورئانی پیرۆز دهفهرموئ : (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِۦٓ)، ههروهها له سوپهتی الکف : ههموو مرقئیک ئازاد دهکات، لهوهی باوهر دینی، یان نه؟؟، وهکو دهفهرموئ : (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ)

خالنیکیتر قورئانی پیروز له چهندان ئایهت جهخت له سهر نهتهوه و
زمانی جودا دهکاتهوه!! نه مهش به بهرزی خوی گهوه دهزانی.

ههروه کو له قورئانی پیروز دهفه رموی: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَبَیْغُ).

ئهم سی خاله (نهتهوه، زمان، باوه) هوکاریکی بههیز بووه له سهر
جیابوونهوهی کورد له فارس!! ههروه ها زمانی پهسهنی کوردی له
مزگهوت گهشه و نهمای کردووه و ناسنامهی نهتهوهیی و جودایی له
فارسی وهرگرتووه، نهو زمانهش زمانی مۆرکی تایبهتی بو دروست بووه
له پووی مۆرفولوژی (وشه سازی)، سینتاکس (پسته سازی)،
سیمانتیکسهوه (واتا سازی)، له فارسی جودا بووه و ناسنامهی مهلایی له
مزگهوتی کوردی وهرگرتووه، له مزگهوت، کورد بوته نهتهوه یهکه مهکان،
که شپۆقهی سی پیزمان: کوردی، عهره بی، فارسی، بکات، خهباتی
زانایانی کورد جینگای شانازییه .

نهو راستیه وایکردووه زۆربهی کورد، قه بوولی نهو ئایینه نوییه
بکات، پییخوش بیته، له ژیر دهستی فارس رزگاری بی.

به ناوی خوای گهورهی میهره بان

پیشه کی

پرس (مسألة)ی فتوحاتی ئیسلامی له زۆریه ی کتیبه میژوویی یه کانی
 سهردهمی ئیسلامی وهک کتیبه کانی (طبری) و (خلیفة بن خیاط) و (قدامة
 بن جعفر) و (ابن الاثیر) و (بلازری) و (واقیدی) هتد باس کراوه.
 ههروه ها زۆریه ی ئه و پۆژه له اتنا سانه ی له باره ی میژووی ئیسلامیه وه
 کتیبی بیان نووسیوه، باسیان لێوه کردوه. له بهر ئه وه ی له سهردهمی
 فتوحاتدا ولاتی کوردان له نیو دهوله تی ساسانی و رۆمانی دابه ش و
 داگیر کرابوو، بۆیه له کاتی پوه پوه بونه وه له گه ل ئه و دوو دهوله ته دا
 راسته وخۆ یان نا راسته وخۆ باس له کورد و ولاتی کوردان و چۆنیه تی
 گرتنی شار و شارۆچکه کوردی یه کان کراوه. له ناو کوردانی ش،
 میژوونووسانی وهک شه ره فخانیه دلیسی و مه ردۆخی و موحه مه د ئه مین
 زه کی و صالح قه فتان و مه لا جه میل رۆژ به یانی له کتیبه کانیان لێره و
 له وی باسیان له فتوحات کردوه، ههروه ها هه ندی نووسه ریش، که
 له باره ی میژووی کورده وه ده نووسن، وهک هه ژار موکریان و مه لا ره ئوفی
 هه ویزی و ره فیق ساییر و هه سه ن پینجوینی و هه سه ن مه حمود و و
 موحه مه د یوسف و .. هتد، چ وهک کتیب ، یاخود لیکۆلینه وه و وقاریان له
 باره ی فتوحاته وه نووسیوه. ئه مه و چه ند ماسته رنامه یه

ئامارژەيان به مەسەلەى فتوحاتەوە کردوو، وەك ماستەرنامەكانى مامۆستايان : حوسامەدين نەقشەبەندى و فائىزە عىزەت و زرار سديق و ئەحمەد مىرزا و فرسەت مەرعى، ھەرۆھاد، شوان عوسمان.

بىنگومان چاوەرپى ناکرى ئەو ھەموو نوسەرانە، ھەمان تىپروانىن و بۆچوونيان بۆ مەسەلەى فتوحاتى ئىسلامى ھەيئەت، ئەو (جودابىنى) و (جوايەزحالى) بوونە، رەگىكى پىشپىنە و جوايەزى ھزى و ئامانجى خۆى لە پالدايە. نوسەريک کە رافەيەكى ماددى بکاتە پىئومەر بۆ پوداوەکان، حەتمەن قەناعەت بە ئەگەرى رۆحى و دىنى ناھيئى. يەکیکی تر (ئايدۆلۆژياى سياسى) و (بينىنى ھەنوکیى) بۆ مێژوویکی وەك سەردەمى فتوحات بکاتە پىئومەر و لە بەرژەوهندى ئايدۆلۆژياکەى دانەبى، رەوت و ئەگەرى پوداوەکان بەچاویلکەى ئايدۆلۆژياکەيەو دەبينى. جا ئەگەر ئەمە ببیتە دۆگما و بشفەرى ھەر بزن بى، ئەو کاتە لیکۆلینەو کە پۆحیەتى بابەتیانە و زانستیانەى خۆى لە دەست دەدا.

بەپرای من لە شەرۆفە کردنى فتوحاتدا سى مەسەلە ھەن، ھەریەکە تەواوکەرى یەکتەین، ئەوانەى دەیانەوى لە چوارچێوەى ئايدۆلۆژى و پرای پێشوەخت دەرچن، دەبى حسیبىکی ورد بۆ ئەو سى مەسەلە گرنگە بکەن: یەکەم: ژێدەرە مێژووییەکان زۆر گرنگن، نوسەر گرنگیان پێیدا، بەلام ئەو ژێدەرە دەبى (تحقیق) بکرین تاكو ئەوانەى پێیان دەوترى "ئیسرائیلیات" ھەرامۆش بکرین لە شیکردنەوێ پوداوەکان دا، دووھەم: ماھيەتى ئىسلام و دىتنى ئىسلام بۆ مەسەلەى فتوحات، ئەرى مەسەلەکە بانگەوازی و رزگارکردنى مەروۇفە لە پەرسەتنى مەروۇفا، یاخود مەسەلەکە

په یوه سته به دهسه لاتی سیاسی و ئابووری یه وه، ئهم خاله زور گرنگه، چونکه نه گهر نووسهر له بنه ماکانی ئیسلام نه گات، زور زهحمه ته بتوانی له ههلوئستی ئیسلام بهرام بهر فتوحات بگات.

مهسه له ی سییه م : چه کهره کردنی به لگه ی لوژیکیه، ئهو سی مهسه له یه ههرسی مرقوردهن چونکه پابهندن به تیروانی نی نووسهر (وهك مرقوقيك) بو به لگه ی میژویی و به لگه ی دینی و به لگه ی لوژیکی.

بابزانین ئهو سی به لگه یه چی دوپاته دهکهنه وه، پرگار کردنی کوردستان، یا خود داگیر کردنی کوردستان؟! هه موو ژیده ره میژوویی هه کان جهخت له سه ره ئهو دهکهن، که کورد له سه رده می فتوحاتی ئیسلامیدا نه "دهوله تی نه ته وه یی سه ره به خو" ی هه بووه، نه "دینیکی نه ته وه یی سه ره به خو" ی هه بووه، ولاته که شی له ژیر دهستی دوو دهسه لاتی داگیر کردا بووه، زۆریه ی شه ر و ململانی ئهو دوو دهوله ته داگیر که ره ش، هه ره له سه ره خاکی کوردان دا بووه، به واتای کورد هه ره باجی دابه شکردن و داگیر کردنی ولاته که ی نه داوه، به لکو له نښان به رداشی ململانی ئهو دوو داگیر که ره ش ژیان و کهلتور و بوونی له به ریوونیکی (نه زیف) بوونیکی به رده وام دا بووه!

هه ره له و پښودانگه وه، له پووبه پروو بونه وه ی له شکری ئیسلام و ساسانی، یا خود ئیسلام و پۆمانی دا، چاوه پری ده کری "کورد" له کام به ره بی؟!

(هه ندی) سه ره چاوه و ژیده ره ئاماژه به پۆلی یه کلاکه ره وه ی کورده موسلمان بووه کان دهکهن له شه ری قادسیه دا، هه ره ئاکامی ئهو شه ره ش وایکردوه به شی کوردستانی داگیر کراوی ژیر دهستی ساسانی.

دهسه لاتیکی ئیسلامی کوردی ئی دابمه زری. بیگومان لهو به شعی کوردستان شهپر له نښان له شکری ئیسلام و له شکری ساسانییه کان پوویداوه، نه گهر شهپر بهرپانه بووبایه چوڼ دهوله تیکی وهک دهوله تی ساسانی که ته مهنی چوار سهد سال زیاتره دهروخا؟!

ناکامی نهو دهقهره به بهرژه وهندی کورد تهواو بوو، له شاری مه دانیی پایتخته ختی ساسانییه کان (سهلمان فارسی) بووه سهردار، له جهلهولا کوردیک له له شکری کوردی. ههروهها له (ههلووان) یش کوردیک به ناوی (قوباد) بووه سهرداری نهو شاره، نه مه له پووی (سیاسی) یه وه. له پووی (دینی) شهوه کورد بوونه خاوهن یهک دین، نهک ههندی (زهردهشتی) و ههندی (مهجوسی) و ههندی (مسیحی)!

نه مهو له شهپری نښان له شکری ئیسلام و له شکری پۆمانیدا، به دهگهمن ژیدهریک باس لهوه دهکات له شکری ئیسلامی شهپری کوردی کردبی، لهو به شهشدا له نښان له شکری ئیسلام و له شکری پۆمانیش، شهپرکی به ناوبانگی وهک شهپری (قادیسه) و (نههاوهند) نه قهوماوه، نهو دهقهره به حوکمی نهوهی زۆربهی مهسیحی و گاور بوونه، زیاتر به سولج و ناشتی لهگهله له شکری ئیسلام ریککهوتون. له سهراوهکاندا هاتوه، که (عومهری نهنصاری) والی جهزیرهی کوردستان، که نهو به شعی له پۆمانیهکان رزگار کردوه به خاوهنی پهسهنی دهقهرهکی داوه تهوه، بیگومان خاوهنی پهسهنی دهقهرهکش کورد بوونه. لیږدها ژیدهرهکان نهو راستیییه دوپات دهکهنهوه، که ههر شهپری له ناوچهکهدا بهرپا بووبی له نښان له شکری ئیسلام و ساسانی، یاخود له شکری ئیسلام و پۆمانیدا بووه، نهک له نښان له شکری ئیسلام و کورددا بووبی! جا کورد چوڼ

شەپری لەشکری ئیسلا بکات، که خۆی نه دەسهلاتی هەبی، نه لەشکری هەبی؟^{۱۲} هەندی نوسەر وەک (مەلا رەئوف) و (مەلا جەمیل) و (د. رەفیع سابیر) و (د. شوان عوسمان) بانگەشەیی ئەو دەکەن، که لەشکری ئیسلا شەپری کورد و کەلتوری کوردی کردووە!

ئایا هەموو کوردێک گوزارشت له کوردییتی و خەمی کوردی و هەستی کوردی و کەلتوری کوردی دەکات؟! بێگومان لەناو لەشکری ساسانی و پۆمانیدا کورد هەبوونه، شیمانەیی ئەوەش دەکری هەندی فەرمانده و کاربەدەست بوونه، بەلام ئەوانە بەرگریان له کورد دەکرد، یاخود دەسهلاتی داگیرکاری ساسانی و پۆمانی؟! ئەگەر وابێ، دەبی ئەو هەموو (موسەتەشار) و (ئامیر مەفرەزە) و (ئاغا) و (دەرەبەگانه)ی، هەر له شوێشی شیخ مەحمودەو، هەتا راپەرینی ۱۹۹۱ کوردایەتییان کردبی و بەرگریان له کوردستان کردبی، هەرچی (پیشمەرگە)ن، داگیرکەری کوردستان بوونه؟! کوردستان

ئەری ئەو (کورد)انەیی له (قادیسیه‌ی سەدام) و (ام المعمارک) کوژران بەرگریان له کوردستان دەکرد؟! ئەری لەشەپری کۆمەڵکوژی کوردیدا، که سەدام ناوی نابوو (ئەنفال)، ئەو سی سەد فەوجەیی جاشەکانی کورد له پیشەوای لەشکری عێراق نەبوون بۆ کوشتن و بڕین و کاولکردنی کوردستان؟! ئەری ئەوانە له پینا و کورد وایان دەکرد یان له پیناوی "عێراقی سەدام"دا؟! کوردستان

سەبارەت بە مەسەلەیی دووهم، دید و ئامانجی ئیسلا لەبارەیی فتوحاتی "کوردستاندا"، چەمکی ئیسلا خۆی تەواو دەلالەت له ناشتی دەکا، هەتا ئەوی دی بیهوی له زمانی عەقل و دایەلۆگ بکات، ئیسلا

شهری دهگه‌ل ناکات، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ سیژده سال له مه‌که بهو لوژیکه‌وه که‌وته گفتوگو دهگه‌ل خه‌لک و دهسه‌لاتی دهقهری خوئی، هه‌تا ناچار نه‌کراو هاوه‌لانی له شاری مه‌که ده‌رنه‌کران و نه‌کوژران، شهری نه‌کرد. هه‌موو داخوازیه‌که‌شی بریتی بوو له "قولوا لا اله الا الله تفلحوا". خه‌لیفه عومه‌ریش ﷺ بهر له‌وه‌ی شهری ده‌وله‌تی ساسانی بکات، شانديکي نارد و داوای له (یه‌زدگورد) کرد سه‌رپشک بی له نښان سی شت: (نیسلام)، (جزیه)، (شهر)، خو ئه‌گه‌ر یه‌زدگورد یه‌که‌م، یان دووه‌می قه‌بول بکردبا، ده‌وله‌ته‌که‌ی هه‌ر ده‌ما، به‌لام ئه‌و سییه‌می هه‌لبژارد، له ناکام خوئی و ده‌وله‌ته‌که‌ی له ده‌ست دا.

هه‌رگیز ناتوانی نکولی له‌وه بکری، که له میژودا هه‌ندی سه‌رکرده‌ی عه‌ره‌ب ویستویانه له ریگای ئیسلامه‌وه عه‌ره‌بایه‌تی به‌رپا بکه‌ن، به‌لام ناکام چی لی که‌وته‌وه، ئه‌ری عه‌ره‌بایه‌تی و ناوچه‌گه‌ری، چی به‌عه‌ره‌ب به‌خشی؟!

ئه‌ری ئه‌و "عه‌ره‌به‌ موسلمانان"ی، که پوژمه‌لات و پوژناوا لینی ده‌ترسا، ئه‌م‌پوکه نه‌وه‌کانی له ژیر ئالای عه‌ره‌بایه‌تیدا هه‌ر هه‌مووی له ژیر په‌حمه‌تی ده‌وله‌تیکی سی چوار ملیونیدا نیین؟! ئه‌ری ئیستا عه‌ره‌ب بی ئیسلام، هه‌ر له قوناغی جاهیلیدا ناژینی؟!

له ئیسلامدا، تا راده‌یه‌کی زو‌ر لوژیک له هه‌ندی پرس و ئاریشه‌دا رۆلی خوئی هه‌یه، به‌لگه‌ی لوژیکیش له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هیچ ململانییه‌ک له نښان (نیسلام) و (کورد) له‌ئارا‌دا نیه، خوئی له خۆیدا مه‌سه‌له‌یه‌کی به‌لگه نه‌ویسته. ئه‌گه‌ر له‌گه‌ل لوژیکی ساخه‌م و دروست بدوین، ده‌بی له به‌رامبه‌ریدا به‌چو‌کدا بین، که کورد شهری ئیسلامی نه‌کردوه، کورد له

حاله‌تی داگیرکردن دا بووه و هیچ دینیکی تایبەت به‌خۆی نه‌بووه، له ئیسلامیش دا هه‌ریه‌کی شایه‌تمان بێنی، ده‌بیته موسلمان و جیاوازی په‌گه‌ز و زمان نایه‌تیکن گوزارشت له گه‌وره‌یی خوای گه‌وره ده‌که‌ن، جا نه‌گه‌ر گریمان مه‌سه‌له‌که دینیش نه‌بی، کورد هیچ ناگای له ئیسلام نه‌بووبی و نه‌وه‌ی سه‌رده‌می فتوحاتیشی بته‌رست بووبن، خۆ هه‌ر بۆ پزگاربوون له ده‌سه‌لاتی داگیرکاری ساسانی و پۆمانی، ده‌بی ئه‌و میللەته هه‌ر بۆ "تاقیکردنه‌وه" ئیسلامی قه‌بول کردبی؟! له راستیدا گه‌ر له دیدگای لۆژیکه‌وه له‌مه‌سه‌له‌که پڕوانین دان به‌وه ده‌نین، که خودی ئیسلام و ژێده‌ره میژوویییه‌کان به‌لگه‌ی دروستن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی، که زۆرینه‌ی کورد به‌ناشتی و سولح پیشوازی له ئیسلام کردووه، هه‌ر ئه‌مه‌ش وای کردووه ئیستا له ٩٨٪ی کورد موسلمان بن.

ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی په‌خنه‌یه‌یه له باره‌ی کتییی (کوردستان و پرۆسه‌ی به ئیسلام کردنی کورد) که له دوو به‌شی سه‌ره‌کی پیکدی٢، به‌شی یه‌که‌م له لایه‌نی ته‌کنیکی و ئه‌کادیمی ئه‌م کتیبه ده‌کوڵێته‌وه، له‌م به‌شه‌دا په‌خنه‌ له ئه‌دگار په‌یووستیه‌کانی ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک (د. شوان) ده‌گری٢. له به‌شی دووه‌میش دا، که خۆی له شەش بابەت پیکدی٢: به‌ئیسلام کردن، ئیسلام بوون، به‌ عه‌ره‌بکردنی کوردستان، په‌وشی ئایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام، پزگارکردن و داگیرکردنی کوردستان له هه‌ردوو کتییی (کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا) و (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد)، چه‌مکی جزیه و رۆلی جزیه له پزگارکردنی کوردستان به‌ناشتی، هه‌لگه‌پانه‌وه و راپه‌ڕینی شار و شارۆچکه کوردیه‌یه‌کان.

وێرای ئەمانەش، بهرایهك و بابەتیك له سهر پیستیك، كه به ناو له سهردهمی فتوحاتی ئیسلامی و ههتا ئەمڕۆ پۆلی گرینگى ههبووه تیهاههڵکێشی ئەو بابەته کراوه، ههروهها ئەم چاپی دووهمه به ناوی خۆمهوه بێت. ئەم پاشکۆیهی له کۆتایی ههیه به جهوت ئەلقه له گوڤاری چرای رووناکی بڵاوبۆتهوه...

ئێتر بهو ئومێدهی له پێی ئەم لێکۆڵینهوهدا، تیریزێك له راستیهکانمان وهدهرخستبێت و پروون کردبێتهوه. با دله پۆشنهکانیش به واقیع بینانهوه، له ناخهوه ئامیزی ههقخوازی و راست و یستی بۆ بکهههوه و به دلیکی بێداری و بهرچاو پۆشنیهوه وهری بگرن، چیتر عهلمانی کورد، چ له سهه ئاستی نوسهر و دهولهتهوه بێت، لاق ئەوه لینه دات، که ئیسلام به زهبری هیز له کوردستان بڵاوبۆتهوه!!

سهلام ناوخۆش

چەند سەرنجیك دەربارەی كتیبی كوردستان و پرۆسەی بەئیسلام کردنی کورد

ئەم كتیبه لهبناغەدا خۆی ماستەرنامەكەى "شوان عوسمان
موسستەفا)یەو د. نەبەز مەجید سەرپەرشتی کردوووە لە ۲۰۰۲/۵/۱۴
لیژنەیهك لە مامۆستایانی بەشى میژووی كۆلیژی زانستە مرقایەتیەكانی
زانکۆی سلیمانی گفتوگۆیان لەسەر کردوووە پلەى (نایاب)یان داوەتى^(۱).
بەحوكمى ئەوەى ئەم كتیبه ماستەرنامەیه، بۆیه دەبێ پەیرهوی
شیوان(میتۆد)ى ئەكادیمی بکات، چ لەشیۆه تەکنیکیەى و، چ
لەخستەپروو شروقه کردنی بابەتەكە. لەم نووسینەدا هەڵدەدەین سەرئ
لەبارەى لایەنى تەکنیکی ئەكادیمیى و، هەروەها لایەنى بابەتى
ماستەرنامەكە بخەینە پوو.

۱- ماستەرنامەكەى كاك شوان عوسمان، سەنتەرى چاپ و پەخشى (تەما) لە سلیمانی وهك كتیپ بلاوى

کردۆتەوه (سلیمانی - ۲۰۰۲)

به‌شی یه‌که‌م

ماستهر نامه‌ی

"کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلاام کردنی کورد"

له‌رووی رێبازی لیکۆلینه‌وه‌ی زانستییه‌وه

له‌م به‌شه‌دا، هه‌ندی سهرنج، له‌باره‌ی ناوێشانى ماستهرنامه‌که، سنووری ماستهرنامه‌که، هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌که، شیکردنه‌وه‌ی ژێدهره‌کانی بابته‌که، هه‌روه‌ها لیژنه‌ی گفتوگۆکه⁽¹⁾ ده‌خینه‌ پوو:

۱- ناوێشانى بابته‌تى نه‌کادیمی.

۲- سنووری بابته‌تى نه‌کادیمی.

۳- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌ت.

۴- شی کردنه‌وه‌ی ژێدهره‌کانی بابته‌که.

۵- لیژنه‌ی گفتوگۆ.

۱ - سه‌باره‌ت به‌هه‌نگاوه‌کانی رێبازی زانستی له‌ لیکۆلینه‌وه‌ی میژوویدا هه‌موو ژێدهر و

سه‌رچاوه‌کانی ئهم بواره ئهم هه‌نگاوانه به‌ مه‌رجی نه‌کادیمی داده‌نێن بۆ نمونه پڕوانه:

-Research and paragraph writing.

- د. محسن محمد حسين منهج البحث التاريخي.

- غازي فاتح وهيس: رێبازی لیکۆلینه‌وه.

۱- ناوینیشانی بابەتی ئەکادیمی:

ناوینیشان له توێژینهوهی ئەکادیمیدا زۆر گرنگه، توێژەر ناچار دهکات کرۆکی بابەتەکهی، دهگهڵ ناوینیشانهکه بسازێ و جۆره هارمۆنیەك بسازێ. بهواتیهکی تر نابێ هیچ جۆره ناکۆکی و ههقدهیهك لهنیوان ناوینیشان و کرۆکی بابەتەکه ههبن.

لهدابى زانکۆیی و ئەکادیمیدا، که ناوینیشانی پەسەند دهکری؛ نابێ پێشتر هیچ ماستەرنامه و دکتۆرا نامهیهك لهسەر هه مان بابەت نووسرابێ، بۆیه لهههلبژاردنی ناوینیشاندا توێژەر و سهپرپهرشتیار دهبێ وردبن، بۆ ئەوهی بهتایبهتی توێژەر رهنج بهخهسارنهبێ.

چهندان جار رێککهوتوه توێژهرێك ماوهیهك لهسەر بابەتیك کارى کردووه، بهلام له کاتی گهپان بهدوای سهپرچاواندا بۆی دهرکهوتووه، که ئەو بابەته لیکۆلینهوهی لهسهرکراوه؛ بۆیه ناچار بووه ناوینیشانی بابەتەکهی بگۆڕی.

پێنج سال پێش کاک شوان، دکتۆر (فرسەت مهرعی ئیسماعیل)، که کوردێکی بهشی باشووری کوردستانه، ماستەرنامهکی خۆی بهناوی (الکرد مصادر ومعالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) (۱۶-هـ/ ۶۳۷م-۲۱هـ-۶۴۲م) پێشکەش به بهشی کۆلیژی ئادابی زانکۆی خەرتومی سودانی کردووه.

ماستەرنامهکی (فرسەت) لهسالی ۱۹۹۸هوه لهکوردستان ههیه، به تاییهتی لهکتیبخانهی کۆلیژی ئادابی زانکۆی دهوک و، کتیبخانهی ناوهندی. بۆیه ناکرێ نه توێژەر و نه سهپرپهرشتیار، لهو بارهیهوه هیچ

پاساویک بهیننهوه^(*) ئەمەو ماستەرنامەکە ی کاک (فرسەت) زۆر ئەکادیمیترە لەوەی کاک شوان، چونکە بەر لەهەمووشتی پەڕپەوی دوو دابی زانکۆیی گرنکی کردووە، یەکەم: سنوور بەندکردنی لیکۆلینەوهکە ی (١٦) ی کۆچی بۆ (٢١) ی کۆچی. دووهم: ناو نیشان و ناو پڕۆکە کە زۆر لەگەڵ یەک دەسازێن. هەروەها پەیفەکانی ناو نیشانە کە تەواو گوزارشت لەسەردەمی لیکۆلینەوهکە دەکەن. نەک وەک کاک (شوان)، کە نەسنوری لیکۆلینەوهکە ی دیارەو نەناو نیشان و ناو پڕۆکیشی بەم شیوەیە ئەکادیمین.

پەیفی "کوردستان" بۆ لیکۆلینەوهیەکی ئەکادیمی، کە لەسەردەمی ولاتگیری بدوئ، هەلەیهکی ئەکادیمی^(**). جارێ "کوردستان" پەیفیکی "ئەمبلیگۆیتی یە" دوو واتا لەخۆ دەگرێ: واتای جوگرافی و واتای نەتەوایی. پەیفی "کوردستان" بەهەردوو واتا، لە هیچ ژێدەرێکی کۆنی سەردەمی ولاتگیری نەهاتوو. هەروەها لەژێدەرە کۆنەکانی یۆنانی ورۆمی و سریانی و ئەرمنی و فارسی و عەرەبیش نەهاتوو. ئەوسا یان "ئەقلیم جیبال" "ئەقلیم ئەکراد"، یاخود "عیراقی عەجەم"، یان

* لە پەڕی سیاسییەوه، پەوشی هەرێم لە ماوەی نووسینی ماستەرنامەکە ی کاک (شوان) دا زۆر هێمن و ئارام بوو، هیچ جۆرە بارگرتێک لە نێوان نێدارە ی هەولێر و سلێمانی لەئارادا نەبوو، هەتا بیکات بە بیانۆری نەدیتنی ماستەرنامەکە ی کاک فرسەت، یان ئەوانی دی!

** لە ماستەرنامەکانی پێش کاک (شوان عوسمان) دەرک بەو پاستییە زانستیە کراوە، بۆیە توێژەرەکان لە بریتی وشە ی کوردستان (ئەقلیم جبال، بلاد الکرد، ئەقلیم الجزیرە، الکورد، الکرد) یان بەکار هێناوە.

"جهزیره" یان میسوپۆتامیا به کارهاتوون^(١). به گویهری ئهم ژێدهرانهی له بهردهستن یه کهم سه رچاوه، که ناوی کوردستانی تێدا هاتبی، که شتنامه کهی (مارکۆپۆلۆ)ی گهریدهی ئیتالی یه (١٢٥٤-١٣٢٣). ئهو کهشتهی "پۆلۆ" له سالی ١٢٧١ بووه، له ویش ناوی کوردستان به (کاردستان) هاتوه^(٢). له دیدی د. جهمال رهشیددا (کارد) ئهو کوردانهن، که له بهشی شاخاویی موسڵ دهژینو، کاردستان مهمله که تێک بووه له مه مالیکی فارسو، ده که ویتته رۆژئاواو باشوری ئه قلیمی جیبال، رۆژئاوای ئیرانی ئیستا^(٣). ئه مه و حه مه ده الله مستوفی قه زوینی له "نزّه القلوب" به دروستی ناوی "کوردستان" ده هین، ئهو "کوردستانه ی، که قه زوینی باسی لێوه ده کات، ئاماژه یه کی جوگرافی- کارگیری له خوی ده گری، نه ک چه مکیکی نه ته وه یی. له سه رده می مه غولی، ئیران هه شت ویلایه ت بوو، که (کوردستان) یه کێ له وه هه شت ویلایه ته بوو.

"ویلایه تی کوردستان، که (قه زوینی) باسی لێوه ده کات، ته نها له شانزه شارو شارۆچه پێکهاتبوو، قه لای "به هار"ی باکوری هه مه دانی ئیستا، مه لبه ندی ویلایه ته که بووه^(٤). موحه مه د ئه مینی میژوونووس، له (قه زوینی) و (لیسترنک) ئهم زانیاریانه له باره ی "ویلایه تی کوردستان"

١- پروانه ماسته رنامه کانی (فانیزه عیزه ت) و (زرار سدیق) و (ته حه مد میرزا) و (فرسه ت مه رعی) و (مه لدی قادر...).

٢- پروانه هاجانی: صفحات من تاریخ الکرد و کردستان، ارپیل ٢٠٠٢، ص ٨٥.

٣- د. جهمال رهشید احمد: دراسات فی بلاد سوپارتو، بغداد، ١٩٨٥، ص ١٣٧.

٤- حه مد الله المستوفی قه زوینی: نزّه القلوب، ل ١٢٨-١٢٩، حازم هاجانی، سه رچاوه ی پێشو، زرار صدیق، ظهور تسمیه کوردستان، مجله مه تین، ژ: (٨٠).

دهخاته پوو: "له ئه‌واسیتی عه‌صری شه‌شه‌مین هه‌جریدا، سولتان (سه‌نجه‌ری سه‌لجوقی لای غه‌ربی جیبالی، که تابیعی کرمانشان بوو، جوێ کرده‌وه و ناوی نا "کوردستان" و (سلیمان شاه)ی برازای کرد به حاکمی. دوو سالی (٥٥٤-٥٥٦) تیا ما؛ له‌پاشدا له‌جیگهی مامی بوو به‌گه‌وره‌ی سه‌لجوقی عێراقیان" ^(١) ئه‌مه‌ش له‌چه‌رخێ دوازه‌هه‌می زایینی بووه، چونکه (سه‌نجه‌ری له‌پاش سالی (٥١١هـ/١١١٧ز) ده‌سه‌لاتی گرتۆته‌ ده‌ست ^(٢). له‌سه‌رده‌می ولاتگیری ئێسلامیدا، ولاتی کوردان بریتی بوو له‌ئه‌قلیمی (جیبال)، ئه‌م به‌شه‌ بریتی بوو له‌عێراقی عه‌جه‌می و غه‌ربی ئه‌قلیمی (جیبال) و ئه‌قلیمی جه‌زیره ^(٣)، ئه‌مه‌و زۆر زۆم و هۆبه‌ی هۆزه‌کانی کورد، له‌ئه‌قلیم فارس و ئه‌رمینیا.. هه‌بوون ^(٤).

سه‌رده‌می ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک شوان بریتییه له‌ چه‌رخێ حه‌وته‌می زایینی، که‌چی په‌یغی "کوردستان" وه‌ک یه‌که‌یه‌کی کارگیری، ته‌نها بۆ به‌شێک له‌ کوردستانی گه‌وره‌ لای (مارکۆ) له‌سالی ١٢٧١و، لای (قه‌زوینی) له‌ سالی ١٢٣٩ هاتوه‌! بێگومان ئه‌و "کوردستان"ه‌ی کاک شوان باسی لێوه‌ ده‌کات زۆر نوێیه، بۆیه به‌هیچ پێوه‌ریکی ئه‌کادیمی ئه‌مه‌ قبوول ناکرێت.

ده‌سته‌واژه‌ی "به‌ئێسلام کردنی کورد" مه‌دلولیکی نێگه‌تیفی هه‌یه، هه‌ریه‌کی ناوێشانه‌که‌ بێینی؛ له‌ هه‌لوێستی "تویژه‌ر" ده‌گات و، ده‌زانێ

١ - موحه‌مه‌د نه‌مینی زه‌کی: خولاصه‌یه‌کی تاریخی کوردو کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل ١٥

٢ - سه‌رجاوه‌ی پێشوو

٣ - فرست مرعی اسماعیل، الامارات الاسلامیه، صفا و ٢٠٠٠.

٤ - کلثومه‌ جمیل، الحیاة الدینیة و الاجتماعیه و الاقتصادیه لبلاد الکورد فی عهد الساسانیین، ارپیل-٢٠٠٢.

"تویژهر" دهیهوی بهراشکاوی بلی ئیسلام... بهزهبری شمشیر، یاخود بهچهوساندنهوی ئابووری، یا بهجیاوازی ئیتنیکسی وکۆمه لایهتی بهسهر کورد سه پینراوه^(١). بهگویرهی ناو نیشانه که ده بیئت "کوردستان" بهشی (جیبال) و (جهزیره) بهزهبری شمشیر به ئیسلام کرابن، به لام ههرچهند نوسهر ههولێ زۆری داوه میژوو بشیوین، به لام له ههندی جی ناچار بووه دان بهوه بن، که ههرهیج نه بن خۆی واتهنی بهشی نه قلیمی جهزیره، بهگویرهی سولخی (نۆر فیه یان) ی ره ها که وتوونه ته ژیر ده سه لاتی موسلمانان^(*)!

ده بی "تویژهر" و سه ره رشتیار و لیژنه ی گفتوگو؛ نه وه نده له کوردی کلۆل بن و جیاوازی له نێوان " ئیسلام بوون - موسلمان بوون" و "به ئیسلام کردن" نه که ن؟!

هه ره له چوارچێوه ی " ناو نیشان" ه که وه، وایزان له راستی دور نا که وینه وه، گهر بلین، ئه م ماسته رنامه یه کۆکردنه وه ی چه ند ماسته رنامه یه کی دیکه یه، وه ک:-

١- فائیزه محمد عزت ماسته رنامه که ی به ناوی (الکرد فی اقلیم الجزیره وشهرزور فی صدر الاسلام ١٦ک-١٣٢ک).

٢- زرار صدیق: الکرد فی العصر العباسی حتی مجيء البويهيين ٣٣٤ک-١٣٢ک.

٣- ئه حمه د میرزا میرزا - غریب اقلیم الجبال فی صدر الاسلام. له م سێ ماسته رنامه یه دا وه که له ناو نیشانه کانیان دیاره، هه ره که ی

١- شوان عوسمان، کوردستان و پرۆسه ی...، ٢٣٦ل

* پروانه بهشی دووه می ئه م نووسینه

باس له به شیکی پهوشی کورد دهکات له سهردهمی بهرایی ئیسلامدا، به واتای له سهردهمی ولاتگیری.

ئه مه و باس له وه ناکهین، که کتییی "کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامیدا" له هه مان سهردهمی ماسته نامه که ی کاک شوان دهوئی، چونکه ئه م کتیبه له ده ره وه ی زانکو نووسراوه له نه زهری "تویژهر" و "سهر به رشتیار"، کتیبیکی زانستی و نه کادیمی نیه و، دووره له شیواز و پیگای، میتۆدی تویژینه وه ی میژوویی!! دور له چوار چیوه ی نه کادیمی، بهرگی کتیبه که (کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد) مۆرکیکی سیاسی له خو ده گرئ، نه ک ئه کادیمی، کتیبه که بهرگی په شه و نووسینه کانی به سوژ نووسراون، ئه وه ش بیگومان گوزارشت له دیدی نووسه دهکات. ئه وه پای نووسه ره و له ده ره وه ی زانکو چاپکراوه. ئه گه ره نووسه ر ئاوا به شیکی له میژووی کورد "په ش بکات" ئه و باچاک بزانی له م سهرده مه دا ئه م عه قلیه ته میژووی پی نانووسری، چونکه چاک ده زانی، که له پاش پوخانی دهوله تی میدیای کورد، هه ره له پیگای ئیسلام وه جاریکی تر هاته وه ناو میژوو و جاریکی تر پۆلی شارستانی خوی له شارستانییه کی دی نویدا بینی، که سیش ناتوانی نکۆلی ئه و پۆله میژوویییه و ستراتیژییه بکات، ههروه ها بابی گومان بی، گه ره ئیسلام نه گه یشتبا کوردستان، ئه و له نیتوان بهرداشی ساسانی و پۆمانیدا، ئه مپۆ گه لیکی نه ده بوو به ناوی کورد، ئه وانیش به ده ردی (ناشوری) و (بابلی) ده چوون .

۲- سنووری بابەتی ئەکادیمی:

دیاریکردنی سنووری لیکۆلینهوهی ئەکادیمی، کاری توێژەر زۆرئاسان دهكاو توێژەر تهواو لهكاری خۆی دهگا و بهرچاوی خۆی پوون دهبینی. دهشی بهئاسانی كۆتترۆلی مهودای لیکۆلینهوهكهی بكات، سنوربهند كردنی لیکۆلینهوهی ئەكادیمیش به دووشیوه دهكری. یهكهم: قوناغ (كات- ماوه) دووهم: (بابەت) ^(۱). بۆ پوونکردنهوهی ئەم دووشیوازه یهك دوو نمونه دههینینهوه، شیوازی قوناغ: یاخود دیاریکردنی ماوه. لهمهدا ساڵ، سهردهم بهكار دههینری. بۆ نمونه: ماستهرنامهكهی مامۆستا (فرسهت مهرعی ئیسماعیل) بهمجۆریه، الكرد مصادر ومعالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ۱۶ك-۲۱ك.

ههروهها ماستهرهكهی (فائیزه محمد عزت) بهم جۆریه:-

الكرد فی اقليم الجزيرة وشهرزور فی صدر الاسلام ۱۶ك-۱۳۲ك. له ماستهرنامهكهی كاك (فرسهت) دا خوینهر چاوهپڕی دهكات كاك (فرسهت) تهنیا باسی قوناغی ولاتگیری لهسالی (۱۶)ی كۆچی، ههتا (۲۱)ی كۆچی لهوهی مامۆستا (فائیزه) باسی كورد له سالی (۱۶)ی كۆچی ههتا (۱۳۲)ی كۆچی بكریت، ههروهها له بریتی ساڵ، دهكری "سهردهم"یش بهكارینی، وهك دكتورا نامهكهی مهدي قادر "الامن في العصر الايوبي في القاهرة".

ههندی جار توێژەر لهپرووی ناوهپۆکی بابەتهوه؛ توێژینهوهكهی خۆی

۱- فوناد پهشید، نامادهپرونی ناویشان له پڕۆسهی نووسین، پامان ژماره (۶۸) ساڵ(۲۰۰۲) ۱۳۴ل- ۱۳۵.

سنووربه ند دهکات، وهک دکتورانامه که ی نه به ز مه جید "الاستخبارات فی العصر الايوبي" و دکتورانامه ی مه هدی قادر "الامن فی العصر الايوبي". له م دوو دکتورانامه یه چاوه پړئ ده کړئ که د. نه به ز ته نیا باسی "الاستخبارات" بکات، د. مه دی قادر باسی "الامن" بکات. زور جار ان له تويزينه وه میژووییه کاند ا هردوو جور شیواز له گه ل یه ک دین، هر ئه و دوو دکتورانامه یه له یه ک کاتدا "قوناغ" و "بابه ت" له خوده گرن. ده کړئ بوتړئ ئه گهر هردوو شیواز له ناو نیشان پیاده بکړئ، ئه و مه و دای تويزينه وه که بهرته نگتر ده کاو، لیکنو لینه وه زیاتر شاقولی ده بی، نه ک ئاسویی به مه ش تويزهر باشتر په ی به کهل و قوزینه کانی تويزينه وه که ی ده بات.

که له ناو نیشانی ماسته رنامه که ی کاک (شوان) ورد ده بینه وه، هیچ کام له و دوو شیوازه به دی ناکرین. نازانرئ کاک (شوان) باسی چ قوناغ یکی ولاتگیری، یان خوی ئاسا "به نیسلام کوردنی کورد" ده کات. ئایا ته نیا باسی قوناغی سرده می خه لافه تی راشیدی ده کا، یا خود سرده می نه مه وییه کان، یا خود عه باسی یه کان؟! یان هر ه مه وویان پیکه وه؟! ناو نیشانه که به مجوره روویکی ئه کادیمی نابه خشی و خوینه ر نازانئ تويزهر مه به ستی چ وه خت و قوناغ یکه؟!

ئه گهر وهک بهر یزان (فائزه) و (زران) و (فرسه ت) و (ئه حمه د میرزا) ی بکړدبا، سنوری "لیکنو لینه وه که ی" دیاری بکړدبا، ئه و هه م بابته که ئه کادیمی ده بوو، هه م خوی ئه وه ندۀ ناریشه ی بو دروست نه ده بوو، هه روه ها له پووی بابته وه ش، ناو نیشانه که ته و او له گه ل ناوه پوکه که ناسازی، هه ردوو کیش پیکه وه وهک ماسته رنامه و دکتورا نامه کانی دی

تهواوکه‌ری یه‌کتر نین؛ بۆیه ده‌کری بڵێن ئهم ناو نیشانه زیاتر
ناو نیشانیکی سیاسیه، نه‌ک ئه‌کا دیمی، هه‌روه‌ها له‌ناو نیشانی
"وتار" یش ده‌کات، نه‌ک لی‌کۆلینه‌وه!

٣- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌:

کاک شوان له‌ لاپه‌ره‌ چواری کتێبه‌که‌یدا^١ له‌چه‌ند دێری‌که‌دا هۆی
هه‌لبژاردنی بابته‌که‌ی ئاوا ده‌خاته‌ پوو: "تا ئیستا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی
باس له‌پروژه‌ی به‌موسڵمانان بوونی کورد نه‌کراوه، به‌لکو به‌شیوه‌یه‌کی
ساده‌ و ساکار له‌ دوو تۆی باسی تر، یان زۆر سه‌ره‌پێیانه‌ باسکراوه، یان
باسی پروژه‌ی گیرانی هه‌ریمێک له‌هه‌ریمه‌ کوردیه‌کان کراوه، یاخود
به‌شیوه‌یه‌کی لایه‌نگیرانه‌ و نازانستی و نا ئه‌کا دیمی نووسراوه، و، دووره
له‌ شیوازی (میتۆدی) توێژینه‌وه‌ی می‌ژوویی، هه‌روه‌ها هاندانی زۆر
به‌رده‌وامی مامۆستام، پروفیسۆری یاریده‌ده‌ر دکتۆر نه‌به‌ز مه‌جید، بوونه
هۆی ئه‌وه‌ی ئهم بابته‌ هه‌لبژێرم و توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ری‌که‌م^(١).

پیش هه‌موو شتی یه‌کی له‌ ئه‌گه‌ره‌کانی هه‌لبژاردنی بابته‌ی ئه‌کا دیمی،
نابی‌ پێشتر ئهم بابته‌ ماسته‌رنامه‌ و دکتۆرنامه‌ی له‌سه‌ر نووسرابێ، ئهم
بابته‌ی کاک شوان پێشتر توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه، ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک
(فرسه‌ت) یش به‌لگه‌یه‌کی حاشا هه‌لنه‌گره‌، ئه‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی تر که
ده‌لێ: "تا ئیستا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی باس له‌پروژه‌ی موسڵمان بوونی
کورد نه‌کراوه" ئه‌مه‌ زۆر له‌راستیوه‌ دووره‌، چونکه‌ پیش ئه‌و (واقیدی) و

١- شوان مسته‌فا، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٤١

(به لازری) و (طبری) و (ابن کثیر) و.. هتد له ناو غهیره، جگه له کورد، کورد و له ناو کوردانیش (مهلا سه لیمی حهویزی) و (مهلا جه میل پۆژبه یانی) باسی پرۆسه ی به موسلمان بوونی کوردیان کردووه^(١). ههروهها کاک (حه سه ن مه حمود) کتیبکی سنی سه د و نه وه د لاپه ره ی له سه ر ئه م باب ته نووسیوه. ههروهها ده پرسین ئه ری ماس ته رنامه که ی به ریزان (ئه حمه د میرزا) و (فانیزه عیزه ت) و (زارر سدیق) "سه رپیانه باسی پرۆسه ی گیرانی هه ریمک له هه ریمه کوردیه کانیان کردووه"^(٢)! یاخود به شیوه یه کی لایه نگیرانه و نازانستی و نائه کادیمی نووسرابن!^(٣) ئه وه گریمان کاک (شوان) بی ئاگایه له م سه رچاوانه، وه ک خوی له لاپه ره پینجی کتیبه که ی ده نووسی: "سه رچاوه ئه کادیمی هه کانی ماجستی و

١- مهلا ره نو فی حه ویزی کوردستان و ئایینی ئیسلام.. ١٩٧٠، مهلا جه میل پۆژبه یانی ولاتگیری ره شه خاکی عێراق، سلیمانی ١٩٩٧.

٢- سه یرم به د. حسام الدین نه قشه به ندی دی، چۆن ئه مه ی له کاک شوان عوسمان و د. نه به زی سه یرمه رشتیار قه بو ل کردووه، چونکه د. حسام الدین سه یرمه رشتیاری یاخود ئه ندامی گفتوگو و ماس ته رنامه کانی به ریزان (فانیزه) و (زارر صدیق) بووه؟! وه ک له به شی دووه م باسی ده که یین، مه سه له که پی شتر بریاری له سه ر دراوه، ده بی ئه وه به شه ی میژووی کورد به چه واشه می بنووسری، نه مه ئه گه ره وه ک کتیبیک بنووسرابا، مه سه له که هینده گرنه گ نه ده بوو، به لام زانکو بکرتیه په رزینی که بۆ شیواندنی ئه مه "کاره ساته"!

له هه مان کاتیش ئه م (رایه نه زۆکانه) هه م مه رگه ساتن، هه م به زمه ساتن، مه رگه ساتن میژووی میللته یکی وه ک کورد به ده ست کوردان ئاوا بنووسرته وه، به زمه ساتیشه عه قلیه تی عه شایه ری و "بشفری هه ر بز نه!" له نێو حه ره می زانکو هه بی!

گله یی له د. کاویس قه فتان و د. که مال عه لی ناگری، چونکه نه وان له و مه سه له یه، به زۆر کراون به دکتۆر! ههروهها د. جه واد ده لی: شه هاده کانی ده ره وه نه دکاری تاییه تی هه یه به مه ره می تاییه تی ده درین و له زۆر لایه نی زانسته وه به ده رن! شه هاده یان ده ده نی هه تا بینه وه له ولاتی خۆیان به رچاو بن خه لک به دکتۆریان بزانی!

دکتۆرای زانکۆکانی عێراق له کتێبخانهکانی تری شاری سلێمانی دانیه⁽¹⁾ خو مامۆستای سه ره پهرشتیار د. نه به ز مه جید پرۆفیسۆری یاریده ره، ده بی ئه ویش ئاگای له و سه رچاوانه نه بوو بی، یان ده بی هه ر دووکیان به هه ربیا نوویه ک بی خو یان له و سه رچاوانه گیل کر ده و⁽²⁾! هه روه ها ده بی بۆچی (د. نه به ز) ئه وه نده به به رده وامی هانی کاک شوانی دابی بۆ ئه وه ی له سه ر به ئیسلام کردنی "کورد بنووسی!!"

1- ئهم عه قلیه ته نه کادییه هه ر شتی له سلێمانی نه بی، ئه و هه موو دنیا خه راباته، ئه وه ی له سلێمانی نییه، دلبابه له هه ولێر و ده وک هه ن، ده بی کتێبخانهکانی سلێمانی شوێنی "موقعه دس" بن و ئیمه ئاگامان لی نه بوو بی؟!

2- نه گه ر سه رچاوه ی پتیویست به ماسته رنامه نه بی، ده بی قوتابی ناچار بی یان بابه ته که ی بگۆری - که ئه مه ش نا کرێ سه به ره ت به کاک شوان، چونکه خۆی واته نی: د. نه به ز هه ر به به رده وامی هانی داوه له سه ر ئهم بابه ته بنووسی، جا سه رچاوه ی پتیویست هه بن، یان نه بن ئه وه چ نیه. دیاره به شی میژووی... زانکۆی سلێمانی بۆ ته "سۆزیۆن" "سیاسه تی" ماسته ر و دکتۆرا نه ته ماشی! "له گه ل (هه ندلی له قوتاییانی!) به کاردینی! یان ده بی ئهم شار و ئه وشار بکا و ئه و سه رچاوانه پهیدا بکات - ئه مه ش به کاک شوان عوسمان نا کرێ و پتیویست نیه، چونکه ماسته ر نامه که مسۆگه ره!! جا من ته نیا پرسیا رێک له نه کادییانی کورده ستان ده که م له ریتی خوا قوتاییه ک خۆی بلێ سه رچاوه نه کادییه کانی به رده ست نه که وتوووه و کتێبه کۆنه کانی ته حقیق نه کراون و؛ ئه و به کاری هێنان، لیژنه ی گفتوگۆ به چ پێوه رێکی نه کادیی "نایابی" داوه تی؟!

۴- شىكردنەوھى ژىدەرەكانى بابەتەكە :

له نووسىنى ئەكادىمىدا، بەكارھىنانى ژىدەرە جوړى ژىدەرى باوھپىكراو نووسىنەكە زياتر زانستى دەكات، ماستەرنامەكەى كاك (شوان) له بەكارھىنانى ژىدەرەكاندا دوچارى جوړە نەسازى و ئالۆزىكە بوو، چونكە پيشووخ تېرىارى ئەوھ دراوھ، كەكورد بە ئىسلام كراوھ نەك بەسولخ و ئاشتى موسلمان بوول^۱ بۆيە كىتەبەكەى الواقدى (فتوح الشام) ى كردۆتە ژىدەرى ھەرە سەرەكى. ھەر خۆيشى دەنووسى، كە ئەم كىتەبە و نووسەرى كىتەبەكە تۆمەتى زۆرى لەسەرە، بەلام كاك (شوان) ئەم ھەموو "تۆمەتانە" دەگەرپىنیتەوھ بۆ جىاوازی ئاينزايەتى لە نىو ئىسلامدا^(۱) ئەمەو كىتەبە كۆنەكان دەبى تەحقيق بكرىن، ئىنجا دەبنە كىتەبى باوھپىكراو. لەمەشدا كاك (شوان) ھەر خۆى دەلى: ((كەمى سەرچاوەى پەسەن، يەكئ لەكۆسپەكان بووھو ئەوانەى بەردەستى كەوتون، زۆرەيان چاپەكانيان زۆركۆنەو تەحقيقى تىادا نەكراوھ))^(۲). ھەرەھا بيانوىكى دى بى بنەما دەھىنیتەوھ لەمەر بەدەست نەكەوتنى ماستەرنامە و دكتورانامەكانى زانكۆكانى عىراق، ئەوھى ئاگادارى مېژووى ئىسلامى بى، دەزانى لەكىتەبخانەى كۆلىژى ئادابى زانكۆى سەلاحەدىن و كىتەبخانەى مەركەزى، زۆرەى ھەرە زۆرى ئەم سەرچاوانە ھەن! ئەمەو لەكاتى نووسىنى نامەكەدا ھىچ ئارىشەيكە لە نىوان دەسەلاتى ھەولير و سلىمانىدا نەبووھ، تا كاك شوان بىكاتە ھەنجەت و بيانووا.

۱- شوان عوسمان، سەرچاوەى پيشوو، ل ۹

۲- سەرچاوەى پيشوو، ل ۵.

له لاپهه چواری ماسته رنامه که دا هاتوو، که به شیوه یه کی که متر سه رچاوه ی کوردی و بیانیه کان به کار هاتوو، به لام له لاپهه هه قده شدا هاتوو: ((سوودی زۆرم له م سه رچاوه تازانه بینیه، که بوونه ته ده روزه یه کیش بۆ چه ند باسی: له توێژینه وه که م))! نووسه ر سوودی زۆر له ماسته رنامه که ی (حسام الدین نه قشه به ندی) بینیه، وه ک بلی ئه م ماسته رنامه یه کتییکی زۆر به به هایه، که چی هیچ ئامازه ی به ماسته رنامه که ی (فرسه ت مه رعی) نه کردوو، که نه ک هه ر له سه ر ده قه ریکی ولاتی کوردان نیه، به لکو هه موو ده قه ره کوردیه کانی له خۆ گرتوو. ئه مه و له کاتی خوێندنه وه ی ماسته رنامه که ی مامۆستا (حسام الدین)، بۆم ده رکه وت که ئه م ماسته رنامه یه چه ند ئه کادیمییه! به جوړی لیژنه ی گفتوگو، به شی دووه می ماسته رنامه که ی په تکردتوه، که ده رباره ی ئایینه کوئه کانی کورد و ئیسلام وه نه به ئایینه کانه^(١)! هه روه ها ئه م ماسته رنامه یه باسی سه ده ی چوار و پینجی کوچی ده کا! نه وه ی کاک شوان له به رای (١٣ ی کوچی) ده ست پیده کات! له شیکردنه وه ی سه رچاوه کانه دا بۆچی باسی ماسته رنامه کانی مامۆستایان (فائزه عیزه ت) و (ئه حمه د میزا) نه کراوه؟!

ئه مه و بۆچی کتیه ناو دا ره که ی (ول دیوارنت) "قصه الحضارة" و کتیه که ی (لوی ماسنیۆن)، هه ر ئامازه شیان بۆ نه کراوه؟ سه باره ت به ژنده ره تازه کان (پیم سهیره!) بۆچی کاک شوان باسی کتیه که ی

١- له وانه ده .حسام الدین ئه مه بکاته کوردایه تی، به لام له راستیدا ئه گه ر نه و به شی ماسته رنامه که ی ئه کادیی براه، مامۆستا عه ره به کانی لیژنه ی گفتوگو له پیتاوی "العروبه" گه ره تریان ده کرد!

مامۆستا حه‌سه‌ن مه‌حمود "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" ناکات! ئه‌رێ ئه‌م کتێبه‌ کتێبیکی هه‌مه‌لایه‌ن نیه‌ له‌سه‌ر پرۆسه‌ی به‌موسڵمان بوونی کورد؟ ئایا مه‌سه‌له‌که‌ ئه‌گه‌ریکی ئه‌کا دیمییه‌، یان ئه‌گه‌ریکی سیاسی؟!

ناکری کاک شوان بلی ئه‌م کتێبه‌م نه‌بینیوه‌، چونکه‌ هه‌رخۆی له‌لاپه‌ره (١٥٧)ی کتێبه‌که‌ی له‌ په‌راویژدا ئاماژه‌ی به‌کتێبه‌که‌ کردوه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ریکی سیاسی نه‌بێ، ئه‌قل قه‌بوڵی ده‌کا کتێبیکی سێ سه‌د لاپه‌ره‌یی له‌باره‌ی هه‌مان بابته‌، ته‌نیا له‌په‌راویژدا ئاماژه‌ی بو‌ بکری و، ماسته‌رنامه‌یه‌که‌یش ته‌نها باسی چه‌رخێ چواره‌م و پینجه‌می کوچی بکات و، بکری ته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی و، له‌شیکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا باس بکری^(١)!

هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌به‌کاره‌ینانی سه‌رچاوه‌کان، ماسته‌ر نامه‌که‌ له‌ لاپه‌ره‌ (١٨) هه‌تا (٩٠) باسی شاره‌کانی هه‌ردوو هه‌ریمی (جیبال) و (جه‌زیره‌) ده‌کات هه‌ر ئه‌م زانیاریانه‌ له‌چه‌نده‌ها کتێب و ماسته‌رنامه‌ی دی هاتوون. ئه‌وه‌ کتێبه‌که‌ی مامۆستا (حه‌سه‌ن) و مامۆستا (فرسه‌ت) هه‌ر به‌ته‌واوی باسی موسڵمانبوونی ئه‌م شاران هه‌رچه‌ ماسته‌رنامه‌کانن، ئه‌وی به‌رده‌ستن، پێش کاک شوان باسی ئه‌م شاران یان کردوه‌:

١- حسام الدین عه‌لی غالب: الكرد في الدينور وشهرزور، به‌غدا ١٩٧٥،

ل ١٤٦-٤٦.

٢- فائیزه‌ محمد عزت: الكرد في اقليم الجزيرة وشهرزور في صدر

١- له‌به‌شی دووه‌م باسی ئه‌م ئه‌گه‌ره‌ ده‌که‌ین.

الاسلام ١٦-١٣٢، هه‌ولێر ١٩٩١ ل ٤٠-٦٠

٣- زرار صدیق: الکورد فی العصر العباسی حتی مجیی البویهیین
١٣٢-٣٤٤. هه‌ولێر: ١٩٩٤ ل ١٥-٤٣.

٤- فرسه‌ت مه‌رعی: الامارات الاسلامیة فی بلاد الكرد فی العصر العباسی
الثانی، ٣٥٠-٥١١، دکتۆرنامه، سه‌نعا: ٢٠٠٠ له لاپه‌ره (٢١) هه‌تا (٤٢)
باسی شاره‌کانی به‌شی پۆژئاوای ئه‌قلیمی جیبال ده‌کات، له لاپه‌ره (٤٢)
هه‌تا (٤٩) باسی شاره‌کانی ئه‌قلیمی عێراق ده‌کات، هه‌روه‌ها له لاپه‌ره
(٤٩) هه‌تا (٦٧) باسی شاره‌کانی ئه‌قلیمی جه‌زیره ده‌کات، له‌وانه‌یه لی‌ره
کاک شوان بیانوویک بدۆزیته‌وه و بلی، من له سه‌رچاوه ره‌سه‌نه‌کانم
وه‌رگرتوه، نه‌ک ئهم کتیب و ماسته‌رنامه و دکتۆرنامه.

گریمان کاک شوان راست ده‌کات، به‌لام بوونی ئهم سه‌رچاوه کوردیانه
پیشی ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک شوان، لایه‌نی "عیلمیه‌ت و ئه‌کادیمی"
ماسته‌رنامه‌که لاواز ده‌کات، چونکه ئهو ئاماژه‌ی به‌و راستیانه ناکات،
هه‌روه‌ها ئه‌وانه ئیسه‌پات ده‌که‌ن، که کاره‌که‌ی کاک شوان هیچ شتیکی
نویی تیدا نیه، هه‌ر له پووی ئه‌کادیمی‌ه‌وه، ده‌بی ماسته‌رنامه شتی نوی
بی‌نی، نه‌ک دوباره کراو!

٥- لی‌ژنه‌ی گه‌فتوگۆ

له‌به‌شی می‌ژوو سی‌ جو‌ر پسه‌پۆرتی هه‌یه: می‌ژووی کۆن (قۆناغی پیش
ئیسلام)، می‌ژووی ئیسلامی، می‌ژووی نوی- هاوچه‌رخ.
هه‌رسی له‌یه‌ک جودان، به‌واتای ئهو مامۆستایه‌ی پسه‌پۆرتیه‌که‌ی له

میژووی کونه، ناکړی گفټوگووی ماسته رنامه و دکتورای میژووی نیسلامی، یاخود نوی بکات. به پیچه وانه شهوه، نه مهش داییکي نه کادی میه له زانکوکان په پړه و ده کړی، به لام نه وهی له بهشی میژووی کولیژی زانسته مړوقایه تیه کانی زانکوی سلیمانی پوو دودات، دووره له هه موو داییکي زانکوی!!

ماسته رنامه کي کاک شوان ده چیته خانه ی "میژووی نیسلامی"، بویه ده بی لیژنه ی گفټوگو له پسرپورانی "میژووی نیسلامی" پیک بی. لیژنه ی گفټوگو می ماسته رنامه که ته نیا یه کیان پسرپوری میژووی نیسلامی، نه ویش (د. حسام الدین نه قشبه بندی) یه، هرچی دوه کي ترن (د. کایس قهفتان) (که سرؤکی لیژنه که بووه!) و (د. که مال علی) پسرپوریان له میژووی نوییه!!

نه مه هر وه نه بی هر له گفټوگو ی نه م نامه یه نه مه کرابی، به لکو له نامه ی تریش هر ناوا کراوه، (ناکو عه بدولکه ریم) ماسته رنامه کي به ناوی (شاری سلیمانی ۱۹۱۸-۱۹۳۲هـ)، نه م نامه یه، ماسته رنامه کي و له چارچیوهی میژووی نوی دایه، به لام (د. نه بن مه جید) که ماموستای میژووی نیسلامی، سرؤکی لیژنه که بووه!!

نه م بی سره و به ری یه و نانه کادی میه ته، هیچ بیانویکی زانستی نیه، چونکه ده بی زانکوی سلیمانی چی بی، که ده بی نه دمانی گفټوگو ی ماسته رنامه و دکتور نامه هر "نه هلی حه رمی زانکوی سلیمانی" بن! له زانکوی سلاحه دین و دهوک، نه که هر یاریده ده ری پروفیسور، به لکو پروفیسوریش هیه، ده بی بؤچی پروفیسور (د. محسن محمد حسین) و (پروفیسور د. نه رسنه رشید)، که هه ردوک پروفیسوریتیه کیان له میژووی نیسلامی، بؤ گفټوگو کردن له سر

ماستەرنامەكەى كاك (شوان) بانگ نەكرابن؟! بۆچى (د.نەبەن) سەرۆكى
ليژنەى ماستەرنامەكى ئاكۆ بى، خو (د.كەمال مەزمەر) و (د.ئەحمەد
عوسمان) و (د.عەبدولفەتاح بۆتانى) پىسپۇريان لە ميژووى نوێيه،
هەروەها هەرسێكیان بەتايبەتى د.كەمال مەزمەر، گفتوگۆيان لەسەر
چەندەها ماستەرنامە كردووە و چەندەها توێژینه‌وه‌يان هەيه!

لەم ناتەبايى و نەسازىيەى نيوان پىسپۇرى ئەندامانى ليژنەى گفتوگۆ،
لەگەڵ بوارى ماستەرنامەكەى كاك شوان، تەنزيكى گوڤارى "ويړان" م
بیركەوتەوه، كە پلار لە حالەتيكى ناساز و نەشاز و نائەكادىمى ئاوا
دەدات، كە تا رادەيهك بۆتە دياردەيهكى نازانستى لە خویندنى بالای
زانكۆكانماندا، پلار و تەنزي "ويړان" بەمجۆرەيه:

تازەترین نامەى دكتورا لە كوردستانى عێراقدا لەبوارى ئەدەبى كوردیدا
ناوێشانى نامەى دكتورا كە: برايه‌تى كورد و عەرەب لە شیعري كوردیدا.
بەسەرپەرشتى: م.فەرەج مەغدیە هەورامى (ماجستێرى هەيه لە زانستى مۇرفۆلۆژى)
ئەندامانى گفتوگۆى نامەكە:

- ۱-د. محەمەد مەولود میران (دكتورای هەيه لە فۆلكلۆرى كوردی).
- ۲-د. پێن‌شەوا عەبدول كەرەكۆكى (دكتورای هەيه لە جوگرافىيای ئەفغانستان و پىسپۇرى
پێژمانى كوردیيه بە كۆمپيووتەر).
- ۳-م.نەبیل عەساف (خاوێن بېروانامەى ماجستێر لە بارى زمانى ئینگلیزى لە مەلێه‌ندى
عەنگاوى هەولێر).
- ۴-م.عەبدولرەزاق شەرمەكەندى (خاوێن بېروانامەى ماجستێرە لە بارى زمانى كوردی لە
مەلێه‌ندى خۆشناوەتیدا).
- ۵-م.سېروان مەنگۆرى (خاوێن بېروانامەى ماجستێر بە پله‌ى خراپ نیه لە بارى راوەتازى
لە شیعري كوردیدا). ١٩٠٠٠^(١)

هر چه نده ئهم پلار و ته نزهی "ویران" له بواری (ئه ده بی کوردی) یه، به لام له زۆر پوهوه له گفتوگو کردن له سه ره ندهی ماسته رنامه ی به شی میژوو وهك ئه وهی كاك شوان و كاك ئاكۆ، یه كده گرتوه و سازه.

کورتە ئه نجام:

پاش ئه وهی به دیدیکی ئه کادیمی و بابتهی ئهم "ماسته رنامه" یه مان خوینده وه، بۆمان ده رکه وت، که له زۆربه ی ههنگاوه کانی ریبازی لیکۆلینه وهی زانستی دا (ناو نیشان، هه لبرژاردنی بابته، سنور به ند کردنی بابته، شیکردنه وهی ژینده رهکان، پسپۆری ئه ندامانی لیژنه ی گفتوگو) له مه رجه زانستی و ئه کادیمی هه کانه به ده ره و، خوینهر هه ست ناکات له به رده م لیکۆلینه وه یه کی ئه کادیمی دایه، به لکو زیاتر له کتیبیکی ئیعلامی سیاسی ده چی؟ هه ر لیڤه وه ش ده گه یه ئه وه ده ره نجامه ی، که ئه و "پله ی نایابه ی" که به نامه که ی کاک شوان به خشراره، نایابیکی سیاسیه یا خود خاترا نه یه، نه ک ئه کادیمی^(١).

١- له کاتی گفتوگو کردن له سه ره "ماسته رنامه که ی" کاک (شوان عوسمان) دا کاک (موسته سه م نه جمه دین) له لاپه ره (٥) ی ژماره (٣٣) ی سالی دووه می رۆژنامه ی "هه وال" دا ده نووسی، که لیژنه ی گفتوگو "مشت و مری ئه وه یان هه بووه، که ئهم نامه یه نه ک حه قی وه رگرتنی پروانه می ماسته ری به پله ی نایاب هه یه، به لکو حه قی وه رگرتنی پروانه می دکتۆرای راسته وخۆی هه یه، به لام له به ر ئه وهی ئیمه هه یچ یاسایه کی هاوشی وهی دانشگا ئه ورویه کافان نییه له به خشی نی پروانه می دکتۆرا راسته وخۆ، بۆیه بریار درا ئهم نامه یه به پله ی ئیمتیا ز وه ریگری بۆ پروانه می ماسته ر!" به راستی نه کادیمه ته! خۆزیا ئه وه نه ده شتان کردبا!!!!

به‌شی دووهم

بابه‌ته‌کانی کتییی کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد
له‌م به‌شدا هه‌ولده‌ده‌ین له‌و شه‌ش خاڵه‌ بدوین، که کتییی "کوردستان
و پرۆسه‌ی به‌ئیسلامکردنی کورد" ی له‌ پیناودا نووسراوه.

بابه‌تی یه‌که‌م: به‌ئیسلامکردن یاخود به‌ئیسلامبوونی کورد؟
بابه‌تی دووهم: به‌عه‌ره‌بکردنی ولاتی کوردان.
بابه‌تی سێیه‌م: ره‌وشی نایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام.
**بابه‌تی چواره‌م: "رزگارکردن" و "داگیرکردنی" کوردستان له‌ هه‌ردوو کتییی
"کوردستان له‌ به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" و
کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد"**
**بابه‌تی پینجه‌م: چه‌مکی جزیه و رۆڵی جزیه له‌ رزگارکردنی کوردستان به‌
ناشتی.**
بابه‌تی شه‌شه‌م: هۆکاره‌کانی هه‌لکه‌رانه‌وه‌ی شار و شارۆچکه‌ کوردیه‌کان.

بابه تی به کهم

به ئیسلام کردن یا خود به ئیسلام بوونی کورد؟

هر چه نده ناو نیشانی کتیبه که به ئاشکرا دهیه وی بلی، کورد به زهبری هیژ بوته موسلمان، کورد به شمشیر ئیسلامکراوه، نهک به خو هیشتی خوئی ئیسلامی هه لیزارد بی، نه مه ده لاله تی ناو نیشانه که به به لām وهک بلی کاکئی نووسهر، کوردی چاک نه زانی و جیاوازی له نیتوان به ئیسلام کردن به ئیسلام بوون نهکات که له زور جی "موسلمان بوون" و "ئیسلا مبوونیشی" به کار هیناوه، به جوړی هر به شی دووه می کتیبه که ناوایه: میکانیزی پرۆسه ی به ئیسلام بوونی کورد"، به لām که هر شهش باسه که ی نه م به شه ده خوینیته وه، بوته دهرده که وی، که نوسهر هر مه بهستی به ئیسلام کردنه، نهک ئیسلام بوون!

به گوێره ی ژیده ره میژوو ییه کان، ئهری کورد به ئیسلامکراوه، یا خود له پینگای سولج و عه قله وه موسلمان بووه؟!

به ره له وهی وه لām ی نه م پرسیاره بدریته وه، ئهری کوردستان له سه رده می فتوحات دا له ژیر دهستی کیدا بووه؟ ئهری سنوری نه ته وه یی کوردی هه بووه؟ ئهری سوپایه کی کوردی هه بووه؟

کورد به ره له سه رده می فتوحاتی ئیسلامی، سیژده سه ده بوو له ژیر دهستی نه خمینی و شاکانی فیرسی و ساسانیه کان و رۆمه کان دا بووه^(١). له پاش روخاندنی ئیمپراتۆریه تی میدیا له ٥٥٠ پ. ز له لایه ن

١- سه لام، نایا راسته ئیسلام کوردستانی داگیر کردوه، نالای ئیسلام، ژماره (٣) هه ولیر ١٩٩٣.

ئه خمینییه کانه وه، پوژتیکی نوێ له ژبانی فارس دروست بوو، ئه م روژه به پوژتیکی رهش بۆ کورد داده نری^(١).

له پاش ئه م هه ره سه گه وه ره یه، کورد وهك نه ته وه یهك دو چاری گه فی له نیو بردن بوو، ناچار بوو به كو مه ل به ره و چیا ره و بكن، هه ر ئه مه ش وای كر دو وه، كورد زیاتر به ره و چیا نی ره وه ندی و كو چه ری بچی، فارسه كانیش به ره و مه ده نیه ت و ژبانی شاریی. هه ره ها بۆ شیواندنی میژووی كوردیش، چهنده ها هه ول دراوه، كه زیاتر ناسنامه ی نه ته وه یی و په سه نی كورد ناو زپاوتر بكری، به حوكمی ئه وه ی پاش هه ره سه كه، كورد زیاتر كو چه ر بوون، فیره وه سی و مه سه ودی ره گه زی كورد بۆ جنۆكه و به ره ی بیژنی جنۆكه و ره گه زی عاره ب و فارس ببه نه وه. له سه رده می فتوحات؛ ولاتی كوردان بریتی بوو له دوو ئه قلیمی سه ره کی: ١- ئه قلیمی جیبال، ئه م ئه قلیمه له دوو به ش پێكده ها ت، به شه مه زنه كه یان عیراقی عه جه می و به شی دو وه م ئه قلیمی غه ربی جیبال، كه (قه زوینی) به كوردستان ناوی ده بات، ٢- ئه قلیمی جه زیره^(٢). ئه مه و كورد له ئه قلیمی خوزستان و ئه قلیمی فارس هه بوون.

میژوونووسانی وهك الاصطخری، المقدسی ده نووسن، كه له ئه قلیمی فارسدا پێنج زۆمی ده وارنشیننی كورد هه بوونه^(٣).

١- د. عبدالله مصطفی اعجاز الاكراد، آرئیل، ٢٠٠٢، ص ٢٧ نیتاش له گه ل دابی میژوو له كورد چه واشه ده كری. (نه ورۆز) له كورد ده كری به رۆژیکی نه ته وه یی و په مزی رزگاری، به لام له راستیدا مه سه له كه پێچه وانیه !!

٢- ابن حوقل: صوره الارض، ص ٣٠٤، ابوالفدا و تقویم البلدان، ص ٤٠٨.

٣- الاصطخری: المسالك و الممالك، ص ٧٢، المقدسی: احسن التقاسیم، ص ٣٣٩-٣٤٠، هه ره ها پروانه محمد امین زه کی، خولاصه یه کی تاریخی كورد و كوردستان، ل ٢٣٠-٢٣١.

هه‌روه‌ها هه‌ندی گه‌ریده‌کانی عه‌ره‌ب (یا قوت الحموی) و (ابن حوقل) ده‌نوو سن، که چه‌نده‌ها هۆبه‌ی کورد له ئه‌قلیمی فارسدا هه‌بوونه^(١). هه‌ردوو ئه‌قلیمی جیبال و جه‌زیره له نێو به‌رداشی ململانیی رۆم و بی‌زه‌نتی و ساسانیه‌کاندا باجیکی زۆریان داوه. هه‌ردوو ده‌سه‌لات ته‌واوی ولاتی کوردانیان بۆ په‌رژه‌وه‌ندی خۆیان قورخ کرد بوو.

با لی‌ره‌وه وه‌لامی پرسیاره‌که بده‌ینه‌وه، له نه‌زه‌ری شه‌ره‌فخان و محمد نه‌مین زه‌کی، زۆربه‌ی کورد له رینگای سولحه‌وه موسلمان بوونه.

می‌ژوونوو سانی می‌ژووی ئیسلامی لهو باوه‌په‌ن، که جابانی کوردی یه‌که‌م کورده هاتۆته خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ری ئیسلام موسلمان بووه، دکتۆر عبدالله مصطفی له "امجاد الاکراد" ده‌نووسی: که هه‌ر له رینگای جابانی کوردی و مه‌یمونی کوپی جابانی کوردی و دیلمی سه‌رکرده‌ی سوپای تایبه‌تی کیسرا، ئیسلامه‌تی به‌نه‌ینی له ده‌قه‌ری کوردان به‌تایبه‌تی ئه‌قلیمی جیبال بل‌اوبۆته‌وه^(٢). هه‌ر د. عبدالله ده‌نووسی، که جابانی کوردی و مه‌یمونی کوپی له‌گه‌ڵ دیلم، سوپایه‌کی گه‌وره‌یان پیکه‌ینا بوو، هه‌ر نه‌م سوپایه‌ توانی سه‌رکه‌وتنی موسلمانان له قادسیه‌ یه‌کلا بکاته‌وه، هه‌ر به‌یارمه‌تی ئه‌و کورده موسلمانانه، مه‌دائین، له پاشان جه‌له‌ولا و حه‌لوان له سوپای ساسانی پرگار کران^(٣)، هه‌روه‌ها له ژنده‌ره می‌ژوویه‌کاندا هاتوو، که خه‌لیفه‌ی موسلمانان عومه‌ری کوپی خه‌تاب ﷺ، سه‌لمانی

١- ابن حوقل، صوره الارج، ص ٢٤٠-٢٤١. یا قوت الحموی: معجم البلدان، ج ٣، ص ٧١ هه‌روه‌ها بېروانه کلثومه، ص ٧٤.

٢- عبدالله مصطفی، (امجاد اکراد)، ص ٣٢-٣٣.

٣- عبدالله مصطفی (امجاد الاکراد) ص ٣٣.

فارسی کردۆته والی (مه داین) و دوو که سیشی له کوردهکان کردۆته والی
هه لوان و جه له ولا^(١).

پۆژبه یانی و په فیه و سایی و شوان عوسمان باوهریان وایه، که
دهقهری ئه قلیم جیبال و په شه خاکی عێراق، به زهبری شمشیر به ئیسلام
کراون، به لام که له پهوتی پوداوهکان ورد ده بینه وه، دهگینه چه ند
پاستیه که له وانه: ده بی ده سه لاتی ئیسلامی کوردی، له ده سه لاتی
ساسانی فارسی جیا بکریته وه.

له پاش پزگارکردنی مه داین و هه لوان و جه له ولا، ده سه لاتیکی
ئیسلامی کوردی به ریا بیو، ئه و ئاغا و ده ره به گانه ی له ناو سوپای
ساسانی دا بوون؛ به هیچ جوړی نوینه ری کورد نه بوون، به لکو به رگریان
له ده سه لاتی داگیرکاری ساسانی ده کرد^(٢)، له ناو دهقهری ژیر ده سه لاتی
ساسانیدا ململانییه کی ئایینی، هه تا خویناوی له نێوان زه رده شتیته و
فه لایه تی و جوله کایه تی به ریا بوو^(٣).

زه رده شتیته، یه کخوایه رستی خو ی له ده ستدا بوو، تیکه ل کرابوو به
بت په رستی، بۆیه ئه م دینه تیکه له، به رگه ی فه لایه تی و گاوریه تی و
جوله کایه تی نه ده گرت، هه ر چه نده سه رکرده کانی ساسانی و هه ندی له
ئاغا کانی کورد، نه یان توانی چیدی کورد فریو بده ن و ناچاریان بکه ن
شه ری له شکری ئیسلام بکه ن، به لام به حوکه ی ئه وه ی زۆمه کانی کورد له

١- سه رچاوه ی پێشوو، ههروه ها بروه انه المسعودی: مروج الذهب، ج ٢، ص ٣٠٦ ههروه ها (طبری)، له
به شی چواره م، ل ٢٢٠ و ابن الاثیر له به شی دووه م، ل ١٤٥ باس له وه ده کمه که "قویاد" که
سه رکرده یه کی کورد بوو له سوپای دێلم بۆته سه رداری هه لوان.

٢- نارام عبدا لسلام: په وشێ نایینی کورد پێش ئیسلام، پۆژنامه ی ده نگێ غه ربیان ژ (١) ل ٣.

٣- له بابیه تی سییه م به درێژی باسی ئه م خاله ده که یه ن.

دهقهری فارس و هۆبهکانی کورد، له ههندی دهقهری فارس و شههواز دا تهواو لهژێر دهسهلاتی ساسانی دا بوون. ههروهها ئهم زۆم و هۆبانه زیاتر پهوهندی و کۆچهری بوون، ههروهها بهرژهوهندیان پهیههست بوو به دهسهلاتی ساسانیهوه، بۆیه ناچار بوون له ههندی شهپدا ببنه قوربانی بهرژهوهندییهکانی ساسانی.

ههرچی دهقهری جهزیرهیه، له شهپه فنامه دا هاتوه، که کۆمهلیک کوردی بازرگانی هۆزی - باجن - له جهزیره ی بۆتانه وه چوونه ته (تایف)، له سههر دهستی پیغه مبههر ﷺ موسلمان بوون، که ژماره یان ۹- کهس بووه، دواتر ههموو کورد له سههر دهستی ئهم نو کهسه موسلمان بوون^(١).

ئهو دهقهری ولاتی کوردان، که زیاتر له ژێر دهسهلاتی پۆمهکان دا بووه، فهلایهتی له بهشیکی زۆری شارهکان بڵاوبووه، ئهم دوو دیاردهیه وایکردوه، که زۆریه ی شارهکان به خویشتی خۆیان یاخود بهسولج له گهڵ موسلمانان موسلمان بوونه، لهم بارهیهوه ههتا زۆر له میژوونووسانی رۆژئاوا دان بهوه دهین، ئهوه ته (ئارنۆلد توینبی) له بهشی دووه می "میژووی بهشهریهت"، دهنووسی، که کورد بهسولج و ناشتی به نیسلام رازی بوونه. ویل دیورانت دهنووسی: بهراستی سوپای نیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و پۆم. ههرگیز له جهنگدا درنده نهبوو "ئهمهش خالیکی دی بوو، که کورد له زۆر شوین بهبی شهپ موسلمان بین^(٢).

ههر سهبارهت بهم مهسهلهیه، (تۆماس ئارنۆلد) دهلیت: ((مهحاله، که

١- شهپه فنامه، ل ١٤١، شوان عوسمان: کوردستان و پرۆسه ی به نیسلام کردنی کورد، ل ١٤١-١٤٢.

٢- جهسه ن عمود: کوردستان له بهردهم فتوحاتی نیسلامی دا، ل ٢٦.

بگوتی ئێ موسلمانەکان لە گرتنی ناوچهکانی ولاتی ساسانی هیزیان به کارهیناییت له پێناو سه پاندنی ئایینی ئیسلام به سه ر دانیشتیوانی ناوچهکه))^(١). و (جۆرج سیل Sale) ی وه رگێری قورئانی پیرۆز بۆ سه ر زمانی ئینگلیزی ده لیت: ((به راستی خه له تاو و فریودراون ئه وانه ی خه یال بکه ن، که ئیسلام به زه بری شمشیر بلاو بوته وه))^(٢).

سه حابی (عیاض بن غنم الفه ری) یه که م سه رکرده ی سوپای ئیسلام بووه، که ها توته قولا یی کوردستان، یه که م ریککه وتنامه ی سولحی له گه ل به تریکی زۆزان له سالی (١٩) ی کۆچیدا مۆر کردووه، هه روه ها هه ر له ده قه ره که دا، ریککه وتنامه ی دی له ئارادا بووه له نێوان سه رکرده کانی سوپای ئیسلام و دانیشتیوانی ناوچه که، ریککه وتنامه ی سولحی نێوان (حذیفه بن الیمامة) و (مه رزه بانی ئازه رباینجانی) له ئه رده بیل^(٣).

له مه دا ده فامریته وه، که کورد به ر له ئیسلام زه رده شتی، فه له، یاخود به شیک جوله که بوونه، که ئه مه وایکردووه له عه ره به بته په رسته کان زووتر ئیسلام قه به وول بکه ن. هه روه ها ئه و حا له ته وای له سوپای ئیسلام کردووه، که سی پێ له پیش کورد دا بنی: ئیسلام بوون، جزیه دان، یان شه ر. که چی له به رامبه ر عه ره ب: ئیسلام، یاخود شه ر!

میری موسلمانانیش داوای له سه رکرده سه ربازییه کانی کرد، که مامه له ی "اهل الکتاب" له گه ل کوردان بکه ن^(٤).

١- الدعوة الى الاسلام، ص ٢٣٩.

٢- هه مان سه رچاوه، ص ١٦.

٣- أحمد عادل کمال، سقوط المدائن، ص ١٤٦-١٤٧. فرست مرعی اسماعیل: الکرد...، ص ١٨٢.

٤- کارل بروکلمان، تاریخ الشعوب الاسلامیة، ص ٧٩.

ئەمەو هیچ دەسەلاتیکی کوردی له ئەقلیمی جیبال و جەزیرە له ئارادا نەبوو، ئەوەی هەبوو دەسەلاتیکی ساسانی و رۆمی بوو، هەر تەنها له پاش موسلمانبوونی کورد، جاریکی تر دەسەلاتیکی کوردی بەعقلیەتیکی نوێ له کوردستان دامەزراوە. ئەو دەسەلاتە مەعریفیە، نەك هەر پەگی له خاکی کورددا کوتاوە، بەلکو له دەرونی کوردیش، ئەمەو هەتا كاك شوانیش نەیتوانی ئەو راستییە تۆمار نەكات، كە ئەقلیمی جەزیرە له پێگای سولح و پێككەوتنەو قەبوڵی دەسەلاتی ئیسلامیان كردووە، سولحی پەها یاخود، ئۆرفە بنەمایەك بوو شارەکانی جەزیرە لەگەڵ موسلمانان رێككەوتن^(١).

ئەگەر ئەمە وانهبووبی، ئەو دەبوو لەپاش کزیوونی دەسەلاتی ئیسلام له هەریەکاندا، کورد یەكەم میللەت بن، كە له ئیسلام هەلگەڕێنەو، كەچی له كۆتیبە میژووییەکاندا هاتووە، كە سەر دەمی ئیسلامی؛ سەر دەمی زیڕینی کورد بوو، دەسەلاتی ساسانی و رۆمی بەسەردا نەماوە. هەروەها هەر لەسەدە ی چوارەمی كۆچیەو چەندەها میرنشینی ئیسلامی له نیشتمانی کورد دامەزراون، وەك میرنشینی حسەنەوی (٣٥٠-٤٠٦ ك)، میرنشینی مەروانی (٣٧٣-٤٧٨ ك) میرنشینی عەنازی -عەیارى (٣٨١-٥١١ ك)^(٢). دەولەتی ئەییوبی کوردی وەلامێکی دیکە یە بۆ ئەو كەسانە ی، كە گومان له یەكێتی کورد و ئیسلام دەكەن. له لایەکی دی كاك شوان دەیهوێ جیاوازی له نښان کورد لەهەمبەر زەردەشتیەت و فەلایەتی و ئیسلام دا بکات.

١- شوان عوسمان، ل

٢- پروانە دکتۆرانامەکی فرست مرعی: الامارات الاسلامية في بلاد الكرد.

یه‌کی ناگای له میژوو نه‌بی و ئەم کتێبه بخوینێتهوه، وا هه‌ست ده‌کات، که ده‌بی هه‌ردوو ئایینی زه‌رده‌شتی و فه‌لایه‌تی، دوو ئایینی نه‌ته‌وه‌یی (ئه‌تنیکی) کورد بن! هه‌ر چه‌نده له زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا هاتوو، که زۆربه‌ی کورد په‌یره‌وی زه‌رده‌شتیه‌تیان کردوو، به‌لام ئەم ئایینه ئاینیکی کوردی نه‌بوو، به‌لکو کورد له‌پاش هه‌ره‌سی ده‌وله‌تی میدیا، زیاتر کۆچه‌ری بوونه، بۆیه زۆر دره‌نگ به زه‌رده‌شتیه‌ت پازی بوونه^(١). هه‌تا له هه‌ندی سه‌رچاوه هاتوو، که له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کورد زه‌رده‌شتیه‌تیان قه‌بول نه‌کردوو، بۆیه زه‌رده‌شت زیدی خۆی به‌جی هێشتوو، ئەمه‌و زه‌رده‌شتیه‌ت ببوه "ئایینی ره‌سمی" ساسانی، که به‌سه‌ر کورد و غه‌یره کورد سه‌پێندرا‌بوو، نه‌ک "ئاینیکی خۆه‌یشتی" بو‌ی. ئەمه‌و زه‌رده‌شتیه‌ت و فه‌لایه‌تی له مەملانیدا بوونه، نه‌ک له‌گه‌ڵ یه‌ک سازان وه‌ک شوان ده‌نوو‌سی.

له‌سه‌رده‌می شابوری دووه‌م؛ هه‌ره‌شه‌یه‌کی مه‌زن له فه‌له‌کانی نیو ده‌وله‌تی ساسانی کران، به‌جۆری هه‌ر له سه‌رده‌می شابوری دووه‌مدا ٣٣٩-٣٧٩ چل سال سه‌رانی ساسانی و پیاوانی زه‌رده‌شتی، که‌وتنه چه‌وساندنه‌وه‌ی هه‌مه لایه‌نه‌ی فه‌له‌کان، ئەمه‌و له نامیلکه‌که‌ی "کورده مه‌سیحیه‌کانی سه‌رده‌می ساسانی" دا هاتوو، که پیاوانی ئایینی زه‌رده‌شتی چییان به‌سه‌ر فه‌له کورده‌کاندا هێناوه، ئەمه‌و قه‌ره‌داغی حاکیمی ئه‌دیاب، یه‌کی له قوربانیه‌کانی ده‌سه‌لاتی ساسانی زه‌رده‌شتی بوو^(٢).

١- ره‌شاد میران‌زهموشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له کوردستاندا، ل ٢٦

٢- بۆ زیاتر شاره‌زایی له‌م بابه‌ته، له بابه‌تی سییم ئەم خاڵه‌مان به‌ درێژ تر باس کردوو...

کاک شوان ده‌نووسی: ((نایینه‌کانی کورد - زه‌رده‌شتیه‌ت و مه‌سیحیه‌ت - ره‌گیتی میژوویی و گیانی کۆن و قوولیان له‌ ده‌روونی خه‌لکدا هه‌بوو، هاوکات بیه‌به‌شیک له‌ پیکهاته‌ی کولتوری کۆمه‌لگای کورد))^(١).

ئهمه‌و وه‌ک له‌ سه‌رمه‌وه‌ ئاماژه‌مان پێدا ئهم دوو نایینه‌ کوردی نه‌بوونه، کورد چ زه‌رده‌شتی بووبی، یان مه‌سیحی، هه‌ر باجی داوه‌ به‌ده‌ست ده‌سه‌لاتی ساسانی و پۆمی، چونکه‌ هه‌ردوو ئایین (نایینی په‌سمی) ده‌وله‌تی ساسانی و پۆمی بوون، بۆیه‌ کورد ناچاربوون له‌ ئه‌قلیمی جیبال زه‌رده‌شتی بن، له‌ ئه‌قلیمی جه‌زیره‌ مه‌سیحی، هه‌ر له‌ هه‌مان لاپه‌ره‌ ده‌نووسی: "که‌چی له‌ پرێکا هیتزیکێ سه‌ریازی هات و به‌زه‌بری ششیر، یاخود به‌ چه‌وساندنه‌وه‌ی نابووری، یان به‌ جیاوازی ئیتنیکێ و کۆمه‌لایه‌تی، نایینیکێ تازه‌ و نامۆیان به‌سه‌ردا ده‌سه‌پاندن، که‌ له‌ زۆر لایه‌نه‌وه‌ نامۆ بوو به‌ پیکهاته‌ی کولتوری و گیانی و کۆمه‌لگای کوردی."

ئهم ده‌رپرینه‌ی کاک شوان له‌هه‌مبه‌ر ئیسلام و پیناسه‌کردنی به‌ نایینیکێ عه‌سکه‌ری و نامۆ و داگیرکار، هه‌ولدانیکه‌ بۆ شیواندنی میژوو، چونکه‌ خۆی چاکده‌زانی، ئه‌گه‌ر ئیسلام نامۆ و داگیرکه‌ر با، زه‌رده‌شتیه‌ت و مه‌سیحیه‌ت، به‌شیکێ پۆخی پیکهاته‌ی کۆمه‌لگای کوردی بووبان، ده‌بوو ئیستا ٩٨٪ زه‌رده‌شتی، یان مه‌سیحی بووبان، نه‌ک موسلمان!

نازانم بۆ هه‌نده؛ هه‌ندی نوسه‌ری کوردی ئه‌مڕۆ زیاتر په‌سه‌ندی زه‌رده‌شتیه‌ت و مه‌سیحیه‌ت ده‌کن، نه‌ک ئیسلام. ئه‌گه‌ر مه‌سه‌له‌که‌ نایینی و پۆخی بی، ئه‌وا هه‌ردوو نایینه‌که‌ به‌شیوه‌ دروسته‌که‌یان، به‌شیکن له‌ ئیسلام، هه‌روه‌ها باوه‌ربوون به‌ پینغه‌مبه‌رایه‌تی، کتیبی هه‌ر پینغه‌مبه‌ریک

به شیکی گرنگی پیکهاتهی باوهپی موسلمان پیکدینی، ههروهها وهك ئاماژهمان دا هیچیان ئایینی نهتهوهیی نین و بهشیک له کهلتوری نهتهوهیی کورد پیکناهیئن، بهلام ههموو مهسهلهکه جوړی ئایینهکه نیه. ئهگه رنا فهرهاد شاکهلی واتهنی، دهبی چی زهردهشتیهت بهکه لکی ئه مپووی کورد بی؛ تاکو ببوژنریتتهوه. ههروهها هه رچی مهسیحیهکانی کوردستانن خویان بهکورد نازانن و لهپرووی نهتهوهیییهوه خویان به ئاشووری دهزانن. بهپرای من مهسهلهکه ههرهسی ئایدۆلۆژیای سیاسی کوردیییه، له بهرامبه ر ئه م هه پشه ش، ئیسلام بهشیوه سروشتیهکه ی جاریکی تر بوتهوه بهشیک له ژیان و بیرکردنهوه و شه ریعهت و فیکری مروقی کوردهوه.

كاك شوان له زۆر جی باسی هه لگه پرانهوه و یاخی بوون له دهسه لاتی ئیسلامی دهکات، وهك بلیی ئه مه دۆزینهوه یهکی نوی بی^(١)! وهتا ئیسلام لهگه ل خودی مروقی تیگه ل نهبی، بیرکردنهوه و تیپروانین و دنیا دیتنی مروقی له سه ر بنه مای خو هیشتی نهبی؛ هه لگه پرانهوه، یاخی بوون دوو دیارده ی سروشتی ده بن.

عه رب پی ش کورد له ئیسلام هه لگه پرانهوه، له پاش وه فاتی پیغه مبه ر ﷺ هه ندی هۆزی عه رب له ئیسلام هه لگه پرانهوه، که ئاماده نه بوون "زهکات" به دن، ههروهها که سیکی وهك "موسه یله مه" بانگه شه ی "پیغه مبه رایه تی" یشی ده کرد، له به رامبه ردا خه لیفه ئه بو به کر شه پی له گه ل کردن! هه رچی "هه لگه پرانهوه کانی" ناو کورده کانی شه چه ند فاکته ری خو ی هه بووه.!!

یهك: هه لگه پرانهوه کانی زیاتر له ده قه ری ده ره وه ی ولاتی کوردان بووه،

لهو نێوهش، لیڤه و لهوئ کارێگه‌ری ئایینی کۆن له لایه‌ك، وروژاندنی مه‌سه‌له‌كه‌ زیاتر به‌ده‌ست ئه‌و كه‌سانه‌وه‌ بووه‌، كه‌ به‌رژوه‌ندیان له ده‌سه‌لاتی ساسانی یاخود رۆمانی بووه‌؟!

دوو: ماوه‌ی موس‌لمانبوونه‌كه‌ ئه‌وه‌نده‌ نه‌بووه‌، ئیسلام ته‌واو کارێگه‌ری خۆی له‌سه‌ر هه‌موو تاکی ده‌قه‌ره‌كه‌ بکات، ئه‌مه‌و له‌ هه‌ندی کاتدا به‌تایبه‌تی له‌ پاش خه‌لافه‌تی عومه‌ر، یاخیبوونه‌کان "ریفرومی- چاکسازی" بوونه‌، هه‌ندی له‌ خه‌لکی ده‌قه‌ره‌كه‌ ویستویه‌انه ئیسلام ته‌واو به‌رێك و پێکی په‌یره‌و بکری.

بابهتی دووهم

به عه ره بکردنی ولاتی کوردان

خویندنه وه و دیتنی میژووی کۆن به عه قلیهت و پیوه ری ئه مپۆ، یه کی له وه کاره ساتانه یه، که هه ره شه له عیلمیهت و ئه کادیمییهت ده کات، له لایه کی تر له پووی زانسته وه ده بی شته کان به پیوه ری بیرو که که لیک بدریته وه.

بۆ نمونه، که باسی ئیسلام ده کری، ده بی به گویره ی بنه ماکان و دیدی ئیسلام له ئیسلام بروانی. هه ره ها که باس له عه لمانییهت ده کری ده بی دیدی عه لمانی بۆ بنه ماکانی عه لمانییهت په یرو و بکری..

ئیسلام، که عه ره بایه تی به په تایه کی بوگه ن و ئاژاوه دابنی، چۆن ده کری مروفیکی موسلمان خه بات له پیناوی بوژاندنه وه ی عه ره بایه تی بکات؟! کاک شوان له لاپه ره (٢٥٥) هه تا لاپه ره (٢٦٥) ده یه وی واپیشانبدا، که ئیسلام روئی سه ره کی بینیه وه له به عه ره بکردنی ولاتی کوردان، زۆر نووسه ره به ره له شوان، وه که جه مال نه به ز، ره فیک ساییر، خه لیل ئیسماعیل، جه زا توفیق و ئیدی، بانگه شه ی ئه وه ده که ن، که پرۆسه ی به عه ره بکردنی کوردستان، هاوکات بووه له گه ل هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ولاتی کوردان.

بابزانین ده بی راست بی به ره له ئیسلام، عه ره ب له ولاتی کوردان نه بوونه؟! له سه ره چاوه میژووی و جوگرافیه کان وه : "فتوح البلدان"، "تاریخ الطبری"، "المسالك و المعاليك"، "مروج الذهب"، "الكامل في التاريخ"، "البداية و النهاية"، "صبح الاعشى"، "صورة الارض"،.. هتد

باس لهوه دهکری، که بێجگه له کورد، فارس و پۆم و یۆنانی و
 ئهرمهنی و عهرهب، پيش هاتنی سوپای ئیسلام له ولاتی کوردان ژیاون.
 (طبري) و (ابن کثیر) باس لهوه دهکهن، که پهيوهندی له نێوان
 ساسانیهکان و عهرهبهکان ههبووه، ههروهها له "الكامل" دا هاتووه، که
 پهيوهندی عهسکهریش له نێوان (شایه زدهبرد) و (مونزری کوپی
 نهعمانی) عهرهبی مهنازهره ههبووه، ههروهها پهيوهندیهش به نه زهری
 حهسهن شه مسانی وایکردووه، که عهرهب بهروو ئه قلیمی جهزیره بێن.
 هینری فیلد له "جنوب کردستان" دهنووسی: زۆربهی ئهو عهرهبانهی
 بهروو ئه قلیمی جهزیره دههاتن مهردار بوون، ئهستهخری له "المسالک و
 الممالک" ههروهها له حالته دوباره دهکاتهوه و دهنووسی: (ئهو عهرهبانه
 زیاتر مهروو ئهسپیان ههبوو، نهک حوشتی) ابن فقیه دهنووسی: که
 "عهرهب پيش ئیسلام گهیشته بوونه شههره زوور"⁽¹⁾ ههروهها له ناوچهی
 (نامهه) کۆمهلی عهرهبی قهبیلهی (بهکر) و (مهزر) له پيش ئیسلام
 ههبوونه، ههتا ناوی "دیاریهکر" یاخود "دیاری مضر" دهگهڕێتهوه بۆ
 بوونی ئهو قهبیلانه له ناوچهکه دا. ئهم دیاردهیه پالی به ههندی نووسهر،
 وهک مهسعودی و ههندی نووسهری هاوچهرخ بنی، که ههروهها
 "دیاریهکر" بهبهشیك له خاکی عهرهب دابنێن، بهلکو بنهچهی کوردیش
 بگهڕێننهوه بۆ عهرهب⁽²⁾!!

ئهم دیاردهیه زۆر سهیر نیه له میژوودا، چونکه ههتا کوردهکانیش له
 کۆندا له زۆر بهشی خاکی فارسی دا ههبوونه، زۆمهکانی کورد، هۆبهکانی

۱- مختصر کتاب البلدان، ص ۱۳۰، ن عجب الله: موقع الاكراد و كردستان، ص ۵۶.

۲- سهلام ناوخۆش، سێكوچكهی ههرهس، بهشی دووهم.

کورد له دهقههکانی فارس و ئازربایجان و ئهرمه نیا له کۆندا دیاردیهکی سروشتی بووه، ئیستاش کورد له ئوردن و یه مهن و میسر ههیه، دهبی عهرهب بڵێن کورد داگیر کهن و هاتونه ولاتی عهرهب داگیر بکهن!!

با بگهڕینهوه سهر سوپای ئیسلام و پرۆسهی به عهرهبکردنی ولاتی کوردان، کاک شوان دهنووسی: "هارشان له گهڵ پرۆسهی له شکرکێشی و دهست به سهراگرتنی ههریمه کوردنشینه کان، دهولتهی خهلافهتی عهرهبی ئیسلامی سیاسی، به عهرهبکردنی پیاده ده کرد، تهویش به نیشه جی کردنی هۆزه عهرهبهکانی نیمچه دورگهی عهرهبی له ههریمه داگیرکراوه کان^(١).

کاک شوان وای پیشاندهدا، که ئهم دهقه له "فتوح البلدان-ل ١٨٢" و "الخراج و صناعة الکتابه-ل ٣١٥" هاتوووه....

لهم دهقهدا کاک شوان زۆر شت دهگوێی، یهک: "ئیسلامی سیاسی"، چه مکیکی نوێیه به ههچ جوړی لهو دوو سهراچاوه نه هاتوووه، دوو: به عهرهبکردنی نوێیه؛ ئهوسا نووسه رانی ئهوکاته هاتنی سوپای ئیسلام بوو دهرهوهی دورگهی عهرهبی، به "عهربکردن" یان دانه دهنه، سی: کاک شوان (فتح) به (داگیرکردن) دهزانی که چی "فتح" له تیروانینی ئیسلامیدا به (پزگارکردن) دی، پۆڕیه یانیش له "په شه خاک" (فتح) به داگیرکردن دهبینی، ره فیک سایریش له "به رهو میژوو" و "ئیمپراتۆری لم" هه رهو پرایه ی ههیه. ئه ری پسیپۆرانی میژوو: کورد و ولاتی کوردان ئازاد و رزگاربوون؛ هه تا ئیسلام داگیری بکات، یان پێچهوانه له لایه ن رۆم و ساسانیه وه داگیر کرابوون و ئیسلام هات پزگاری کردن؟! کاک شوان لهو چه ند لاپه ره ی تایبه ته به "به عهرهبکردنی کوردستان" چه نده ها هۆکار

دهخاته پوو، گوايه "به عه ره بگردنى كوردستان" چه ندين مه به ست و مه رامى له پشت موه بووه، وهك:

- ۱- جيگير كردنى دهسه لاتى راميارى دهوله تى خه لافه ت.
- ۲- داگير كردنى عه سكه رى، نه ویش به دامه زراندى ئوردوى سهربازى.
- ۳- مسوگه ر كردنى دهستكه وتى ئابوورى.
- ۴- مه به ستى ئايينى و سه پاندى زمانى عه ره بى.
- ۵- بهرپا كردنى دهسه لاتى چاوديرى به سر جم و جولى كوردان.
- ۶- هوكارى كوومه لايه تى و رزگار بوون له كي شى ناوخوى كوومه لگاي عه ره بى^(۱).

له نه زه رى كاك شوان، ئەم هوكارانه هه موويان به يه كه وه بوونه هوى نه وهى، كه جارى سياسه تى به عه ره بگردنى هه ري مه داگير كراوه كان بدن. جارى بهر له هه موو شتى، هاتنى سوپاي ئيسلام به هيچ جوړى بو به عه ره بگردنى كوردستان نه بووه، به لكو بو به ئيسلامبونى كوومه لگه و كه لتور و ئايين و تاكى كورد بووه. دهوله تى خه لافه ت دهوله تى دهسه لاتى عه ره ب نه بووه، به لكو دهوله تى سه رجه م موسلمانان بووه، نه وه دهوله ته له سه رده مى خه ليفه ي ئيسلامدا، شه پرى دهسه لاتى عه ره بى كرد، كه ئاماده نه بوو (زه كات) به هه ژارانى دهوله تى ئيسلامى بدات. له گه ل موسلمانبونى كورد، كورد بووه به شيك له ئوممه ي ئيسلامى. له و پيودانگه وه، كورد به شيك بووه له راميارى دهوله تى ئيسلامى، پاراستنى دهوله تى خه لافه تيش به شيك بووه له ئهركى كورد له هه مبه ر سوپاي داگيركارى ساسانى و پۆمى، بوونى ئوردوى عه سكه رى له ناوه وه و

ده‌روه‌ی شاره‌كان له سه‌ره‌تای پرزگارکردنی كوردستان، له ده‌سه‌لاتی ساسانی و رۆمی و ده‌ست و پێوه‌نده‌كانیان، پێویستییه‌کی عه‌سكهری و نه‌منی؛ هه‌ر ده‌سه‌لاتی‌کی نوێیه، ئیسلام نه‌ك هه‌ر نه‌منی مرقۆفی موس‌لمانی له‌ لا گرنه‌گه، به‌لكو پاراستنی نه‌منی و سه‌لامه‌تی "اهل الذمه" ش له‌ نه‌ستۆی ده‌سه‌لاتی ئیسلامیه، هه‌ندی له‌ پۆژه‌لاتناسه‌كان و نوسه‌رانی ناحه‌زی ئیسلام بانگه‌شه‌ی نه‌وه‌ ده‌كهن، كه‌ مه‌به‌ست له‌ فتوحاتی ئیسلامیدا، دا‌بین‌کردنی ئابوری و به‌ده‌ست‌هێنانی تالان و ده‌ستكه‌وت بووه. خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومهری كو‌پی خه‌تاب هه‌موو جیهانی ئیسلامی له‌ ژێر ده‌ست بوو، به‌لام خو‌ی یه‌كی له‌ هه‌ژارانی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌تی خو‌ی بوو، یه‌كی له‌ والیه‌كانی ئه‌قلیمی جه‌زیره، كه‌ (عومه‌یر) بوو، یه‌كی له‌ هه‌ژارانه‌ بوو، كه‌ خه‌لیفه‌ عومهر سه‌د دیناری له‌ بوودجه‌ی ده‌وله‌ت پێدا، ئه‌ویش هه‌ر هه‌مووی به‌سه‌ر هه‌ژارانی كورد دا‌به‌شكرد⁽¹⁾.

ئهو ده‌ستكه‌وته‌ی له‌شه‌ر به‌ ده‌ست موس‌لمانان ده‌كه‌وی، به‌ پێی سوره‌تی (الانفال)، هه‌ر خوا و پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆیان هه‌یه‌ چۆن چۆنی دا‌به‌شی بکه‌ن.

پاسته‌ ده‌قه‌ری كوردی له‌ ده‌قه‌ری تر له‌ هه‌ندی شت ده‌وله‌مه‌ندتر بووه، به‌لام به‌ره‌مه‌ی ده‌قه‌ری كوردی له‌ عه‌ره‌ب خه‌رج نه‌ده‌كرا و كوردی ئی بی‌به‌ش بکری، وه‌ك ساسانیه‌كان و رۆمه‌كان وه‌یان ده‌کرد.

هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی زمانه، كاك شوان وه‌ك فاكته‌ری‌کی سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی ده‌بینی، هه‌رگیز موس‌لمانه‌كانی سه‌رده‌می خه‌لافه‌ت، جو‌رنه‌تی ئه‌وه‌یان نه‌کردوه، كه‌ زمانی قورئان (به‌ دیدی‌کی قه‌ومی) به‌سه‌ر

۱- بڕوانه‌ حه‌سهن عمو‌د، كوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا.

گهلانی عەرەب دا بێسەپینن، چونکە رەتکردنەوهی زمانی کوردی و هەر زمانیکی تر؛ رەتکردنەوهی ئایەتییکی مەزنی خۆای گەرەیه!!

هیچ بەلگەیەک لە ئارادا نیە، کە زمانی کوردی پیش بە موسلمانبوونی کورد، هیچ پۆلیکی هەبووبی، ئەمەش سەیر نیە، چونکە لە ماوهی نێوان (٥٥٠ پ.ز) هەتا (٦٣٧ ز) کورد هیچ دەسەلاتییکی سیاسی نەبووه، هەتا زمانی کوردی لە دام و دەزگاكان بەکار بی.

هیچ سەرچاوهیهکشی نیە، کە بێسەلمینێ زمانی (ئاویستا) زمانی کوردی بووبی، هەتا زۆر ژێدەر دوپاتی دەکن، کە زمانی (ئاویستا) زمانیکی تایبەت بە خۆدی زەردەشت بووه، خەلک لە پاشان لە (زەند) و (پازەند) لە زەردەشتیەت گەیشتون!! هەروەها هەر لە ڕێگای زمانی عەرەبییهوه، ئەلفبای کوردی لەسەر ئەلفبای عەرەبی دامەزراوه، هیچ سەرچاوهیهکشی نیە جەخت لە لەسەر هەبوونی ئەلف بایەکی کوردی بەر لە نیسلام بکات؟ ئەگەر هەشیووبی لە کاتی تالانبرۆی ساسانیدا لەناوچوووە یان ئەوەندە دەسەلاتی نەبووه.

هەروەها ئەگەر عەرەبە موسلمانەکان مەبەستیان بووبی لە ڕێگای زمانی قورئانەوه پڕۆسەی بەعەرەبکردنی ولاتی کوردان بێسەپینن، ئەوا دەبوو لە ماوهی ئەو چوارده سەدهیهدا، کورد لە غەیری عەرەبی هیچ زمانیکی تری نەزانیبوایه؟!

هەروەها دەبوایه ئیسلامییەکانی کورد هەرگیز "بە زمانی کوردی" قورئانیان ڕاڤە نە کردبوایه؟!

هەرگیز لە نیسلام دا نیە، کەس رەگەزی خۆی بگوێی و خۆی بکا بە "عەرەب"، چونکە "کورد بوون" ئایەتییکی خودایییه، ئەمە و ئەگەر کورد

هینده دژه عه‌ره‌ب بووبان، سه‌رکرده کورده‌کان (به‌شانازیوه) ره‌گه‌زی
خۆیان بۆ موسڵمانه عه‌ره‌به‌کان نه‌ده‌گه‌پرانده‌وه؟! که‌سیکی وه‌ک خالییدی
کوپی وه‌لید، که هیچ نه‌وه‌ی له‌دوا به‌جی نه‌ماوه، به‌لام هه‌ندی له سه‌رانی
کورد زیدی بنه‌ماله‌ی خۆیان گه‌پاندۆته‌وه بۆ ئه‌و^(١)!

عه‌ره‌به‌کانی پێشوو، ئه‌وانه‌ی ئیسلام له‌گه‌لیان تیکه‌ل بوو، ئه‌و نه‌وه
قورئانییه بوون، که شانازی هه‌موو موسڵمانێکن، هه‌ر له‌و پوانگه‌وه‌ش
بووه که سه‌ران و زانایانی کورد بنه‌چه‌ی خۆیان بردۆته سه‌ر ئه‌وان.
هه‌رچی زۆربه‌ی عه‌ره‌بی ته‌مپۆیه له‌ لایه‌ن زۆربه‌ی کورده‌وه ره‌مزی
داگیرکردن و چه‌وساندنه‌وه‌ن، چونکه به‌ کورتی له "ئیسلام" لایان داوه،
بۆیه هیچ کوردی ته‌مپۆ، نه‌ک شانازی به‌وه ناکات، که ئه‌صلی عه‌ره‌بی بی،
به‌لکو ئاماده‌یه له زیدی خۆی به‌رووت و قوتی ده‌ربجی، به‌لام نه‌بیته
عه‌ره‌ب!!

هه‌رچی کاک شوان (عه‌ره‌بی موسڵمان)ی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر ﷺ و
خه‌لافه‌ت له‌گه‌ل (عه‌ره‌بی به‌عس) له‌یه‌ک جیا ناکاته‌وه، له‌مه‌شدا ئامانجی
خۆی هه‌یه، ده‌یه‌وی به‌ نه‌وه‌ی نوێی کورد بلی، جیاوازییه‌ک نیه،
هه‌ردووکی هه‌ر داگیرکارن!!

هه‌ردووک هه‌ر به شمشیر هاتونه‌ته کوردستان؟! ئه‌مه‌یه عه‌قلیه‌تی
مه‌عریفی ئه‌کادیمیه‌تی کاک شوان و لیژنه‌ی گفتوگۆکه‌ی؟!

کورد، که بووه به‌ به‌شیک له ئیسلام، هه‌ر خۆی داوکی له خاکی خۆی
کردووه، ئه‌مه‌ش هه‌ر به‌ر له هاتنی سوپای ئیسلام بۆ هه‌ریه‌که‌کانیان به‌ریا
بووه!

جابان و مهیمون و دیلمی سهحابه، که چهندهها سال به نهینی
موسلمانیتی خوین پاراستووه، له هه مان کاتیش له ناو سوپای ساسانی
دا بوونه، دهگه پیتوهو بوئو عه قلیه ته مه عریفی و عه سکه ریه ی نهو
موسلمانان کوردانه ی بهرای، که کوردهکانی جیبال و جهزیره موسلمان
بوون، بیگومان به شداریان له سوپای نیسلاام دا کردووه. هه روهها به پیی
لوژیک سهرانی ساسانی و رومانی و هندی له ناغای کورد، که
به رژه وهندیان له گهل سهرانی ساسانی و رومانی دا بووه، هندی جم و
جولی سهریازیان کردووه، سوپای نیسلاام ناچار بووه چاودیریان بخاته
سر، سهریازیکی موسلمان ناتوانی چاودیری مالیکی موسلمان بکات،
چونکه نه که هر پاراستنی هم ماله موسلمانان، به لکو پاراستنی مالی نهو
گاورانهشی له نهستویه، که له قهله مړه وی دهسه لاتنی نیسلاامی دان!!

به لگه یه کی لوژیک بو کاک شوان دهینمه وه، پاش پاپه رین ئه رکی
سهرشانی هه موو "کورديکی دلسوز" نه بوو، که چاودیری نه یارانی کورد
بکات بوئو ته ناهی و ئاسایش به رقرار بی؟!

کیشه ی کومه لایه تی و ناکوکی نیوان تیره و هوژه کان دیارده یه کی
سروشتی بووه، نهو کیشه یه هر له ناو عه ره بدا نه بووه، به لکو هه تا له ناو
ساسانی و روم و کوردهکانیش دا هه بووه، له نیوان ساسانیه کان؛
ناریشه کان هر ته نیا له نیو هوژه کاندان نه بووه، به لکو له نیو قهله مړه وی
دهسه لاتیشدا به رپا بووه.

بو نمونه ساسانیه کان، ململانییه کی زوریان له سر دهسه لات هه بوو و
تووشی گیچه لی بیون. له ماوه ی ته نیا هشت سالدا ۶۲۸ز تا ۶۳۶ز نو
پاشا و دوو شارن فرمانره واییان کرد.. ته نیا له سالی ۶۳۴ز دا پینج

شا و شازن فرمانهروایان کرد^(١). بێزهنتیهکانیش به هه مان دهردی ساسانیهکان چو بوون، له لایه کهوه شه پرژهی له بهر پرپیون، له لایه کی تریشهوه توشی زنجیرهیهک ناکوکی ئایینی و دابهش بوونی که نیسه ببون^(٢). ئه مه و ههروهک له زۆربهی سه رچاوه کۆنهکاندا هاتووه، که گاور و جوله که له قه له مپه روی ساسانیدا له په وشیکێ زۆر ناخۆشدا بوونه، بئگومان کورده غهیره گاورهکانیش له ژێر دهسهلاتی رۆمانهکان - بێزهنتیهکان - دا باریان خراپ بوو!

ئه مه و زه رده شتیته "ئایینی په سمی" ده وله تی ساسانی بوو، مه سیحیه تیش "ئایینی په سمی" ده وله تی بێزهنتی بووه، جا ئه گه ره له دوو ده وله تی "شارستانی" و "ئایینی" ئه وه موو کی شه ئایینی و مه زه بی و نه ته وه یی و کۆمه لایه تییه به ریابی، بئگومان له دورگی عه ره بی، که بقیه رستی عیبادت بووه، په وشێ کۆمه لایه تی خراپتر بووه. هه ره له کۆنه وه هه تا رۆژگاری ئه مپۆش، چه نده ها هۆز و تیره، ناچار له به ره هندی کی شه ی تیره گه ری و هه ندی ئاری شه ی کۆمه لایه تی، زیدی خویان به جیه یشتووه.

کاک شوان ده یه وی ئه وه دیارده شی به هوکار و فاکته ریکی دی به عه ره بکردنی کوردستان بزانی؟ بۆچی هه ره کوردستان؟ ده بی نه هاتین بۆ ولاتی فارس و پۆم؟! ئه گه ره ئه وانه به ناوی "داگیرکردن" و "عه ره بکردن" هاتین، ئه وه ده بوو هه ره گاڤ له گه ل کورد له کی شه دا بووبان؟!

١- بۆ زانیاری زیاتر بڕوانه: مفید رائف عمود العابد: معالم تاریخ الدوله الساسانیه، عصر الاکاسره

٦٥١-٢٢٦

٢- بڕوانه خه سرۆ گۆزان، کوردستان له مێژوودا.

دیاردەیی موسلمانیتێ کورد، میژووێکی نویی بۆ کورد تۆمار کردووه، هەر هیچ نەبێ بەر لەوێ کورد موسلمان بێ، بەشیکی زەردەشتی، بەشیکی ئاگر پەرست، بەشیکی مانی، بەشیکی مەزەکی... بەشیکی گاور و بەشیکی (مەسیحی) بووه. هیچ کام لەم دینانەش (دینی قەومی) نەبوون وەك هەندێ بانگەشەیی بۆ دەکەن، کوردستانیشت بەشیکی لە دەست ساسانی (کە هەندێ ئەوانیش بە کورد دادەنێن!) ^(١)، بەشیکی لە دەست بیزەنتیان بوو، ئەو دوو دەسەلاتەش چەندەها ساڵ بوو شەری یەکتریان دەکرد... بەلام ئیسلام زۆربەیی هەرە زۆری کوردی بە ئیسلام ناشنا کرد، کوردستانیشت کەوتەو ژێر دەسەلاتی خودی کورد.

ئەگەر ئیسلام، عەرەبایەتی بوايه، بۆچی دەسەلاتی خێڵەکی عەرەبی، پیش کورد شەری "ئىسلام" یان دەکرد؟! لە راستیدا ئەک هەر دەسەلاتی عەرەبی شاریی، بەلکو دەسەلاتی خێڵەکی و پەوهندی عەرەبیش، باش لەوە حالی ببون، کە ئىسلام نەریی (نەفی) دەسەلاتی ناشەری ئەوان بەسەر مەوقەو رەتەدەکاتەو.

هەر لەو پێودانگەو، ئەک هەر عەرەبی نیمچە دورگەیی عەرەبی شەری ئىسلامیان کردووه، بەلکو عەرەبی مەسیحی دەرەوێ نیمچە دورگەش، شەری ئىسلامیان کردووه، هەر کاک شوان خۆی لە لاپەرە (١٥٣) لە بارەیی گیرانی (تکریت) دەنووسی:

"زۆر لە میژوونوسان لەسەر ئەو کۆکن، کە گیرانی تکریت لە سالی ١٦/٦٣٧ز دابوو، کاتیکی هەوال گەشت بە (سعد بن أبي وقاص)، کە خەلکی موصل و کورده شەارجەکان و هەندێ هۆزی عەرەب بە هاولی سوپایەکی بیزەنتی

١- شاسوار هەرشەمی: میژووی نارامییەکان لە کوردستان، ل ٣٩.

به فرماندهی (نه نطق) له تكریت ئۆردویان خستوه، سه عد نامهیه کی بۆ خه لیفه (عومەر) نارد و ئاگاداری کردوه^(١).

هر لیڤه وه ده کری پاستیه کی مه زن بو روژین، ئه ویش ئه وه یه، که ئیسلام به هیچ جوړی ده مارگیری عه ره بی قه بول نه کردوه، ئه وانیه له دیدگای عه ره بایه تییه وه له ئیسلام ده روان، عه ره بایه تی به ئیسلام ده بینن، ته واول له ئیسلام نه گه یشتوون.

نکولی ناکری، که هندی شۆفینی عه ره ب هر ره خنیه که له "عه ره بایه تی" و "زمانی عه ره بی"، به زه ندیق و شعوبیه ت له قه له م ده دن. هه ره ها ره گه زی عه ره ب و زمانی عه ره بی له لایه که له ئایین به رزتر ده بینن، ئه وه تا (ساتع ئه لحه سه ری) باوه ری وایه، که عه ره بایه تی له ئایین به هیز تره و ره گیک توندتری له ئایین هیه، پاسا وه که شی بۆ رایه که ی خوی ئه وه یه، که عه ره ب هر به عه ره ب مایه وه، هر چه نده سی دینی ئاسمانی جیهانی (جوله کایه تی، قه لایه تی، ئیسلام) له ده قهر و زیدی ئه وان سه ری هه لداوه، له لایه کی دی که سانی دی به جوړیکی تر، عه ره بایه تی به "جه وه ری" ئیسلام ده بینن، به زاری پیغه مبه ر ﷺ بانگه شه ده کن، که عه ره ب چاکه ی به سه ر غه ی ره عه ره به وه هیه به وه ی "پیغه مبه ر ﷺ خوی عه ره به، قورئان به عه ره بییه، زمانی ئه هلی به هه شتیش عه ره بییه!"^(٢) ئه مه ش ته واول پیچه وانیه ی بنه ماکانی ئیسلامه، پیغه مبه ریش ﷺ هر له حه جی مائئاوایی ده فه رموی: "نه عه ره ب فه زلی به سه ر غه ی ره عه ره به وه هیه، نه به پیچه وانه ش". کاک شوانیش، که چه ند ئایه تی ده هیئتیه وه

١- شوان عوسمان، ل ١٥٣.

٢- پروانه محمد سلام، شۆفینییه تی عه ره ب له مبه ره له به ر ده م چاره سه ری مه سه له ی کورد.

بهووی قورئان به زمانی عهره بی دابه زیوه؛ هیچ له راستی ناگوپی، به لی قورئان به زمانی عهره بییه، به لام هر له قورئاندا هاتوو، که بۆچی قورئان به عهره بییه، له ئایه تیگدا هاتوو: "..... لعلکم تعقلون!!" ئایا ئه مه به فهزلی عهره ب و عهره بایه تی و په سهندی عهره ب به سه ر غه یری عهره ب دی؟!؟

هر لیږهوه پرسیاریک له کاک شوان ده که م، ئه گهر گومانی به پریت له جیی خو ی بی، ده بایه له زه مه نی ناسیونالیزم دا عهره ب له هه موو گهلانی دی نیسلامی تر بوان؟! ئه ری لهو (٢١) دهوله ته عهره بییه ئه مرؤ کامه یان دژی "ده سه لاتی نیسلامی، دهوله تی نیسلامی، شه ریعه تی نیسلامی، بی ری نیسلامی.. نییه؟! هه روه ها کام له م ریخراوه نیسلامیانه ی لهو (٢١) دهوله ته ناسیونالیسته ی ولاتانی عهره بی، دژی ده سه لاتی ناسیونالیستی نادینی عهره بی نییه؟! ئه ری زیندانه کانی ئه و دهوله تانه له سه دا نو هه تی نیسلامی تیڤا نییه؟!؟

له چه رخی (ئه نته رنیّت) لوژیک زور گرنگه، هه ندی شتی پی شروقه بکری، به لام چی ده که ی له گهل عه قلیه تی "بشفری هه ر بز نه"؟! ئه وه نده ش ده لیم: "عه قلیه تی نه عامه ش" به سه ر چوو، عه قلیه تی "شه سه ته کانیش" به سه ر چوو، هه رچی بو تری "به چه پله" وه لام بدریته وه؟! نیسلام زور مه زتره له وه ی له بوتقه ی "عه ربه بایه تی" بچووک بکریته وه؟! شه ر مه تیروانی نی عهره بی له به رامبه ر تیروانی نی نیسلامی دا بنری؟! له ده ره وه، به سه دان توژی نه وه و کتیب له سه ر چه نده ها لایه نی نیسلام ئه نجامه دری، ئه فسوس له زانکویه کی وه ک زانکوی سلیمانی "ماسته ر

نامه يهك" تهرخانېكرى بۇ ديتنى ئيسلام له عهه بايه تى! به لام چى دهكەى
 نهو نهو رۆژ هه لاتەيه، كه نه مېرۆ له سهر هيچ نيهه ته نيا چا وليكەرى شته
 سواوهكان و مردووهكان نه بىت.

له جيهانى نه مېرۆ باس له كۆمهنگەى مه دهنى و ململانى ئى زيارهكان و
 گفتوگو و دايه لۆگى نيتوان زيارهكان و ئايينهكان دهكرى.. هه له هه موو
 نهو بابە تانه، ئيسلام چ له پۆژئاوا، يان پۆژه لات به شيكى هه ره گرنگى
 نهو پرسه جيهانىيانه داگير دهكات؟!

بابه تی سیهم

رهوشی ئایینی و سیاسی کورد پێش ئیسلام

یه کهم: رهوشی ئایینی

یهکی له نه دگاره هه ره کرێتهکانی نیمچه دورگی عه ره ب قه پهرستی بووه، به لام له ژێده ره میژووییه کانه وه دهرده کهوی، که زۆربه ی گهلانی کۆن ب قه پهرست بوونه، سه باره ت به ب قه پهرستی کوردیش، کاک شوان دهنووسی:

چهند به لگه یه کمان له هه گبه ی لاپه ره کانی میژوو له بهر ده ست دایه، (جرجیس) ناویک ده بیته پادشای موسڵ و خه لکی ده قهری جه زیره بووه، پیاویکی توند و تیژ و یاخی بووه، نه م پادشایه ب قه پهرست بووه و خه لکیشی ناچار کردوه، که بت به درست، هه ره ها ب قه پهرستی له شاره زوریش دا به وونی هه بووه^(١) هه ره ها (شه مه ستانی) دهنووسی، که له هه ندی دیاره دی سروشتی وه ک خۆر، ئاگر و بروسک- بقیان بۆ دروست ده کرا و ده پهرستران!

ئه مه و (زرقانی) و (میترا یی) دوو دینی کۆنی ده قهری ئیران، ژێده ره کان ئاماژه به وه ده که ن کورد، بهر له زه رده شتییه ت، له سه ره ئه و دوو دینه بوونه، هه تا هه ندی بۆ ئه وه ی ئیزیدیاتی بکه نه دینیکی کۆنی کورد، ئه وه (میترا بی) ده که نه بنه مای ئیزیدیاتی، ئه مه ش ئه وه ده که یه نی، که کوردیش بهر له وه یه که خوا بوو بن، چهند خودا وه ندیکیان هه بووه و ب قه پهرست بوونه.. ئه مه ش به شیک بووه له که لتوری کۆنی کورد!

له قورئاندا چهنده ها ئایه ت هه ن باس له وه ده که ن، که خوای گه وه ره بۆ

هەر نه‌ته‌وه‌یه‌ك پێغه‌مبه‌ری‌كی به‌زمانی خۆیان بۆ ناردوون^(١). به‌ واتای کوردیش وه‌ك هەر نه‌ته‌وه‌یه‌كی دی پێغه‌مبه‌ری خۆی هه‌بووه‌، به‌لام كی بووه‌ ئه‌مه‌ پرسیارێكه‌ وه‌لامی ئاسان نی‌یه‌. ئه‌گه‌ر بڵێن زه‌رده‌شت؟ كام زه‌رده‌شت؟ ئه‌ری (ئاویستا) کتیبی‌کی پێرۆزی کوردی بووه‌؟! له‌یه‌ك نزیکي گه‌لانی ولاتی ئاریان وه‌ك کورد، فارس، ئه‌خمینی، ئه‌شکانی، فیرسی.. له‌ لایه‌ك، له‌ لایه‌کی تر به‌ حوكمی ئه‌وه‌ی ئه‌م گه‌لانه‌ هه‌موو له‌ قوناغی‌کی ژياناندا زه‌رده‌شتی بوونه‌، بۆیه‌ حوكمی یه‌كلاکه‌روه‌ ئاسان نی‌ه. ناتوانین بڵێن زه‌رده‌شت پێغه‌مبه‌ری‌كی نه‌ته‌وه‌یی کورد بووه‌؟! هەر له‌ پوانگه‌ی روداوه‌کانی می‌ژوویییه‌وه‌، ناكری بڵێن ئه‌خمینی و فیرسی و ساسانی هه‌موو کورد بوونه‌؟! ئه‌مه‌ ته‌نها چه‌ند ئاماژه‌یه‌کن و چی تر نه‌ه، هه‌روه‌ها ده‌روازه‌یه‌کن بۆ زیاتر تیگه‌یشتن له‌ ره‌وشی ئایینی کورد پێش ئێسلام.

له‌ پاش زرقانیه‌ت و میتراپی، زه‌رده‌شتیه‌ت له‌ناو کورد په‌یدا بووه‌. زۆر له‌ سه‌رچاوه‌کان جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌که‌ن، که زه‌رده‌شت له‌ ده‌قه‌ری ورمی له‌ دایک بووه‌، ورمی به‌شی‌کی کوردستانه‌، ئه‌و زه‌رده‌شته‌ش گه‌ر کورد بی، واتای ئه‌وه‌ نا گه‌یه‌نی، که کورد له‌ ڕیگای زه‌رده‌شت خۆیه‌وه‌ بوونه‌ته‌ زه‌رده‌شتی، چونکه‌ هەر ژێده‌ره‌کان ده‌لێن، که خه‌لکی ده‌قه‌ره‌که‌ وایان له‌ زه‌رده‌شت کردووه‌ ده‌قه‌ره‌که‌ به‌جی به‌ی‌لی^(٢). ناكری

١- وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا " (النحل ٣٦) هه‌روه‌ها "وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يَلْسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ" (ابراهیم-٤).

٢- کورد گه‌لێکی چیاپی و شوانکار و پێشه‌ی مه‌ر و مالات به‌خێوکه‌ر بوونه‌، بۆیه‌ بایه‌خێکی ئه‌وتۆیان به‌ زه‌رده‌شتیه‌ت نه‌داوه‌ و له‌سه‌ر ژیاپی جارانی خۆیان به‌رده‌وام بوون، له‌ نه‌زه‌ری خودی زه‌رده‌شت ئه‌مانه‌ دێر په‌رست بوونه‌، به‌روانه‌ د. په‌شاد میران، په‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا، ل ٢٦.

نكولى له وه بكرى، كه زهردهشتيهت ئاينىكى ئاسمانى بووه و زهردهشتيش پيغه مېهر بووه، ههروهها به حوكمى ئه وهى زهردهشتيهت "ئاگر"ى بهشتىكى پيرو زهزانى، ئه و پيرو ز و تهقديسه له پاشان بوته جورىك له پهرستن. ههروهها ساسانيهكان بهتايبهتى له سهردهمى شابورى دووهم (٣٠٩-٣٧٩ز) دا ههندى گۆرانكارى له زهردهشتيدا كرد و برياريدا ئاينه كۆنهكانيش -بت بهرستى-، كه خهلكى لادى و چيانشينهكان په پرهويان ده كرد، له خو بگريت^(١). بهمجۆره پهيتا پهيتا زهردهشتيهت ئاسمانيهتى خو له دهست دا، بووه بهشيك له دهسهلاتى شاكانى ساسانى و پياوانى ئاينى، يا خود مۆغهكان. بهراى من ليروه زهردهشتيهت گۆردرا بوو به "ئاگر په رستى" مهجوسى، نهك زهردهشتيهت خو مهجوسيهت بى^{[[[}

به واتييهكى دى زهردهشتيهت ئاينىكى ئاسمانى بووه، هه رچى "مهجوسيهته" ئاينىكى مرقۆكردهى دهسهلاتى ساسانى بوو!

له كاتى ولاتگيرى ئيسلاميدا، كورد، نه دهولهتى مابوو، نه ئاينى خو مابوو، ئه وهى هه بوو مهجوسيهت بوو، نهك زهردهشتى. هه ركاك شوان خو له چه ند ژيديرىكه وه باس له وه دهكات، كه چهندهها ئاگردانى زهردهشتى له دهقهري كوردى هه بوونه، هه ر بۆ نموونه، دهنووسى: ئاگردانىك له دهشتى شاره زور دۆزرايه ره^(٢). له ئوستانىكى (هه مه دان) رستاقى (فه رهان) - دوو ئاگردانى گه و رهى زهردهشتى ئى بووه، پاشماويهكى ئاگردانىكى زهردهشتى له شارى (كهنگاور)، ههروهها شارى (ئه شتر)

١- شوان عوسمان، ل ١٠٥ نويش له كريستنسن، ول ديورانت و رهشاد ميران وهريگرتوه.

٢- شوان عوسمان، ل ١٠٠

ئاگردانیکی زهردهشتی لیبووه^(١)، ئەمه و هه‌تا ئاگردانی مه‌جوسه‌کان له هه‌ولیریش هه‌بووه. یاقوتی هه‌مه‌وی شیعرێکی هه‌جوی عبدالرحمن بن مستخلف- ناویکی نووسیوه، که ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر ئاگردانی زهردهشتی ده‌کات له هه‌ولیر^(٢)

اربل دار الفسق حقا، فلا
يعتمد العاقل تعزیزها
لوم یکن دار فسوق لما
اصبح بیت النار ده‌لینها^(٣)

ئهمانه هه‌موو به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که سوپای ئیسلام هاتۆته کوردستان، کورد له ژێر ده‌سه‌لاتی ساسانی له‌سه‌ر دینی ره‌سمی ده‌وله‌ت بوونه. به‌واتای مه‌جوسی ئاگر په‌رست بوونه، نه‌ک زهردهشتی خودا په‌رست، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومه‌ری کوپی خه‌تاب داوای له‌ سه‌رکرده‌کانی موسلمانان کردووه، که مامه‌له‌ی "ئه‌هلی کیتاب"یان له‌گه‌ڵدا بکری^(٣).

له به‌رامبه‌ر ئه‌و گوێڕانکاریه‌دا دوو بزافی ئایینی- ریفرومی- چاککاری له زهردهشتیه‌ت سه‌ریان هه‌ڵدا، (مانه‌ویه‌ت) یه‌کی له‌و بزافانه‌ بوو، که چیت به‌ بنه‌ماکانی زهردهشتیه‌ت رازی نه‌بوو، دامه‌زیننه‌ری بزافه‌که (مانی فتک) که پیشتر بنه‌ماله‌که‌ی له‌سه‌ر رێبازی (مغتسله) بوون، به‌لام (مانی) خۆی

١- شوان عوسمان، ل ١٠٠

٢- هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌ره.

٣- کارل بروکلمان، تاریخ الشعوب الاسلامیه، ل ٧٩.

ببوه زەردەشتی^(١). ئەو زەردەشتییەى ساسانیەکان و مۆغەکان بانگەشەیان بۆ دەکرد، وەلامى پرسیارەکانى کەسانى وەك (مانى) نەدەدایەو، بۆیە مانى بزاڤىكى بەناوى خۆى بەرپا کرد، شەنگستەکانى رێبازەكەى "تیکەل" بوو لە زەردەشتیەت و مەسیحیەت و بوزیەت، (مانى) بانگەشەى ئەوەى دەکرد، کە ئەو "مەسیحى پەسەنە"^(٢) و ئەمەش ئەو دەگەینەى، کە مەسیحیەت زۆر کارى لە رێبازەكەى کردووە، هەتا ئەویش باوەرپى بە "باوەرپى سییانە- عقیدە التثلیث" هەبوو، (شاپور) بەرگەى پاپەکانى (مانى) نەگرت و دەسگیرى کرد و لە دەقەرى دەولەتى ساسانى دوورى خستەو. ئەمە وەنەبى رۆمە مەسیحیەکانى دەقەرى جەزیرەش بەرگەى مانەویەتیان گرتبى، ئەمەش دەگەریتەو بۆ ئەگەرى ئەوەى، کە زەردەشتیەت و مەسیحیەت، ئەوسا دوو دینی پەسەنى دەولەتى ساسانى و پۆمى بوون.

بەرگەى هیچ دینیكى نەدەگرت، لە ئاکام لە سەردەمى بەهرامى براى هرمزى کوپى شاپور، مۆغەکانى زەردەشتى دەرفەتیان وەرگرت و فەتوایان دا، کە (مانى) زەندىقە، ئەو تۆمەتە بەس بوو بۆ مۆغەکان، کە سەرى (مانى) بە حەلال بزەنن، ئاکامیش هەروا کەوتەو، ساسانیەکان بەقسەى مۆغەکان (مانى) یان گرت و تیر ئازاریان دا و لە کۆتاییدا کوشتیان و هەلیانواسى^(٣).

١- کلتۆمە جەیل، الحیاە الدینیە و الاجتماعیە و الاقتصادیە لبلاد الکورد فی عهد الساسانیین ٢٢٤-٦٣٠، ص ٣٠.

2-10-Goring, dictionary of belefs and Religion, p.319

٣- شوان عوسمان، ل ١٠٨.

له سهردهمى شا قوبادى يه كه م (۴۸۸-۵۳۱) دهسهلاتى مۇغهكان له نيو دام و دهزگاي ساسانيهكاندا زور بههيز بيو، زياتر له دوو سدهد بوو بزاقيكى دى له دهقهركه له دژى دهسهلاتى مۇغهكان بهرپا نه بيو، ئەمه و ههندى ژيدير ناماژه بهوه دهكەن، ههتا دهسهلاتى ساسانى ترسى له دهسهلاتى مۇغهكان ههبووه^(۱). دهسهلاتى مۇغهكان، كه ههم ببوه دهسهلاتىكى سياسيش، رىي به هيچ گۆرانىك له سيستمى كۆمهلايهتى و سياسى و ئابورى نهدهدا، وهك بلىي دهولهتى ساسانى ببوه "دهولهتىكى ئاييىنى!"

له سهردهمى شا قوباد (قوباد له ههندى سهرچاوهدا) مەزدهك جارى بزاقيكى سياسى و كۆمهلايهتى دا، بنهماكانى رىبازكهكى تهواوى تهختى ساسانى دههژاند، بزاكهكه به قهولى ئەمپۆ جورىك له كۆمونيستى بوو، دژى چينايهتى بوو، باوهپرى وابوو، دهبي مرؤف له ههموو شتى هاوبهش بن، ههروهك چۆن له ئاو وههوا هاوبهشن، له ژن و مالىش دهبي هاوبهش بن^(۲).

له بهرامبهر ئهو بزاكهدا (مۇغهكان) كهوتنه خو، كه ئهو بزاكەش به دهردى مانهويهت ببهن، سهبارەت به له ناوبردن (مەزدهك) دوو پاي پىچهوانه ههيه، كريستنسن باوهپرى وايه، كه ههر له سهردهمى قوبادى يه كه م دا نهوشىروانى جىنشيني قوباد، كه ههستى كردوو دهسهلاتى كهوتته خهتەر، له كۆتايى ۵۲۸ زيان بهرايى ۵۲۹ مەزدهكيهكان، كه

۱- أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، ص ۱۰۸-۱۱۰ پياوانى ئاييىنى چيني سييه مى دهسهلاتى دهولهتى ساسانى بوون.

۲- الشهرستانى، الملل و النحل، ج ۲، ص ۸۷.

دهیانویست (کاوس) بکه نه جینشینی دهولته و (کسرا) لا بدهن، بویه به سهروکایهتی قوباد کونگرهیهکی ئایینیان ئامادهکرد و زۆریهکی گهوره پیاوانی مهزدهکیهت و مهجوسیهت ئاماده بوون، ههروهها (بازیان)ی ئهسقهفی مهسیحیهکانی ئیترانیش ئاماده بوو، ئهویش درژی مهزدهکیهت بوو، لهو کونگرهیهدا به قسهی نهوشیروان مهزدهکیان کوشتووه^(١)، ههرچی (ابن الاثیر)ه باوهری وایه مهزدهک له سهردهمی نهوشیروان کوژراوه، نهک له سهردهمی قوباد^(٢) له ئاکامیش ههر نهوشیروان بهسهر لایهنگرانی مهزدهک له دهقهری خۆی زال بووه^(٣).

ههر له سهردهمی ساسانیهکاندا (٢٢٤-٦٣٧) جولهکایهتی و فهلایهتی ههبوون.

سهبارته به جولهکایهتی له ولاتی کوردان زۆر پاهه، که له سهردهمی ئهمپراتۆریهتی بابلی نوی-هوه جولهکه رهوانهکی کوردستان کراون. ههروهها رایهکه ههیه، که له سهردهمی (میدیا)، جولهکه له کوردستان ههبوونه، ههتا باوهری ههیه که زهردهشتیهت له پووی یهکخواییهوه سودی له "جولهکایهتی" بینیبی. بهواتای شهنگستی یهکخوایی زهردهشتیهت لهسهریهکخوایی جولهکایهتی بونیاد نراوه. ههروهها دهگوتری ئهوهی جولهکه به خوایی تیدهگه ن زۆر جوداییه له هی زهردهشتیهت!!!!

به حوکمی ئهوهی جولهکایهتی ئاینیکی ئهتنیکی - نهتهوهیی بووه،

١- کریستن:ایران، ص ٣٤٦-٣٤٧.

٢- لطری: تاریخ الطبری، ج ٢، ص ٥٨، الشهرستانی: الملل و النحل، ج ٢، ص ٨٦.

٣- ابن الاثیر: الکامل، ج ١، ص ٢٧٣، کلثومه، ص ٣٨.

نهك ته بشیری. بۆیه به بهراورد له گهڵ مانه ویهت و مهزدهکیهت، جینگای ترس نه بووه بۆ مۆغهکان، به لām له گهڵ نهوهشدا هه موو شاکانی ساسانی و مۆغهکان، یهك سیاسهتیان له سههر جولهکایهتی نه بووه. نه رده شیرێ دامه زڕینهری دهوڵهتی ساسانی ریی به مه جوسهکان دا، که ئازاری جولهکهکانی ده قهره که ی بدهن، چونکه نهو جولهکانه یارمهتی "قیرسی" یهکانیان داوه له دژی نه رده شیر.

هه رچی یهزد گوردی دووهم بوو له سالی (٤٥٤) ریی به جولهکان نه دا له رۆژی "شه ممه" خودا په رستی بکهن، هه رچی قوبادی یه کهم بوو (مارزوترا) ی حاخامی جولهکان و هه ندی له مامۆستایانی کتیبی جولهکهیانی زیندانی کردن و، له پاشان هه مووی کوشتن^(١).

له باره ی گا ورهکانی کوردستان یا خود فه لایهتی، له ئینجیلی مه تی دا هاتوه، که کۆمه لی مه جوسی له سه رده می شا هیرودیس دا به رهو فه له ستین چوونه، چونکه با وه پریان وابوو عیسا پیغه مبه ر، له فه له ستین له به ره ی جولهکان له دایک ده بی، نهو کۆمه له مه جوسه (پیاوانی زه رده شتی) عیسا پیغه مبه ر و مه ریه می دایکیان بینیه و با وه پریان پیه ئینا وه^(٢).

هه روه ها سه رکیس ئاغا جان له م باره یه وه ده نووسی: "له سالی (٣٥) ی زاییندا (تۆما)، که یه کیك بووه له دوا زده نێررا وه که ی هه زه رته ی مه سیح، له سه هر ریگای خۆیدا بۆ (هیندستان) سه ری له خه لکی (ماد) داوه و په یامی هه زه رته ی مه سیحی به خه لکه که را که یان دووه. هه روه ها (ماری) که پاتریارکی که نیسه ی پۆژه لāt بوو، له سالی (٣٥-٤٩) ی زایینی، له گه ل

١- ابن الاثیر، الکامل، ج ١، ص ٢٧٣، کلثومه، ص ٣٨.

٢- الکتاب المقدس، العهد الجدید، اصحاب متی، ص ٥.

چهند که سیڅ مږگیننی په یامی چه زره تی مه سیحی گه یاندووه ته شاری (اریل) واته (هولیری ئیستا) و ناوچه کانی دهو روبه ری زئی گه وروه و^(۱) به گویره ی ئینجیل و پای هندی نوسه ری مه سیحی، کورد یه که م نه ته وهن، که هر له بهرایی راگه یاندنی فه لایه تیدا باوه پریان به و دینه نوییه هیئاوه^(۲).

ههروه ها کورده کان له شاری هولیر میرنشینی ئه دیابییان دامه زاندوه.

له سه رده می ساسانیه کاندا، فه لایه تی له هندی به شی ژیر ده سه لاتی ساسانی له ناو کوردان بلاو بوته وه، ئه دی شیر ده نووسی: له سه رده می ده قیانوس (۳۰۳-۳۱۱) فه له ی غهیره کورد هاتونه ته ده قهری کوردی^(۳). ئه وساش دوو زله یز له گوړه پانه که هه بوون: ده ولته تی ساسانی، که مه جوسیته دینی ره سمی ده ولته بوو، ده ولته تی بیژه ننتی که له پاش مه سیحی بوونی قوسته ننتین، وهک زه رده شتیته یه کخواپه رستی خوی له ده ستدا و، له پاشان بووه دینی ره سمی ده ولته تی بیژه ننتی. ههروه ها پای تر هیه که وهک طبری ده نووسی: کاتی شابور هندی له ولاتی رومی داگیر کرد، هندی دیلی فه له ی له گه ل سوپاکه ی خوی بو ده قهره که ی هیئا، ئه مانه وازیان له دینی خویان نه هیئا، به لکو هر له سه ر دینی خویان به رده وام بوون^(۴)، کورد له سه رده می ساسانیه کاندا، که ولاتیان بو

۱- سرکیس ناغا جان، کورده مه سیحیه کانی سه رده می ساسانی، ل ۵.

۲- سه رچاوه ی پیتشوو.

۳- ادی شیره تاریخ کلمد و اشور، ج ۲.

۴- بروانه طبری و ابن الاثیر و ابن الکثیر.

دوو بهشی سهره کی دابه شکرا: نه قلیم جیبال، نهو به شه له ژیر دهستی
ساسانیه کاند دابوو، کورد دهبوو لهو ده قهره (مه جوسی) بن، چونکه
دینی ره سمی ده ولت بوو، نه مهو پاشماوهی مانه وهی مه زده کیش لیږه و
لهوی هه بووه، هه تا مه سیحیه تیش هه بووه. هرچی بهشی نه قلیمی
جزیره یه، هه رده مملاندی له سهر بووه، به لام به ژوری مه سیحی بوونه،
چونکه مه سیحیه دینی ره سمی ده ولت بووه [۱]

له نښان مځه کان و پیاوانی فله تاریشهی ژور هه بوون. مځه کان له
غیری خویان هیچی تریان قه بول نه بوو، هرچی مه سیحیه بوو.
دینکی (ته بشیری) بوو، نه مهش وه مانه وهی مه زده کی، کورسی
دهسه لاتی مځه کانی دهه ژاند، بویه لیږه و لهوی مه سیحیه کان که وتنه
بهر هیږشی دپندانهی مه جوسه کان؛ هر ته نها شاپوری دووهم له سالی
۳۴۱ هه تا ۳۷۹ که وته چهوساندنه وهی مه سیحیه کان و هه تا نه مرد وازی
لی نه هیان. نه مهش له میژوودا به "چهوساندنه وهی چلی" به ناویانگه^(۱).

سرکیس ناغا جان له نامیلکهی "کورده مه سیحیه کان له سهرده می
ساسانیه کان دا" باس له چنده ها هه لویستی دپندانهی پیاوانی
زهرده شتی له مهر مه سیحیه کان دهکات، له لاپره (۸ هه تا ۱۴) باس له
هندی "پیاوه مه زنه کانی کورد له نایینی مه سیحیه کاند" دهکات وه:
(مارپتیون، مارباسا، عهبد یشوع، بارسوما، مارقه رداغ.. "نهم پیاوانه
ژور به دهست مه جوسه وه نازار دراون و هندیکیشیان کوژراون"^(۲).

ههروه ها چنده ها پیاوانی دی دینی کوردی مه سیحی به دهست

۱- ادی شیر، ص ۶۵، کریستن، ص ۲۵۴.

۲- مارپتیون و مار قهره داغ کوژراون و چمندانی تر.

مۆغه‌کان کوژران، وهك: ئه‌سقه‌فی شاره‌زوور، كه له ساڵی (٦٠٤) دارا شا كوشتی^(١).

له‌م چه‌ند دێره ده‌فامریته‌وه، كه نه‌ك هه‌ر كوردستان، به‌لكو ته‌واوی ده‌قه‌ره‌كه له مملانییه‌کی ئایینی و سیاسی توند دا بووه، هه‌یچ كام له‌م دینانه به‌هانای کورد نه‌هاتوون.

ساسانی و کورد هه‌ردووك، زه‌رده‌شتی له پاشان مه‌جوسی بوونه، به‌لام هه‌ر کورد چه‌وساوه و ژێر ده‌سته بووه، هه‌رچی ساسانیه‌كانیش بوون سه‌ر ده‌سته بوونه!

كه‌وابی لی‌ره "ئه‌گه‌ری دین" نه‌بۆته هۆی ئه‌وه‌ی کوردیش هه‌ر له‌ساڵی ٢٢٤-٦٣٧ ده‌سه‌لاتی‌کی سیاسی هه‌بی له ده‌وله‌تی ساسانیدا! ئه‌مه و كه کورد به‌شداری له بزاڤی مانه‌وه‌ی مه‌زده‌کی دا کردووه، باجی خۆی داوه، ساسانیه‌کان و پیاوانی ئایینی زه‌رده‌شتی و مه‌جوسی، كه ئاماده‌بن مانی و مه‌زده‌ك بکوژن، پیاوانی مانی و مه‌زده‌کی کوردی؛ هه‌ر ده‌کوژن؟! هه‌روه‌ها فاکته‌ری دینی له ده‌قه‌ری ژێر ده‌سه‌لاتی بی‌زه‌نتیش به‌هانای کورد نه‌هاتووه، کوردی ده‌قه‌ری جه‌زیره زۆربه‌ی "مه‌سیحی" بوونه و رۆمه‌کانیش بی‌زه‌نتی بوونه، به‌لام هه‌یچ پۆلی‌کی سیاسی نه‌بووه، ئه‌گه‌ر زانای کوردیش له مه‌سیحیه‌ت دا هه‌بووبی؟! كه ساسانیه‌کان و مه‌جوسیه‌کان، مه‌سیحیه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیان ئازار دابی و كوشت بی، له به‌رامبه‌ر رۆمه‌کانیش، کورده زه‌رده‌شتیه‌کانی ژێر ده‌ستی خۆیان ئازار داوه و كوشتووه!

له لایه‌کی تر، کورد له به‌رای‌ی بته‌په‌رست بووه، له پاشان زه‌رده‌شتی،

١- مؤلف مجهول: التاريخ الصغير للقرن السابع الميلادی، ص ٦٩، شوان عوسمان ل ١٢١-١٢٢

ئاگر پەرست، مانەوى، مەزىدەكى مەسىحى بوو، ئەو ھەموو دىنانەش لەگەل ھاتنى ئىسلام مۆركە ئاسمانىيەكەيان لە دەست دابوو. بوونى ئەو ھەموو ئاگردانە و پەرستگايانە، ئاگر پەرستىتى كورد دەگەيەنى، نەك خودا پەرستى. لەوانەيە مۆغەكانىش ھەروەك قورەيشىيەكان بلىن: ئىمە ئەوانە نا پەرستىن، بەلكو بۇ تەنھا نزيكبوونەو لە زاتى خوايە؟!

ھەرچى سىڭوچكەى پەرستىنى فەلايەتییە؛ حالەتییكى دى ھەلۆشانەنەو ىنجىلى يەزدانىيە، كە بۇ عيسا پىغەمبەر ھاتوو، بۆيە بە ھەموو لۆژىكىك موقايەتى چاوەرپىي رەحمەتییكى دى خوايى بوو، بە واتای ھاتنى ئىسلام زەرورەتییكى مێژوویی بوو بۇ موقايەتى.

كاك شوان دەنووسی: "ئىسلام لە زۆر لایەنەرە نامۆ بوو بە پىڭكەتەى كولتورى و گىيانى كۆمەلگای كوردى" نازانم لە چ پوانگەيەك؟! بەلى پىڭكەتەى كولتورى و گىيانى كۆمەلگای كوردى بپەرستى و لە پاشان ئاگرپەرستى بوو. ئەو پىڭكەتەش بە ھېچ جۆرى لەگەل ئىسلام ناسازى، نەك وەك كاك شوان گومانى وایە، كە ئىسلام ھوقانىيەتە، پىڭكەتەى كۆمەلگای كوردیش خوداپەرستى و تەناھییە!!

ئىسلام لەگەل مەجوسىيەت و مانى و مەزىدەكى و جولەكايەتى و فەلايەتى ھەلوپستى نەرم بوو، ھەمووى بە ئەھلى كىتاب لە قەلەم داون و ئەوانەى لەناو قەلەمپەوى خەلافەتى ئىسلامیدا بوونە، وەك "ئەھلى زە" مامەلەيان دەگەل كراو، لەپاشانىش زۆربەيان موسلمان بوونە، ئەوانى تر لەسەر دىنى خۇيان ماونەتەو.

ھەر كاك شوان خۆى لە چەند جىيەك ئاماژە بەو دەكات، كە لە پاش ھاتنى سوپای ئىسلامیش بۇ دەرەكە، مەجوسى و مانى و مەزىدەكى و جولەكە و فەلە لە ھەندى شوین، ھەر لەسەر دىنى خۇيان ماون، ياخود

هه‌ر به پو‌ا‌له‌ت مو‌س‌ل‌ما‌ن بو‌ونه.

له لاپه‌ره (١٠٠-١٠١) كا‌ك شو‌ان ده‌نو‌وس‌ی:

" له شا‌ره‌زو‌ور‌یش ئایینی زه‌رده‌شتی تی‌ادا بلا‌بو‌ژ‌ته‌وه، كه له‌سه‌ده‌ی ده‌وت‌ه‌می كو‌چی / سی‌ان‌زه‌ه‌می زایینی ناویان ها‌ت‌وه. هه‌روه‌ها ئایینی زه‌رده‌شتی له ئا‌كر‌ی، تا سه‌ده‌ی چوار‌ه‌می كو‌چی، وا‌ته ده‌یه‌می زایینی بو‌ونی هه‌بو‌وه و ته‌نا‌نه‌ت سه‌رو‌ژی نایینی‌شان هه‌بو‌وه و ناوی (پیر نه‌ن‌ز) بو‌وه، كه له (شو‌ش) دانیش‌ت‌وه، له سه‌ده‌ی پین‌جی كو‌چی / یان‌زه‌ه‌می زایینی له شاری (نه‌رز‌ن) زه‌رده‌شتی لی‌بو‌وه...
له لاپه‌ره (١١٢) ده‌نو‌وس‌ی:

"ته‌نا‌نه‌ت له دوا‌ی ها‌تنی ئی‌س‌لام و له‌سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی ئە‌مه‌وی ٤٠-١٣٢ ك پاشا‌وه‌ی مه‌زه‌كه‌یه‌ت له‌نا‌ر گه‌لانی ئی‌تران هه‌ر‌ما‌بو‌و... له لاپه‌ره (١٢٤) ییش ده‌نو‌وس‌ی: خه‌لكی خۆز‌س‌تان، تا دوا‌ی ها‌تنی ئی‌س‌لام‌یش له‌سه‌ر ئایینی خۆیان - مه‌سی‌حیه‌ت - به‌رده‌وام بو‌ون".

هه‌روه‌ها وه‌ك به‌ل‌گه‌یه‌کی دی می‌ژ‌وو‌یی له‌سه‌ر لی‌بو‌ور‌ده‌یی ئی‌س‌لام له‌هه‌م‌به‌ر دینه‌کانی تر، ما‌نه‌وه‌ی مه‌سی‌حیه‌کانی کورد‌س‌تانه له‌سه‌ر دینی خۆیان هه‌تا رۆژ‌گاری ئە‌مه‌رو، ئە‌ری ئی‌س‌لام دینی ئی‌ بو‌رده و ته‌نا‌هی و پین‌که‌وه ژیان نیه؟!

بی‌گومان گه‌ر ئی‌س‌لام وا نه‌بو‌ایه، ده‌بو‌و ئی‌ستا مه‌سی‌حیه‌ك و ئی‌زیدیه‌ك و ئە‌ه‌لی هه‌قه‌یه‌ك له کورد‌س‌تان نه‌ما‌بو‌ایه؟!

ئه‌گه‌ر به‌ل‌گه‌ی می‌ژ‌وو‌یی دادی هه‌ندی كه‌س نادا‌ت، ده‌با لو‌ژیک دادی

بدا‌تن؟!

دووم: رهوشی سیاسی کورد

١/ رهوشی سیاسی کورد ییش فیسلام:

پیش ئىسلام، كورد لە ساڵى (٧٠٠ پيش زايىنى) لە پرووى سياسى و كەلتورىيەو، شكۆيەكى مەزنى بۆ خۆى تۆمار كردوو، ئەو شكۆيەش دامەزراندنى دەولەتى (مىدىا)، ياخود ماد بوو، داياكۆ پاشا دامەزرێنەرى ئەو دەولەتە بوو.

ئەو سائە سەرھەتای پزگاری کورد بوو لە دەست بیگانە، ئەو دەولەتە سەرھەتای دەرکەوتنی لایەنی ژیااری و مەدەنی کورد بوو، لە پووی سەربازیشەو، هیندە بەهیز بوو، کە توانیویەتی ئیمپراتۆریەتی ئاشوری لە ناو ببا، ھەروەھا فارسەکان ناچار بکات دان بە دەسەلاتی میدیاکان بنین. ھەر چەندە فارسەکان لە نیۆ قەلەمپەروی میدیا دا بوون، ھەتا دوا پادشای (ماد)، کە ناوی (ئاستیاگ ھاوختەر) بوو، کچیکی خۆی دا بوو ھە میریکی ئەخمینی فارسی؛ بۆ ئەوێ فارسەکان زیاتر گوێپارێھێ پادشای میدی بن، بەلام "دەسەلاتی فارسی" لە دەرڤەتیک دەگەرا دەسەلاتی میدی بپوختن، لە ئاکام لە دەوروبەری سالی (٥٥٠ ی.پ.ن) لە ئاکامی کودەتای (ھارپاک)ی سەر لەشکری ماد لە دژی (ئاستیاگ پاشا) ئەکباتانی، پایتەختی میدیا پشێوی و سەر بزێوی سیاسی گرنگی تیکەوت، کودەتای (ھارپاک) و دەست و پێوەندەکی ھەرەسی ھینا، کۆرشی دووھمی ئەخمینی بەھانای ھارپاک ھات و لە سالی (٥٤٩ ی.پ.ن) توانیان ئاستیاگ پادشا بکوژن^(١). بە کۆژانی ئاستیاگ پادشا، دەسەلاتی کوردی،

کهلتوری کوردی کهوتە بەر هەپەشەشی نەمان، هەروەها گۆپرانیکی بنەپەتی
له پێکهاوەی کۆمەڵایەتی کوردیش پوویدا، ناچار بوو له شار دەر بجێ و
ژیانی کۆچەری، یاخود کۆیلەیی بژی.

ئەخمینییه فارسەکان هەر بەپوختی دەسەڵاتی سیاسی کورد
رانەوستان، بەلکو پیشەڕەویان کرد بۆ هەموو بەشەکانی کوردستان، هەر
لەسەر دەمی دارای یەکمەم (٥٢١-٤٨٦ پ. ز) توانیان دەست بەسەر
چیاکانی کورد دابگرن، هەتا هەریمی جەزیرەش بگرن^(١). ئەمەو شەپری
دارای سییەم و ئەسکەندەری مەكدونی، نەگبەتیەکی دی گەورەیی بەسەر
رهوشی سیاسی و کهلتوری کورد هێنا: فارس دەسەڵاتی کوردی له سالی
(٥٥٠ پ. ز) دا پوختان، بەلام مەكدونیەکان سەقافەت و ناسەواری کوردیان
له سالی (٣٥٦ ی. پ. ز) سوتاند^(٢). لوتارک میژوونووسی یۆنانی، که له
پیش زایندا ژیاوه دەلیت: (هیرۆ ستداتۆس) ئەو پیاوه یۆنانییه بوو، که
له سالی (٣٥٦ ی. پ. ز) دا بۆ ئەوێ ناوبانگ دەر بکات، پەرستگا
نایابەکەیی (ئەرتیمیری) سوتاند له شاری (ئیفیس) له ناسیای بچوک
(کوردستانی باکور)، ئەو پەرستگایە، بە یەکیک له حەوت شتە سەیرەکانی
جیهان دەرژمێردرا.

ئەسکەندەر خۆیشی له سالی (٣٣٢) له پاش شەپری (ئەرییلا) له
هەولێر لەشکری دارای شکاند و بەرەو هەمەدانی پایتەخت چوو، له
تۆلەیی رەفتارەکانی ئەخمینییهکاندا، ئەسکەندەر بۆ ئەوێ ئەوێ
پەییوەندی بە کهلتوری ئێرانی (فارسی-کوردی) هەیه نەهێلی، کتێبخانە

١- شوان عوسمان، ل ١٢٨.

٢- حسن محمود کریم: نایینی کورد، ل ١٩.

مهزنهكهى (دياربەكر)ى كوردستانى سوتاند، كه سەدان ھەزار بەرگ لە دەسنووس و ئاسەوارى رۆشنيرى و شارستانى كوردى تيابوو^(۱). ئەمە و ھەتا (ئاويستا)ش لە ھۆقانيەتى ئەسكەندەر و یۆنانییەكان رزگارى نەبوو، دوو دانە ئاويستا ھەبوو، دانەيەك ئەسكەندەر سوتاندى، دانەيەكیش یۆنانییەكان بۆ خۆيان بردیان.

ئەسكەندەر ھەر بەوەندە نەوێستا، بەلكو زمانى یۆنانى كرد بە زمانى ھەموو ناوچەكانى ئەمپراتۆریەت و فەرمانى كرد، كه (۷۰۰) شار دروست بكړی، نەك تەنیا وەكو ئوردوخانە، بەلكو وەكو بنكە و مەلبەندى بلاوكردنەوێ شارستانیەتى یۆنانیش^(۲).

لە سەردەمى (سلوكى)یەكان و پارثەكان- فیرثییەكان، جارىكى تر كوردستان گەوتەوێ مەملانى زلەیزەكانى ئەوسا، ئەمەو ئەگەر كورد لە ھەندى شوین بەشێك بویى لە سوپای ئەو دەسەلاتانە، لە ھەندى شوین شەپرى ئەو دەسەلاتانەى كردووە، لە سالى (۳۲۲ى پ.ز) ھەتا دامەزراندنى دەسەلاتى ساسانى لە (۲۲۴ى پ.ز) و دەسەلاتى رۆمانى (۳۳۰ى پ.ز)، كوردستان ببوێ شەپرگە و مەملانى و چەوساندنەوێ ئایینی و كەلتورى، ئەتەنىكى.

بە ھوكمى ئەوێ ئەم نووسینەى ئێمە زیاتر تاییبەتە بە رەوشى سیاسى كورد لە سەردەمى ساسانى و رۆمانى دا، بۆیە چى تر لەسەر ماوێ پێش ئەو دوو دەسەلاتە نادوین.

۳- سەرچاوەى پێشوو.

۱- خەسرو گوزان، ل ۱۰۷.

٢/ دهوشی سیاسی کورد

له دهولهتی ساسانی و رۆمانیدا :

له "تاریخ الرسل و الملوك" و "الكامل في التاريخ" هاتوو، كه نه‌رده‌شیری پاڤكانی، یاخود بابەکی له چاره‌گی یه‌كه‌می سه‌ده‌ی سیی زایینی ده‌سه‌لاتی سیاسی و عه‌سكەری په‌یداكردوو، بۆیه داواى له نه‌رده‌وانی پینجه‌م، یاخود (نه‌رتابانوس ٣١٦-٢٢٤) دوا پادشای فیرثی‌یه‌كان كردوو، كه ملكه‌چی ده‌سه‌لاتی وی بی، نه‌ویش له وه‌لامدا به نه‌رده‌شیری گوتوو:

"ئه‌ی كوردی گه‌وره‌بووی ده‌واری كوردان، كی پڤگای پڤدای تاج له‌سه‌ر نیتی.." "ئه‌ی كوردی گه‌وره‌بووی ده‌واری كوردان"، وای له هه‌ندی نوسه‌ری كورد و غه‌یره كورد كردوو، كه نه‌رده‌شیری بابەکی دامه‌زێنه‌ری ده‌وله‌تی ساسانی به كورد بزانی^(١)! به‌كورد زانینی نه‌رده‌شیر ئامانجیكى سیاسی له پشته‌وه‌یه. بیگومان ئه‌گەر "نه‌رده‌شیر" كورد بووبی، مه‌سه‌له‌كه له به‌رژه‌وه‌ندی ره‌وتی عه‌لمانی كورد دایه، چونكه ئه‌وان له به‌لگه‌یه‌كی وا ده‌گه‌رێن بۆ ئه‌وه‌ی بانگه‌شه‌ی ئه‌وه بكه‌ن، كه ئیسلام یه‌كه‌م ده‌وله‌تی كوردی پو‌خاندوه و ئاوێستای سوتاندوه!! مه‌سه‌له‌ی سوتاندنی ئاوێستا له لایه‌ن ئه‌سكه‌نده‌ری مه‌كدونی و بردنی دانه‌كه‌ی تر له لایه‌ن یونانییه‌كان؛ هه‌موو سه‌رچاوه‌كان ئه‌وه ده‌سه‌لمێنن، بۆیه چیت‌له‌مه نادوین، به‌لام ئه‌وه‌ی گرنگه ساسانیه‌كان، ده‌بی كورد بن، یان فارس؟!

له پووی نه‌ژاده‌وه هه‌چ ژێده‌ریك باسی ئه‌وه ناكات، كه نه‌رده‌شیر كورد

١- پروانه شاسوار هه‌رشه‌می: میژووی نارامیه‌كان له كوردستان

بووبی، ئەوهی (طبری) و (ابن الاثیر) باسی لێوه دهکهن، گومانی ئەوه دهکری ئەو ئاخافتنه‌ی ئه‌رده‌وانی پینجه‌م بۆ ئه‌رده‌شیر؛ یه‌که‌م جوین بی، یاخود به‌که‌می ته‌ماشاکردنی ئه‌رده‌شیر بی! نکولی له‌وه ناکری ئەوسا کورد، نه‌ ده‌سه‌لاتی سیاسی هه‌بووه، نه‌ ده‌سه‌لاتیکی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری هه‌بووه، به‌لکو کورد زیاتر ده‌وارنشین و کۆچەر و په‌وه‌ند و شوانکاره‌ بوونه، هه‌تا له‌ هه‌ندی شوین کۆيله‌ بوونه^(۱)!!

ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ری به‌په‌رسی کردنی زه‌رده‌شتیه‌ت له‌ ده‌وله‌تدا و کۆکردنه‌وه‌ی ئاوێستا بی، ئه‌مه‌ش له‌ راژه‌ی گومانه‌که‌ی ئەو که‌سانه‌ نییه، که‌ بانگه‌شه‌ی ئەوه ده‌کهن ئه‌رده‌شیر کورد بووبی، ئەو "ئاوێستا"یه‌ی ئه‌رده‌شیر له‌ "ته‌ورات" و "ئینجیله‌کانی" جوله‌که‌ و فله‌که‌کان ده‌کات، هه‌روه‌ها وه‌ک چۆن قوسته‌نتین گۆرانکاری بنه‌په‌رتی له‌ "مه‌سیحیه‌ت" کرد، ساسانیه‌کانیش گۆرانیکی عه‌قیده‌یان له‌ زه‌رده‌شتیه‌ت کرد، بپاریان دا زه‌رده‌شتیه‌تی بته‌په‌رستی، که‌ خه‌لکی لادی و چیا نشینه‌کان په‌په‌رویان ده‌کرد له‌ خۆ بگری^(۲). هه‌روه‌ها ئەو به‌شه‌ی (ئاوێستا) که‌ مژده‌ به‌ هاتنی محمد ده‌دا لابرده‌را. هه‌روه‌ها له‌ ئاوێستادا باس له‌ پوخانی ده‌سه‌لاتی ساسانی به‌ده‌ست موسڵمانان ده‌کات، که‌ ئه‌ویش لابرده‌راوه: "مولکی ساسان له‌ناو ده‌چیت به‌ده‌ست هاوڕێکانی پیغه‌مبه‌ری عه‌ره‌بی.." ^(۳)له‌ پووی نه‌ته‌وايه‌تیشه‌وه، ئەو ئایه‌تانه‌ی باس له‌ (میدیا) ده‌کهن ده‌ستکاری کراون و ئایینه‌که‌ کراوه‌ته‌ ئایینی فارس به‌تایبه‌تی و (ئاری) به‌

۱- بروه‌نه‌ په‌شاد میران: ره‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا.

۲- په‌شاد میران: ره‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا، ل ۲۷.

۳- حسن محمود، ل ۲۴.

گشتی^(۱). هەر ئهو ئه گهرهش وای کردووه، که کورد له زۆر شوین واز له زهردهشتیهت بینى و باوهڕ به مهزدهکیهت و مانیهت و مهسیحیهت بینى!
له سالى (۲۲۶ز) ههتا سالى (۶۵۱ز) ساسانىیهکان (۲۵) پادشایان ههبووه^(۲). با بزانی کام لهم پادشایانه کوردستانی داگیر نهکردووه و کوردی نهچهوساندۆتهوه؟!

خهسرو گۆران له لاپهه (۱۴۸) ی "کوردستان له میژوودا" دهنووسی:
"مهلیک ئهردهشیری پاپکانی یهکهه ((ئهرتهخشهتن)) (۲۲۶-۲۴۱) ی زایینی) خۆی به میراتگری ئهخمینییهکان و ئالا هه لگری شکۆی رهسهنی فارسان دادهنا. بهتایبهتی سهروهری و شانازییهکانی مهلیک دارپوش، ههروا داوای گهپانهوهی سنوری دهولهتی ئهخمینی دهکرد. "هه رهسهه ئهو بنهما نهتهوه پهستییهدا، ئهردهشیر ولاتی کوردانیشی به بهشیک له دهولهتی ئهخمینی دهزانی، لیره ههتا کاک شوانیش ناچاره دان بهوه بنی، که ئهردهشیر کورد نهبووه و شهپری کوردی کردووه: "ئهردهشیر توانی ئیمپراتۆریهتیکی گهوره دابمهزینیت، که به ئیمپراتۆریهتی ساسانی ناسرا و ناوی فارسی بهسهه ههموو شتیکی کۆندا بپی. و پهلاماری میدیا و هه مه دانی دا و گرتنی، دواتر هیژشی کرده سهه ئهتروپاتین و ئهرمینیا^(۳).

هه ره داوای سالی (۲۲۶) ش مهلیک ئهردهشیر بهخۆی پڕیبهرایهتی لهشکرێکی گهوهه کرد و ههلیکوتایه سهه کوردانی چپای (ماسیوس)

۴- حسن محمود، ل ۲۴.

۱- پروانه ۱۴۹-۱۵۰ ی مفید رائف: معالم تاریخ الدولة الساسانية.

۲- شوان عوسان، ل ۱۳۴.

له ناو جەرگه‌ی کوردستان دا.. هه‌روه‌ها له‌شکری ساسانی له‌گه‌ڵ -مادک- ی حوکه‌مداری کوردستانی باشوردای تیگگیرا^(١)، په‌لاماری هه‌ریمی جه‌زیره‌شی دا و شاره‌کانی (حه‌ران) و (نوسه‌ییین) ی که‌وته ده‌ست^(٢). شاری موصلیش دوا‌ی به‌رگریه‌کی توند، ئینجا که‌وته ده‌ست ئه‌رده‌شیر^(٣). به‌حوکه‌می ئه‌وه‌ی هه‌ندی به‌شی کوردستان له ژێر ده‌ستی رۆمه‌کانه‌وه بوو، ئه‌و ناوچه‌نه‌ش گرنگیه‌کی ستراتیژیان هه‌بوو بۆ ده‌وله‌تی ساسانی، بۆیه هه‌ر له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا، پاش ئه‌وه‌ی ئه‌رمینیا بووه به‌شیک له ده‌وله‌تی ساسانی، له ده‌سپیک‌کی سالی (٢٣٧) فارسه ساسانیه‌کان هه‌لیان کوتایه سه‌ر کوردستان و میسۆپۆتامیا و چ سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌ریزی رۆمانی هه‌بوو له‌ناوچه‌که‌دا، هه‌موویان پامالی و پاک کرده‌وه^(٤)، له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا دیارده‌یه‌کی نوی به‌ریابوو ئه‌ویش پاگواستنی کوردبوو له ولاتی خۆیان و نیشته‌جی کردنی فارس له ولاته‌که‌یاندا، هه‌ریمی فارس که‌مترین پوهری هه‌بوو له جه‌وت هه‌ریمه‌که‌ی، که ئیمپراتۆریه‌تی ساسانی ئی دروست ببوو، به‌لام له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیر و خه‌لیفه‌کانی توانیان هه‌ریمه‌که‌یان فراوان بکه‌ن و زۆر له خاکی هه‌ریمی چیا (کوردستان) به‌زۆر دابهرن و بیخه‌نه سه‌ر هه‌ریمی فارس^(٥).

ئه‌مه هه‌لویستی "کوردی گه‌وره‌بووی ده‌واری کوردان" بوو له هه‌مبه‌ر

٣- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٤٩.

٤- محمهد ئه‌مین زه‌کی، خولاصه‌یه‌کی تاریخی کورد و کوردستان، ل ٨٥.

١- شوان عوسمان، ل ١٣٤.

٢- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٥٠.

٣- حسن محمود کریم، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی نیسلامی دا، ل ٤٩.

کورد!؟ با بزانی هه لویستی پادشاکانی دواى خوئى هه لویستییان چى بووه!؟

شاپورى يه كه م (٢٤١ز-٢٧٢ز) كورئى ئه رده شيرئى يه كه م بوو، له ژيئده ره كان هاتوو، كه شاپور يه كئى له پادشا هه ره به ناوبانگه كانى ساسانى بووه، له به راى فه رمانه وايى ويدا (ئهرمنيا) و شانشىنى (الحضر) له دژى راپه ريون، به لام هه ردوو كئى ده مكوت كردوون^(١). شاپورى يه كه ميش وهك باوكئى، به شه كانى كوردستانى به به شيك له ده وه ته كه ي خوئى ده زانى، بويه ئه ويش هيرشى كرده هه ردوو به شى كوردستان، دواى ده سه لات وه رگرتنى؛ يه كه م كارئى نه وه بوو هيرشى كرده سه ر كورده چيا ييه كانى (ئاتروپاتين)، دواتريش په لامارى كورده كانى هه ريمى چيا كانيدا^(٢). موحه مه د ئه مين زه كئى ده نووسئى: هه ريمى جه زيره له دواى مردنى ئه رده شير له ده سه لاتى ساسانى يا خى ببوون^(٣). ريئتيئده چئى ئه م هه لگه پرانه وه ي بيئجه كه له ئه گه رى تامه زوئى كورد بؤ سه ره خوئى، پالپشتيئكى رومانيشئى له پشته وه بوو بيئت، چونكه هه ريمى جه زيره له زور كاتدا ئه گه ر له ژيئر ده ستئى رومه كانيش نه بووبئى، ده سه لاتئى رومانئى له ده قه ره كه نزيك بووه. هه روه ها كورده كانئى ئه و هه ريمه ش زوربه ي مه سيحئى بوونه، باوه ريان به زه رده شتئيه ساخته كه ي ئه رده شير نه بووه. هه ريمى جه زيره ش بؤ شاپوور پيگه يه كئى عه سكه رى گرنگ بووه بؤ هه ره شه كردن له ده سه لاتئى رومانئى، بويه دواى هيرشكردنه سه ر ئه رمينيا

١- مفيد رائف، معالم، ص ٤١.

٢- شوان عوسمان، ل ١٣٤.

٣- محمه د ئه مين، ل ٨٥-٨٦.

و نه تروپاتين و الحضر وهك (طبري) و (ابن الاثير) دهنوسن : شاپور
 هيرشي كړدو ته سهر شاره كاني (حهران) و (نوسه يين) و (جهزيره) له
 پاش كوشتاريكي زور توانيويه تي نهو ده قهرهش بخاته وه ژير دسه لاتي
 خو، نهو پشيو و سهرگهرداني سياسي دهسه لاتي پوماني گرت
 بووه، به بهر وهندي شاپور ته واو بوو. له پاش تير وكردني گوردیان
 (۲۳۸-۲۴۴) هم شاپور پايته خته كهي (تهيسه فون - مه دئين) له هرهس
 رزگاريان بوو، هم نه لته رناتيغي (گوردیان) نه مپراتوريكي لاوازي وهك
 (فيلپي) عارب بوو، فيليپ دهستبرداري (نرمينيا) و نهو به شهي
 كوردستاني نهو بوو بؤ شاپور، پاش نهو به سهر (قاليريانوس)
 نه مپراتوري پوماش زال بوو، ناوي له خونا "شاي ئيران و غهيره
 ئيران"^(۱)

له سهردهمي شاپوري يه كه مدا له بياباني سوريادا عهره بيك
 فرمانروايي شاري (تهدمري) ده كړد، نهو پاشا عهره به ناوي "نه ذينه
 (نه دنا توس) عهره بي بوو، نه م شيخه تواني عهره به دهشت نشينه كان
 كوېكاته وه و به گز ساسانيه كانيانه وه وه بني و سالي (۲۶۳) له شكري
 ساساني بيه زيني و تا سهر پوباري ديجه له (مينروپوتاميا) بكه ويته
 دوايان و راويان بني^(۲). له م شهره دا عهره به كان دهستكوت و نافره تيكي
 زوري شاپوريان به دهست كهوت شاپور خويشي زور به زحمهت رزگاري
 بوو^(۳).

۱- رانف، ص ۴۲.

۲- پروانه خه سرو گوزان، ل ۱۵۳، رانف ص ۴۳.

۳- رانف، ص ۴۳.

له پاش نەمانى شاپورى يەكەم له سالى ۲۷۲ هەتا ۳۱۰ دەولەتى ساسانى به قوناغىكى ترسناك له ميژووى خويىدا تىپەپى، لەم ماوەیەدا حەوت پاشا بوونەتە پادشای دەولەتى ساسانى: هورمزدى يەكەم (۲۷۲-۲۷۳)، بەهرامى يەكەم (۲۷۳-۲۷۶)، بەهرامى دووم (۲۷۶-۲۹۳)، بەهرامى سىيەم (۲۹۳-۲۹۳)، نیرسى (۲۹۳-۳۰۳)، هورمزدى دووم (۳۰۳-۳۱۰).

له سەردەمى ئەو حەوت پاشایەش ململانى ساسانى و پۇمانى هەر بەردەوام بوو، لەو ماوەیەدا هاوسەنگى هیز زیاتر بەلای پۇماکاندا بوو، بۆیە دەبینین پادشاكانى ساسانى ناچار بوونە دەستبەردارى هەندى له خاكى كورد بن بۆ پۇمانەكان، بەهرامى دووم دەست بەردارى (ئەرمینیا) و (جەزیرە) بوو بۆ رۆم^(۱).

هەروەها شا نیرسى له بەرامبەر سوپای رۇمانى دا ناچار بوو دەسبەلگى له پینچ ویلايەتى ساسانى له كوردستان بۆ رۇمانەكان، ویلايەتەكانیش ئەمانە بوون: ئەرزان، موکس، زابديک، ريهيم و كوردۆ (كاردویان كوردۆئین)^(۲). له زەمەنى شاپورى دووم دا (۳۱۰-۳۷۹) (ململانى ساسانى و پۇمانى) هەر له سنورى تەسكى نەتەوهیى ئەما، بەلكو مۆركىكى دینیشى وەرگرت، هەندى ژێدەر ئاماژە بەوه دەكەن، كه قوستەنتینی ئەمپراتۆرى رۇمانى (۲۷۴-۲۳۷) له كاتى راگەياندى رى و رەسمى میلانۆ له سالى ۳۱۳ بۆتە مەسیحى^(۳). هەندىكى تر دەلێن سالى

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۵-۱۳۶.

۲- خەسرو گۆزان، ل ۱۵۴.

۳- رانف، ص ۴۷.

۳۲۷ پاش ئه وهى له سه ره مه رگدا شه هاده تى به مه سيحيه ت هينا و مرد^(۱). له هه فتا سالى فه رمان په وايى شاپورى دووه مدا، دهوله تى ساسانى روبه پوى چهنده ها هينى ناوه خو و ده ره وه بووه. سه ره تا كه وته شه پرى عه ره به كانى به حرين، به حوكمى ئه وهى عه ره به كان هم پالپشتى رومانیه كانيان كرد بوو، هم به ده سه لاتى ساسانى پازى نه بوون، شاپور ئه وه عه ره بانهى ده كه وتنه به رده ستى؛ شانى هه لده كيستان، بويه به شاپورى (ذو الاكتاف) له ناو عه ره باندا ناسرا بوو^(۲). له سالى ۳۵۰.. هه تا ۳۵۷ شه پرى هوژى (هوژى) كرد، له وه موو شه پانهش سه ركه وتوو بوو، بويه له هه ر شه پرى كدا رومان ه كان داواى (ئه ره نيا) و (ميتوپوتاميا) و كه پانه وهى پينچ ويلايه ته كهى ده كرد، كه (نيرسى) له ده ستى دابوو^(۳).

له به رامبه ر كورديش زور توند بوو، هه ر بۆ نموونه كه سيكى وهك "مار قه ره داغ" كه له دايك و باوكيكي زه رده شتى له دايك ببوو، خويشى ماوه يهك بانگه شهى بۆ "زه رده شتیه ت" ده كرد و ببوه ميرى ميرنشيني (ئه دياب) ياخود هه ولير^(۴). پاش بلاو بوونه وهى مه سيحيه ت له كوردستان، كه سيكى وهك قه ره داغى باوه پرى به مه سيحيه ت هينا و مه سيحيه تى كرده دينى ميرنشيني ئه دياب، له ئاكامدا شاپورى دووه م هيرشى كرده سه ر هه ولير و مير قه ره داغى كوشت^(۵). له سالى ۳۶۰ پاش ئه وهى له شه پرى هوژى (هوژى) ته واو ببوو، په لامارى قه لاي سه رسه خت و قايمى نامه د

۴ - خه سرۆ گۆزان، ۱۵۸.

۱ - رائف، ص ۴۷.

۲ - خه سرۆ گۆزان، ۱۵۸.

۳ - كلثومه، ص ۴۸.

۴ - سه رچاوهى پيشوو.

(دياربەگى) بندهستى پۆمهكانى دا و داگيرى كرد، له پاشان توانى بازبدا (جهزيره) له دهقەرى (زايدىك) له كوردستانى باكور و چەند شارى ديكەى داگير كرد^(۱)، له پاش ئەم شەپە، چونكە دەولەتى پۆمانيش تووشى هەندى پشيوى سياسى ناوخويى ببو، ناچار لەگەڵ شاپور پىككهوتن، كە بۆ ماوهى سى سال (سولج) ياخود ئاگر بەست له نيوانياندا هەبىت، بەپيى ئەم سولجە دەبوو رۆمانەكان دەستبەردارى قەلاى نوسەيبين ببن، ئەرمنييا و مېتۆپۆتاميان بەساسانىەكان بدەنەوه^(۲).

له پاش مردنى شاپورى دووهم (۳۷۹) جاريكى تر دەولەتى ساسانى دوچارى حالەتى پاشا گەردانى سياسى و حوكمرانى بوو، لەو ماوهيهدا دە پاشاى ساسانى لەسالى (۳۷۹) هەتا (۵۴۱) حوكمى دەولەتى ساسانيان كرد^(۳).

هەرچى دەسەلاتى پۆمانيش بوو، ئەويش دوچارى پشيوى و ليكترازان هاتبوو، له سالى (۳۹۵)دا، يەكيتى ئيمپراتۆرياي رۆمانى لەبەر ترازى و بەشيوهيهكى يەكجارى و رەسمى بووه دوو دەولەت:

۱- ئيمپراتۆرياي رۆمىي رۆژئاوا، كە هۆنوريوس حوكمرانى تيدا گرتە دەست.

۲- ئيمپراتۆرياي رۆمىي رۆژ هەلات (بیزەنتى)، كە (ئەركا ديۆس) حوكمرانى گرتە دەست^(۴).

پۆمانەكانى رۆژئاوا لەسەر ئايىنى خويان مانەوه هەرچى بیزەنتىيەكان

۵- خەسرى گوزان، ل ۱۵۹.

۱- سەرچاوهى پيشوو.

۲- رائف، ص ۴۷-۴۸.

۳- خەسرى ل ۱۶۲.

بوون له سهر ئایینی مه سیحی بوون، مه سیحیه تیش سنوری ده وله تی
ساسانیشی گرتبؤوه. ئه مهش په یوه ست بوو به رهوشی نا له باری سیاسی
ساسانیه کان، نهک لیئوردهیی وهک هه ندی وای بو ده چن.

هر له و قوناغه دا پشیوی ئایینی به تایبه تی (مه زده کی - زهرده شتی)،
زهرده شتی مه سیحی زۆربه ی ده قهره کانی ده وله تی ساسانی گرتبؤوه،
کۆمه لکوژی مه زده کییه کان، که مه سیحیه کان پالپشتیان ده کردن، ئه و رایه
په تده کاته وه، که لیئوردهیی ئایینی له ده وله تی ساسانی و بیژه نتی
هه بوو بی. سه باره ت به رهوشی سیاسی کوردیش، به حوکمی ئه وه ی
ده قهری جه زیره هه ر ماوه یه که له ژیر ده سه لاتی داگیرکه ریگ دا بووه،
هه رده م شه رگه ی نیتوان ئه و دوو هیزه بووه، هه ر له و ره وشه ناله باره ی
هه ردوو لاش، ساسانیه کان له دوباره داگیرکردنه وه ی ده قهری جه زیره
نه سه له مینه وه. له سه رده می کیسرا نوشیروان (٥٤١-٥٧٩) جاریکی تر
ده وله تی ساسانی هه یبه تی خۆی په یدا کرده وه، هه ر چه نده له سه رده می
ئه ودا چه نده ها ئاریشه ی ناوخواپی و ده ره کی له ئارادا بوون، به لام
نوشیروان توانی به سه ر زۆربه یان زال بی، له پووی دینییه وه درییکی
کوشنده ی له مه زده کیه کان دا، هه روه ها توانی تورکه کان و عه ره به کان
ته مبی بکات و هه رچی شه ری به رده وامی له گه ل بیژه نتییه کان بوو،
بیژه نتییه کان ناچار بوون هه ر له سولج و ئاگر به س دابن له گه ل نوشیروان
دا. نوشیروانیش وهک پادشاکانی دی ساسانی، هه لۆیستی نه گوپی له
به رامبه ر کورده کان هه بوو، هه رچی کورده کانی ئه قلیم جیبال بوو، زۆربه ی
هه ره زۆری له سه ر دینی ده وله ت بوون و ناچاریش بوون، که ببه نه
سه ربازی سوپای ساسانی، هه رچی شه ره کانی ده قهری جه زیره بوو

چاره نووسيان په يوه ست بوو به رهوشی سهر بازی شه پری ساسانی و رومانى. له سالى (۵۴۰ز) هيرشى كرده سهر جهزيره و توانى شارى (الرها) (نورفه) و (مهنه ج) و (دارا) بگړت، دواتریش شارى (نوسه يين) ى گرت^(۱).

له پاش نه مانى نوشيروان (۵۷۹ز) سهرده مى شوپشى ناوخوي ته وای دهلته ساسانى گرتوه، هه تا فتوحاتى نيسلامى (۶۲۷ز) شه ش كسى دى بوونه پادشای دهلته، دوا پاشاش، كه پووبه پروى سوپای نيسلام بووه، يه زدگردى سييه م (۶۲۲-۶۵۱) بوو.

له م كورته پانوراميه دا، چ له سهرده مى بهر له زايين، چ له سهرده مى دامه زاندى دهلته ساسانى و پومانيدا، كه زياتر له چوار سهد سالى خاياند، كورد له هه مووگه ليكى دى زياتر باجى نهو شه پانهيدا، چونكه ولاته كى به تايبه تى ده قهرى جهزيره، هه رگاڅ شهرگه و پيگه مى ملمانى عهسكهرى و دىنى و قهوى هه ردوو دهلته ساسانى و رومانى بووه.

كاك شوان له زورترين شوين له كتيبه كيدا ناماژهى بهو شه پانه كردوه، به لام له كوټايى باسه كيدا ته و او داکوکی له دهسه لاتى داگيركهرى ساسانى و رومانى دهكات: "نايينن حاله تىكى را پرويدابى سهاره ت به به خشين يا له جياتى دانى شارىكى فارسى، يا ييزه تى، بويه هيچ كام له م دوو لايه نه شاره كورد يه كانيان به ولات و شارى خويان دانه ناوه، بويه نه م حاله ته له ميژوودا به زه قى دياره"^(۲).

نه گهر هه ر يه ك له م دوو دهلته ته ده قهرى كوردانى به به شيك له

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۷.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۴۰.

دهسه لاتى خوى دانه نابى، ده بوو ئهم هه موو شه پره يان له پیناو چى کردبى؟! ئايا پادشاكانى ساسانى چەندان جار خەلکى کوردییان له ده قهره ره سه نه کانیان رانه گوازتوه بو ده قهرى تر، فارسىيان له جى نيشته جى نه کردوو؟ ئهرى بوونى ئهو هه موو زۆم و هۆبه ی کورد له ئه قلىمى فارس له ئه نجامى چى بووه؟

كورد به خو هيشتنى خو يان زي دى خو يان به جى هيشتوو و له ناو فارسان ژياون؟! ئهرى ئه قلىمى فارس بهر له ده سه لاتى ساسانيه كان ئه قلىمى بچوك نه بوو، ساسانيه كان به هوى دابرينى خاكى كوردان له ئه قلىمى جيبال وا فراوان و گه ورييان نه كرد؟! ئهرى (مانى) و (مه زده كى) و (زه رده شتى) و (مه سيحى)، كورد له هه ردوو ده وله تدا ده يانتوانى عيباده تى خو يان بكه ن؟!

كاك شوان و زۆرانى وه ك ئهو ده يانه وى ميژووى كورد بشيوينن و واپيشان بدهن، كه بهر له ئيسلام كورد له ده وله تى ساسانى، خاوه نى پله و پايه ی خوى بووه، هه روه ها كورد زۆربه ی هه ره زۆرى زه رده شتى بوونه، به لام له راستيدا ره وشى ئاييىنى و سياسى كورد بهر له ئيسلام هيج بوونىكى سه ربه خو يى نه بووه، به لكو كورد وه ك ميلله تىكى نه ته وه و دين داگير كرا، پاشكو يه ك بووه له و دوو ده سه لاتهدا، به راى من هه ر ئهو راستيه بووه، كه كورد له (عه رهب) يش ئاساتر مو سلّمان بووه، عه رهب و فارس و رۆمانى، كه شه پرى ئيسلاميان ده كرد ده يانزانی ئيسلام هه ر شه له ده سه لاتى ناشه رعى و دينه شيوا وه كانیان ده كات، به لام ده بى كورد له بهر چ شه پرى ئيسلامى کردبى؟! كورد بهر له ئيسلام به چەند سه ده يه ك دين و نه ته وه و زمانى، نه ك هه ر داگير كرابوو، به لكو خهريك بوو

ناسنامه‌ی خۆیشی له بوتقه‌ی ساسانیهت له ده‌ستبدا، له‌و پێودانگه‌وه ده‌توانین به‌پاشکاوێ بگه‌ڕێین: کورد وه‌ك نه‌ته‌وه و خاوه‌ن دینی سه‌ریه‌خۆ، هه‌رگیز شه‌پری ئیسلامی نه‌کردوه، ئه‌گه‌ر بوونی چه‌ند ئاغا و ده‌ره‌به‌گیك له‌ سوپای ساسانی و رۆمانی بکریته‌ پاسا و بۆ به‌شداری کورد له‌ شه‌پری ئیسلامدا هه‌یج له‌ مه‌سه‌له‌که‌ ناگۆی، چونکه‌ ئه‌وانه‌ به‌ قه‌ولی ئه‌مڕۆ "جاشی ساسانی" یاخود "جاشی رۆمانی" بوونه!! بۆیه‌ پاشا شکانی به‌رای ده‌وله‌تی ساسانی، کورده‌کان به‌ خۆ هه‌یشتی خۆیان ئیسلامیان په‌سه‌ند کردوه.

بابهتی چوارهم

"پزگارکردن" و "داگیرکردنی" کوردستان له ههردوو کتیبی: "کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامی دا" و "کوردستان و پرۆسهی به ئیسلام کردنی کورد"

مامۆستا حهسهن محمود نوسهری کتییی "کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامی دا" له بهرهباسیکی به ناوی "کوردستان و ئایینی ئیسلام کتیییکی ههلبهستراو" دا، ئامانجی سهرهکی خۆی له مه پ نوسینی کتیبه که ی خۆی "کوردستان له بهردهم..." ده خاته پوو. له باسه کهیدا پاش توێژینهوه و به دوا داگه ران، گه یشتۆته ئهو راستیه ی که "مه لا ره ئوف سه لیم هه ویزی" نوسهری هه قیقی کتییی "کوردستان و ئایینی ئیسلام" نیه و ئهو کتیبه هه ر کتییی "فتوح سواد العراق" ه له گه ل هه ندی گو پانی که مدا، که (واقیدی) نوسیویه تی و (واعیظی) له عه ره بییه وه بۆ فارسی وه ریگپراوه و مامۆستا جه میل رۆژبه یانیش کردویه تی به کوردی^(١). له نه زهری واقیدی و مه لا ره ئوف و مه لا واعیظی و مه لا جه میل رۆژبه یانی، کوردستان به زه بری شمشیر داگیر کراوه و کوردیکی زۆر کوژراوه، هه روه ها کورد ژماره یه کی زۆر له سه رکرده و هاوه له گانی پیغه مبه ریان کوشتوه، مامۆستا حه سهن له کتیبه که ی خۆیدا دو پاتده کاته وه، که ئهو زانیاریانه ی له و کتیبانه دا هه ن، ه یچ ژنده ریکی می ژووی پالپشتیان ناکات و پای بی بنه مان. هه روه ها "پیتیده چی"، که سیاست و

١- حه سهن عمود، کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامی دا، ل ٣٢٣-٣٣٩.

مه زه به كارى له پال بلاو كردنه وهى ئهو جوړه كتيبانه بن⁽¹⁾!

جا ماموستا حه سەن بو ئه وهى له بنج و بنهوانى مه سه له كه
بگات، زۆربهى ئهو كتيبانهى باس له "فتوحاتى ئيسلامى" ده كه ن
ده خوينا ته وه و له سه ر بنه مايه كى ميژووى بو چوونه كانى واقيدى و مه لا
ره ئوف و مه لا واعىظى و مه لا جه ميل هه لده وه شيئا ته وه و ده نوسى:
ئيسلام شه پرى كوردى نه كردوه، له ئاكاميش هه موو شاره كورديه كان به
ناشتى له ده ست ساسانى و رۆمانيه كان رزگاريان بووه، بوونه ته به شيك
له ئوممه تى ئيسلامى. ئه مه و به رگى كتيبەكهى ماموستا - حه سەن - يش
ده لاله تى ئه وه ده دات كه، كورد پيشوازيان له سوپاى ئيسلام كردوه،
نه ك به رهنگاريان كردبى.

ئهم كتيبەى ماموستا حه سەن له ماوهى چوار ساڵدا سى جار
چاپكراوه ته وه، ئه مه ش ئه وه ده گه يه نى، كه خوينا نه ران و پوشتنييرانى كورد
په رۆشى ئهم جوړه بابە تانه ن له باره ي به شيك له ميژووى ون و شاراوو و
شيووى باوك و باپيرانى خويان! به لام بى گومان ئهو حاله ته به دلئى هه ندى
له په وتى عه لمانى كورد نيه و، ده بى ره دى كتيبەكهى ماموستا حه سەن
بدریته وه، هه موو په تدانه وه يه كيش كاريگه ر نيه. خو مه لا جه ميل
رۆژبه يانى له سالى ۱۹۹۷ كتيبى ولا تگيرى ره شه خاكى عيراقى
بلاو كردوه، به لام سه دايه كى ئه وتوى نه بوو، به لام ئه گه ر وه لامى ماموستا
حه سەن له "حه رهمى زانكو" بدریته وه چه ند دكتوريك "ئوپال له مل" بو
قوتابيه كى خويندنى بالا بكه ن، حه تمه ن وه لامه كه به ميژ تر ده بى. هه ر
له و پيودانگه وه به ناوى ئه وهى له باره ي فتوحات نوسراوه به شيوه يه كى

۱- سه لام، نایا راسته نيسلام كوردستانى داگير كردوه؟ نالای نيسلام ژماره (۲-۳).

لایهنگرانه و نازانستی و نا ئهکادیمی نووسراوه و، دووره له میتۆدی توێژینهوهی میژوویی^(۱). د. نه بهزی پاگری پیشووی کۆلیژی زانسته مروڤایه تییهکان، به بهردهوامی هانی دکتۆر (شوان عوسمان) ده دات "ماسته رنامهی" له سهر "فتوحات" بنووسی^(۲)!! له ناوه پۆک دا ئهوهی مامۆستا (شوان) نووسیویه تی هیچ جیاوازیهکی ئهوتۆی له گهڵ کتییی ولاتگیری (ره شه خاکی عیراق) و (کوردستان و ئاینی ئیسلام) نییه. ئهوهنده نه بی ئهم دوو کتیبه به شیوازی گیرانهوهی کۆن نوسراون، ئهوهی دکتۆر شوان پهیرهوهی "میتۆدی توێژینهوهی میژوویی" کردوه!!

ههروهها ههر بۆ ئهوهی رهدی مامۆستا ههسهن له "به رگه وه" ش بداته وه، به رگیکی رهشی بۆ کتیبه کهی کردوه و نووسینهکانیشی به رهنگی سۆر نه خشانده!

له م کورته لی کۆلینه وه یه دا ههولده دین به راوردیک له نیتوان ههردوو کتیب بکهین، بۆ ئهوهی بزانی ناخۆ شارهکانی کورد رزگار بوونه له دهست دهسهلاتی ساسانی و رۆمانی، یاخود ئه و شارانه به دهست سوپای ئیسلام داگیر کراون؟!

خهلیفه ی ئیسلام عومه ری کورپی خهتاب پیش شه ری قادسیه، شانیدیکی دوا زده کهسی رهوانه ی لای (یهزدگرد)ی دوا پاشای ساسانیهکان کرد و داوای لیکرد، که موسلمان بی، یاخود سه رانه بدات.

۱- شوان عوسمان، کوردستان و پرۆسه ی بهئیسلام کردنی کورد، ل ۴. ئه و پایهی کاک شوان ئه وه ده گهینێ که کتیبه کهی کاک ههسن زانستی و ئه کادیمی نیه، به لām ئه وهی خۆی نه کادیی و زانستی و بی لایه نانه نو سراوه؟!

۲- شوان عوسمان، ل ۴.

یه زگورد نهك هه رازی نهبوو، به لكو گالتهشی به شاندهكه كرد^(١). ئه مهش ئه وه دهگهیه نی، كه دهولهتی ئیسلام هه تا ریگهی چاره سهری سولج و ئاشتی هه بووبی و ناچار نه بووبی، په نای نه بردۆته بهر چهك. ئه وهی لیڤه گرنكه ئاماژهی پی بکری ئه وهیه، كه شهپی ئیسلام له گه ل ده سه لات بووه، نهك له گه ل خه لکی بی تاوان و بی چهك و کۆیله و ژیر دهسته.

له بهشی "پهوشی ئایینی و سیاسی کورد" ئه وه پوون کراوه ته وه، كه کورد پیش هاتنی ئیسلام بو ده قهره كه ولاته که ی له نیوان ههردوو دهولهتی ساسانی و پۆمانی دابهشکراوه. ههروه ها کورد خاوه نی دینیکی یه کگرتوو نه بووه، له گه ل ئه وه شدا بابزانی گيرانی شاره کوردیه کان چون بووه.

یه کهم پووبه پووبونه وه له نیوان سوپای ئیسلام و سوپای ساسانی له (١٣)ک/(٦٣٧ز)^(٢) بووه، ئه وه شه په له میژوودا ناسراوه به شه پی قادسیه^(٣). ئه وه شه په دهروازه ی دهولهتی ساسانی له بهردهم سوپای ئیسلامی دا کرده وه، ئه وه شه په شه پیکی قهومی نه بووه وهك هه ندی "قهومی" له "عه رب" و "فارسی" و "کورد"، كه هه ری هکی به نیازیك بانگه شه ی بو ده کات! عه رب پیشتر شه پی دهولهتی ساسانی یان کردووه،

١- مفید رائف العابد، معالم تاریخ الدوله الساسانیه، ص ٧٧.

٢- عه رب و ساسانیه کان زۆر پیش شهم میژوووه پووبه پووی یه کتر بوونه ته وه، له زۆر به ی جاره کانی ش، عه ره به کان له شهردا دۆراندویانه به واتای هه تا عه رب له ژیر نالای "عه ره بایه تی" شه پی ساسانی یاخود پۆمانی کردووه، له شهردا هه ر دۆراو بوونه.

٣- له پیش شه پی قادسیه دا، له سالی (١٣)ی کۆچی شه پی (الناروق) و (السقاطیه) و (باقسیانا) و (بهرد) له نیوان له شکری ئیسلام و له شکری ساسانی پووی داوه، أحمد عادل، الطریق إلى المدائن، ص ١٠٦-

به لām شکستیان هیناوه، نه مه و له هه ندی ژێدهردا هاتووه بیجگه له فارس و کورد، ئهرمه نیش له سوپای ساسانی دا بوونه، به جۆریک ئهسقوف سیییوس له (میژووی هه رقل) ده نووسی:

دوو که تیبه ی ئهرمه نی یه کی سی هه زار و ئه ویدی هه زار که س بوونه، پالپشتی سوپای ساسانیان کردووه^(١). ههروه ها هه ندی عه ره بیش پالپشتی ساسانییهکانیان کردووه، ئه مه و له (امجاد الاکراد) یش دا هاتووه، که سوپایه کی پینچ هه زار که سی له کوردان، که به شیکی سه ره کی سوپای تایبه تی کیسرا بوونه، پینشت به نه ئینی موسلمان بوونه و پالپشتی سوپای ئیسلامیان کردووه^(٢)، که وایی ئه و کوردانه ی له سوپای ساسانی دا بوونه، ده بی "جاشی ساسانی" بووین، چونکه بهرگریان له ده ولته ی ساسانی کردووه، له نه زه ری مه لا جه میل پۆژبه یانی، ئه و کوردانه ی هاوکاری سوپای ئیسلامیان کردووه، "جاشی ئیسلامی" بوونه!! به لām له راستیدا ئه و کوردانه ی بهرگریان له ئیسلام کردووه "پیشمه رگه" بوونه، چونکه باوه ریان به سه ره به خویی کورد و کوردستان هه بووه، نه ک کۆیله و بی ده سه لات و بی دین بن و، له ژێر ئالای ده ولته تی ساسانی دا گیرکه ر بن!!

له پاش قادسیه، سوپای ئیسلام توانی "مه دائینی" پایته ختی ده ولته تی ساسانی بگریت، ئه م گرتنه ته وای له شکری ساسانی خسته ترسه وه، بۆیه سوپایه کی گه وه ریان کۆکرده وه بۆ بهرگریکردن له

١- فرست مرعی اسماعیل: الکرد مصادر و معالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ص ١٠٨.

٢- د. عبدالله مصطفی: امجاد الاکراد، ص ٣٤.

دهوله تهكه يان. كاك شوان له لاپهړه (۱۴۹) ههتا (۱۵۳) باسی گیرانی
 جهله ولا دهكات، به لām پیمان نالی نهو شهړه كهنگی بووه؟! دهبوو كاك
 (شوان) گرنگییه کی زوری به شهړی جهله ولا بدابایه، چونكه نهو شهړه
 دهروازه یهك بوو بو گرتنی ناوچه كوردییه كان له نهقلیمی جیبال دا.
 سهبارت به میژووی گرتنی نهو شاره، میژوونوسه موسلماننه كان كوك
 نین، (طبري) و (ابن الكثیر) و (بلذري) و (ابن خلدون) باوه پریان وایه له
 سالی شازدهی كوچی بووه، هرچی (خليفة بن خياط) بووه دهلی: سالی
 هه قده بوو، یه عقوبیش دهلی: سالی نۆزده بووه^(۱).

وهك دیاره پای زۆربه له سهر سالی شازدهی كوچییه^(۲)، شهړی جهله ولا
 له ههریمی كوردان بووه، بویه شتیکی سروشتییه، كه كورد ناچار بكرین
 وهك چهپر به كار بهینرین، نهك وهك كاك شوان دهنووسی، هه لبة ته نهو
 له شكره (له شكری ساسانی) زۆربه ی كورد بوون^(۳). كاك شوان لیږه دا
 دهیه وی بلی: كورد به خو هیشتی خو یان، وهك بلیی سوپای ساسانی
 سوپای كوردان بووه، بهرگریان لیكردووه. كاك شوان له لاپهړه (۱۵۲) دان
 بهوه دهلی، كه شاری (مهندهلی) به سولج گیراوه، به لām كه دیته سهر شاری
 خانه قین دهقیکی (به لازری) دهگوړی "اعاجم" به كورد ته نویل دهكات،
 به لازری له لاپهړه (۲۶۴) ی "قتوح البلدان" دهنووسی: "واتی جریر بن
 عبدالله خانقین وبها بقية من الاعاجم فقتلهم" كه چی كاك شوان له لاپهړه
 (۱۵۲-۱۵۳) دهنووسی:

۱- الطبري: تاريخ الطبری ج ۴/ص ۲۴، ابن الاثير: الكامل في التاريخ ج ۲/ص ۳۴، ابن کثیر: البداية و
 النهاية، ۷-۸، ص ۷۲-۷۳، بلذری: فتوح البلدان، ص ۲۶۴، خليفة بن خياط: تاريخ خليفة بن
 خياط، ص ۱۲۶-۱۲۷، اليعقوبي: تاريخ ج ۲، ص ۱۵۱.

۲- فرست مرعی، ص ۱۰۹

۳- شوان عوسمان، ل ۱۵۰.

ههروا (جه رير بن عبدالله البجلي) توانی پاشماوهی کوردهکان -عجم-ی که له خانه قینهوه مابوونهوه هه موویان بکوژیت!! ماموستا حه سه ن له باره ی شه ری جه له ولا ده نووسی: "سو پای نیسلاڤ له مانگی سه فده ری سالی (۱۶) ی کوچی به رامبه ر مانگی ماری سالی ۶۳۷ زاینی به ره و جه له ولا که وه پی، له ریگه له گه ل هه ندی خیل و عه شیه تی ناوچه که ریگه وتنیان مۆر کرد (ره نگه وه فد و نوینه ری کورده کان، که (نه مین زه کی) باسی ده کات له م کاته دا به موسلمان ه کان گه یشت بن و ریگ که وتین! (۱)

هه لگه ی سانی شه ری "جه له ولا" هه ر بۆ زیاتر به شه رگه کردنی کوردستان بوو، تا کورد باجی شه رگه بده ن. یه زگوردی پاشای ساسانی خۆی له حه لوان بوو، نه گه ر نا، هه تا کاک (شوان) یش دان به وه ده نی که خه لیفه عومه ر له گه ل نه وه دا نه بووه، که سو پای نیسلاڤ به ره و هه ری می کوردی بچیت (۲)، به لām ساسانییه کان سو پای نیسلا میان ناچار کرد هه ره شه ی ساسانییه کان له سه ر خۆیان دوور بخه نه وه.

۱- حه سه ن عمود، ۵۳ ل، شه ره فخان و موحه مه د نه مین زه کی، د. عبدالله موه ته فا پالپشتی نه م پرایه ی کاک حه سه ن ده که ن.

۲- کاک شوان عوسمان ته نویلیکی سه ی ر بۆ نه و هه لو ته سی خه لیفه ی نیسلاڤ ده کات، له نه زه ری خه لیفه "گیانی مرۆفی موسلمان زۆر گرینگتر بووه له ده سته کو تی شه ر"، بۆیه هه ر له به را یی نه گه ر یه زگورد موسلمان بوایه، یاخود ناماده بی جزیه بدات هه یج شه رێک به ریا نه ده بوو. که چی شوان ده لی: نه مه ش مانای به جیهانی بوونی پرۆسه ی فه ته و گه یان دنی نایینی نیسلاڤ ناگه یه نی (شوان، ل ۱۵۰). شوان ده بی و با بلی چونکه نه و له سه ری بووه خه لیفه و ا پێشانی دات، که شه ر له دیدی نیسلا مدا ناماجی سه ره که یه، له م باره یه وه ش چه ند نایه تیکی قورنانه به هه له راهه ده کات، هه ر بۆ نه وه ی به نه وه ی بلی نیسلاڤ دینیکی جیهانی نیه ی هه موو نه ته وه یه ک نیه! راگرتنی شه ر له لای خه لیفه دوو نه گه ری سه ره کی له پشت بووه، وه ک و تمان گیانی مرۆڤ لای خه لیفه به به هاتر بوو له ده سته کو تی جه نگ، دوو: خه لیفه نه یه ده ویست له شه ری نیسلاڤ شه ری خه لکی ره سه نی ناوچه که بکات که کورد بوون. که چی یه زگورد و (کاک شوان) و دیاره پێیان خۆش بووه شه ر له کوردستان بی!

مامۆستا حسەن له باره‌ی خانه‌قینه‌وه ده‌نووسی: قه‌عقاعی کوپی عه‌مریش له‌ولاوه که‌وته دوای دوژمن، تا گه‌یشته خانه‌قین، هه‌رچی هه‌یزکی په‌رته‌وازه‌ی فارسی هه‌بوو له‌و ناوه‌دا له‌ ناوی بردن و خانه‌قینی به‌ ناشتی گرت^(۱)، ئه‌م پرایه‌ش ده‌قا و ده‌ق له‌گه‌ڵ ده‌قه‌که‌ی (به‌لازری) یه‌کده‌گرێته‌وه، له‌ پاش گرتنی خانه‌قین، یه‌زگورد حه‌لوانیشی به‌جی هه‌شت و به‌ره‌و چیا و شاره‌کانی دی هه‌لات^(۲)، هه‌ر له‌ کتێبه‌که‌یدا مامۆستا حسەن ده‌نووسی: شاری "حەلوان" یش، که‌ یه‌زگورد کردبوویه پایته‌ختی خۆی (هاشم) به‌بی شه‌ر گرتی^(۳).

ئه‌و پرایه‌ی مامۆستا حسەن هه‌ر له‌ ژێده‌ره‌ میژوویه‌کاندا سه‌رچاوه‌ی گرتووه^(۴). ئه‌مه‌ و به‌ حوکمی ئه‌وه‌ی کوردی جه‌له‌ولا و حه‌لوان پشتیوانی کوردیان کردووه، ده‌قه‌ره‌که‌ دراوه‌ به‌ کورده‌ موس‌لمانه‌کان، هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه‌ له‌ کتێبه‌کانی (طبری) و (ابن الاثیر) ده‌رده‌که‌وی، که‌ سه‌عد کوردی‌کی (قوباد) ناوی کردۆته‌ سه‌رداری حه‌لوان له‌ جیاتنی (قەقاع)^(۵) دا. ئه‌مێن زه‌کی میژوونووس ده‌نووسی: "له‌ گرتنی حه‌لوان یه‌که‌م په‌یوه‌ندی

۱- حسەن عمود، ل ۵۷.

۲ - محمد ئه‌مین زه‌کی، ل ۹۰-۹۱.

۳- حسەن عمود، ل ۵۷.

۴- بلازری، ص ۱۱۱.

۵- ئه‌مه‌ش به‌پای خه‌لیفه‌ بووه، هه‌روه‌ها ئه‌مه‌ش دوپاتده‌کاته‌وه، که‌ کوردی جیبال پۆلێکی گه‌رنگیان هه‌بووه‌ له‌ پڕۆسه‌ی ولاتگیری کوردستاندا. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نی له‌شکری نیس‌لام هاتوو به‌ ئه‌وه‌ی گه‌لانی ژێر ده‌سته‌ له‌ ژێر سته‌می داگیر کاران و زالم‌ان پزگار بکات و خاکه‌که‌یان پێ بداته‌وه.

کورد و گه‌لی کورد له‌گه‌ل سوپای نییلامدا پویدا^(۱).

مامه‌له‌ی سوپای نییلام ده‌گه‌ل کورد، حاله‌تیکی زۆر نا‌ئاسایی له‌ نێو کورد دا دروست کردووه، به‌ جو‌زی زۆربه‌ی می‌ژوونووسانی کورد ئاماژه‌یان به‌وه داوه، که نییلام کاریگه‌ری زۆری له‌ کورد کردووه، ناچار نه‌ک هه‌ر مو‌س‌لمان بوونه، به‌‌ل‌کو شه‌ری ده‌سه‌لاتی ساسانی‌شیان کردووه^(۲). ئه‌مه‌ش له‌وانه‌یه‌ دوو ئه‌گه‌ری له‌ پشت‌ه‌وه‌ بووبی:

یه‌که‌م: خه‌لیفه‌ی نییلام نه‌یویستووه سوپای نییلام شه‌ری کورد بکات، وه‌ک ده‌لی^۳: "خۆزگه‌ له‌ نێوانی ئی‌مه و چیا‌دا شاخیک، یان شو‌ریه‌ک له‌ ئاگر هه‌بوایه، نه‌ ئه‌وان بیان‌توانیا‌یه‌ بێ‌نه‌ سه‌ر ئی‌مه، نه‌ ئی‌مه‌ش بچینه‌ سه‌ر ئه‌وان"^(۴) بێ‌گومان خه‌لیفه‌ ده‌رکی به‌وه کردووه، که کورد شه‌ر‌پ‌که‌رن، شی‌مانه‌ی ئه‌وه‌ش ده‌کری خه‌لیفه‌ زانی‌بی‌ی رافه‌ی ئایه‌تی (۱۶) سو‌په‌تی (الفتح) مه‌به‌ست کورد بی، که له‌ به‌رامبه‌ر نییلام، یان شه‌ر ده‌که‌ن، یان مو‌س‌لمان ده‌بن، خه‌لیفه‌ پێی باش بی گه‌لیکی ئاوا به‌بی شه‌ر مو‌س‌لمان بی، هه‌روه‌ها له‌ نه‌زه‌ری خه‌لیفه‌ گیانی مرو‌فیک‌ی مو‌س‌لمان زۆر گرنگ‌تر بووه له‌ ده‌سکه‌وتی ماددی.

دووه‌م: به‌شی‌ک له‌ کوردان پێ‌ش‌تر مو‌س‌لمان بوونه وه‌ک د. عبدالله ده‌نووسی، که پێنج هه‌زار کورد له‌ سوپای ساسانی به‌نه‌ینی مو‌س‌لمان بوونه^(۵) هه‌روه‌ها زه‌رده‌شتی خودا‌په‌رست (نه‌ک ئاگر په‌رست) باسی نییلامی کردووه، ئه‌مه و کورد خۆی له‌ ده‌وله‌تی ساسانی دا خاوه‌ن هیچ

۶- موحه‌مه‌د نه‌مین زه‌کی، ۹۰-۹۱، هه‌روه‌ها پ‌روانه‌ أحمد عادل، سقوط المدائن، ص ۸۳.

۱- حه‌سه‌ن مح‌مود، ۶۷.

۲- حه‌سه‌ن مح‌مود، ۸۱.

۳- د. عبدالله مصطفی، ص ۳۴.

نه بووه، جا له سهر چ بنه مایهك بهرگری لهو دهسه لاته بکهن؟ ههروهه
سه رکرده کانی سوپای نیسلام له مه داین و جه لهولا و هه لوان،
سه رکرده ی عه ره بیان نه کردو ته سهرداری نهو شارانه.

بیگومان نهو هه لویستهش کاریگری خوی هه بووه.

هه چهنده کاک شوان بانگه شه ی نهو دهکات، که نهو په پیره ی
میتودی توژی نهوه ی میژووی دهکات، که چی باسی گیرانی (تکریت)،
پیش گیرانی "هه لوان" دهکات. یه کی ناگای لهو به شه ی میژوو نه بی وا
دهزانی "تکریت" پیش "هه لوان" گیراوه، نازانی که "گرتنی هه لوان"
وهرچه رخانیک ستراتیژی بوو له په وتی پوداوه کان، به بهرژه ونه ی
موسلمانان، هه رچی "گرتنی تکریت" بوو، "گرتنی موسل و نه ی نهوا" ی لی
که وته وه.

له باره ی گرتنی "تکریت" وه کاک شوان و باس دهکات، وهك بلی نهو
شاره له ژیر دهستی دهسه لاتی کوردی بووه، نیسلام هاتوو شه ی
کوردی کردوو، به لام له راستیدا نهو شاره له ژیر دهسه لاتی پومانیدا
بوو، سوپای پومانی به یارمه تی عه ره بی (نیاد و تغلب و نه من) خه ریکی
خو ناماده کردن بوون له دژی سوپای نیسلام، که چی سه یرکه کاک شوان
له په راویزی لاپه ره (۱۵۳) چو ن میژوو چه واشه دهکات: "کورده
شه هارجه کان بریتی بوون له کورده مه سیحیه کانی هه ریمی جه زیره، که
به هاوکاری دانیش توانی کوردی موسل هاتبوون بو یارمه تیدانی
کورده کانی تکریت.

کاک شوان له پری خوا، نه گه ر نهو کوردانه بو یارمه تی کورده کانی
تکریت هاتبوون، نه دی عه ره به کانی جه زیره و پومانه کان بو چ هاتبوون؟!

بۇ پراستی نالایی، ئەو کورد و عەرەبانه گەلی ژێر دەسته و مەوالیی پۆمەکان بوون، بە زەهیری هێز هینرا بوون بۇ تکریت بۇ ئەوێ بەرگری له دەسهلاتی پۆمانی بکەن!

له مەسەلەى گرتنى (حەلوان) یش، کاک شوان زۆر ئەملا و ئەولا دەکات ھەر بۇ ئەوێ سەرە داویکی بە دەست بکەوێ بەوێ، کە (حەلوان) بە شەپ گێراوە، بە لām ھەر خۆی ناچار دەبێ له بەرامبەر پای (طبری) و (ابن الاثیر) و (ابن خلدون) و (بلاندری) بە چۆ کرابێت و دان بەو بەنێ، کە دانیشتوانی حەلوان بە سۆلج لە گەل عەرەبە موسلمانەکان رێککەوتون^(۱). ھەر وەھا ھەر کاک شوان دان بەو دەنێ، کە سەرداریی ئەو شارە دراوە بە کوردێک بەناوی (قوباد)^(۲). بە لām لێرەدا بە ھەلە دەچێ، کە دەنووسی: "سورەکان - الحمرة - بریتی بوون له جەنگاوەرە کوردەکانی نێو لەشکری ساسانی، کە بە دیل گێرابوون، له بەرامبەر ئازادکردنیان ببون بە موسلمان و جەنگاوەر لە نێو لەشکری عەرەبە موسلمانەکان". ئەمە رایەکی زۆر ناماقولە، چۆن خەلیفە "دیل" یەک دەکاتە سەرداری شارێکی وەک حەلوان.

حەلوان دەکەوێتە نیتوان (پەشە خاک) و ھەرمی چیا. واتە ئەوسا پێگەییەکی ستراتیژی گرنکی ھەبوو، بە لکو له راستیدا ئەو سورانە، ئەو کوردە جەنگاوەرانە بوونە، کە پیش ھاتنی نیسلام بۇ دەفەرە کە له رێگای جابان و مەیمون و دیلم موسلمان بوونە، سەرکێردە و فەرماندە بوونە له سوپای نیسلام دا، بۆیە خەلیفە کەسیکی وەک قوبادی کردۆتە سەرداری

۱- شوان عوسمان، ل ۱۵۷.

۲- کاک شوان عوسمان نەگەر خەلکی حەلوان پشتگیری ساسانیەکانیان کردبێ، چۆن لەشکری نیسلام کوردێکی دەکردە سەرداری ئەو شارە، نایا ئەمە ھەقدزی و ناکوکی نیە، جەنابتی تی کەوتوو؟!

شاری حهلوان.

سهبارت به گیرانی "ماسبذان" کاک شوان له لاپهړه (۱۶۰-۱۵۸) پینچ را له سهر گرتنی ماسبذان دهخاته پوو: به بۆچوونی به لازری و خهلیفه بن خهیات و قودامه بن جعفر و ابن کثیر و الذهبی، شاری ماسبذان به بی شپر گیراوه، کهچی (طبری) باوهړی وایه شپر له نیتوان سوپای ئیسلام و فارس قهوماوه.

کاک شوان پای به لازری و خهلیفه و قودامه و ابن کثیر و الذهبی په سهند ناکات، به لام پای طبری په سهند دهکات، "طبریش" دهنوسی شپر له نیتوان موسلمان و فارس بووه نهک موسلمان و کورد!

هرچی ماموستا حهسه نه له لاپهړه (۸۴-۸۵) باس له جهنگی (ماسبذان) دهکات، نهو جهنگه دوو سی قوناغی هه بووه، له ئاکام سوپای ئیسلام به سهر سوپای ساسانی سهرکه وتوو، له پاش کوژرانی (هورزمان) سوپاکه ی به تهواوی شکاوه و پاشماوه که ی به رهو چیا رایانکردوه، به لام ساسانییهکان، هر هیرشیان بۆ دهقهره که دهینایه وه. له لاپهړه (۸۵) ماموستا حهسه نه دهنوسی:

جاریکی تریش فارسهکان به رهو شاره زوور هاتنه وه بۆ سهرکو تکردنی نهو کورده راپهړیوانه ی، که درژی دام و دهزگای فارس جهنگا بوون و مهیلیان بۆ سوپای ئیسلام هه بوو.

نهو هاوکاریه ی کوردان دهگل سوپای ئیسلام له لای کاک شوان تهواو پیچهوانه بۆته وه، نهو دهنوسی: کورد له ئیسلام هه لگه راونته وه و له

دهسهلاتی نیسلام راپه‌ریون^(۱).

(طبری) و (ابن الاثیر) ده‌نووسن، که له پاش ئه‌وه‌ی (ضراری کوپی خه‌تاب) (ئه‌زینی کوپی هورمزان) ده‌کوژی، پاشماوه‌ی سوپای فارس به‌ره‌و چیاکانی نزیک هه‌ل‌دین، له پاشان (ضرار) داوا له خه‌لکی کوردی هه‌ریمه‌که ده‌کات، که بگه‌ڕینه‌وه بۆ شاری خۆیان (سیروان) و ببنه موسلمان، خه‌لکه‌که‌ش به‌دهم بانگه‌وازه‌که‌ی (ضرار) دین^(۲).

له‌شه‌ری (نه‌هاوه‌ند) دا، که له سالی (۲۱) ی کوچی پوویدا، تا راده‌یه‌ک شه‌پنکی یه‌کلاکه‌روه‌وه بوو بۆ ئه‌و شه‌په‌ر، ژێده‌ره‌کان باس له‌وه ده‌که‌ن، که یه‌زگورد (۱۵۰) هه‌زار که‌سی کو‌کردبو‌وه، ماموستا حه‌سه‌ن له لاپه‌ره (۱۵۸) ده‌نووسی، که له نامه‌ی یه‌زگورد و سه‌رکرده فارسه‌کان داوا له خه‌لکی شاره‌زوور و هه‌ریمی چیا (کوردستان) و هه‌ریمی جزیره نه‌کراوه. به‌مه‌رجی کوردستان ئه‌و کاته ئه‌و سی هه‌ریمه بوه.. هه‌ر ماموستا حه‌سه‌ن نه‌گه‌ری به‌شداری نه‌کردنی کورد له شه‌په‌ری نه‌هاوه‌ند، یاخود داوا نه‌کردنی کورد له‌لای یه‌زگورده‌وه، ده‌گه‌ڕینه‌وه بۆ دوو نه‌گه‌ری سه‌ره‌کی: یه‌که‌م: وادیاره راپه‌ڕینه‌که‌ی شاره‌زوور کاری خۆی کردووه و مه‌جالی نه‌ه‌یشتۆته‌وه بۆ یه‌زگورد و سه‌رکرده‌کانی، که به‌شویناندا بنی‌ری و زۆریان ئی بکات..

دووه‌م: ده‌کری یه‌زگورد ناردویه‌تی به‌شوین کورده‌کان، ئه‌وانیش به‌ده‌میوه نه‌هاتوون، هه‌ر بۆیه له‌لیسته‌کانی سه‌ره‌وه‌دا ناویان

۱- کاک شوان له لاپه‌ره (۲۳۶) هه‌تا (۲۵۴) باس له هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شار و هه‌ریمه کوردیه‌کان ده‌کات، له دوا به‌شی نهم نووسینه دا وه‌لامی ده‌ده‌ینه‌وه.

۱- فرست مرعی، ص ۱۲۱.

نەھاتووه^(۱).

سەبارەت بەرەوشى سىياسى سوپاى ئىسلامىش، خەلىفە عومەر گەرە
پىاوانى ئىسلامى كۆ کردەووە لە بارەى شەرى نەھاوەندپرسى پىكردن،
ئەو راپرسىيە تەواوى چەمكى شوپا دەگەيەنى و تاكپەوى رەتدەكاتەو،
لە ئاكامىش خەلىفە راكەى (عەلى كۆپى ئەبى تالەب) پەسەند دەكات^(۲).

با بزانين كاك شوان چۆن مەسەلەكان ئاوەژوو دەكاتەو، جارى با
بزانين لە بارەى ھەلۆيستی كورد لە ھەمبەر سوپاى ئىسلام لەدواى شەرى
نەھاوەند چ دەنوسى: .. بەم شىوێە پىنگەيەكى سەرەكى و بەھىز بو
دامەزراندنى ئىمپراتورىيەتى ئىسلام دانرا، كورد بەر لە ھەموو گەلانى تر
رەوێە پرووى ئەم ھىزە بۆ^(۳).

ئەم رايە بىبنەمايەى كاك شوان لە ھىچ ژىدەرێك ئاماژەى بۆ نەكراو،
مەگەر تەنھا لە خەيالى كاك شوان خۆى نەبى؟! ئەگەر نا ھەر خۆى
دەنوسى: لە پاش شەرى نەھاوەند لەشكرى دەولەتى ساسانى كۆتايى پىتات،
دەولەتى ساسانى ھەر وەك نازناو مايەو، ئەگىنا لە سەر ئەرزى واقىعدا ھىچ
شتىكى نەما بوو، تەنانت كىسرا ولايەتێك نەبوو بىگىریتە خۆى^(۴) كاك شوان، كە
دەولەتێكى تەمەن زياتر لە چوار سەد سال، خۆى لەبەر ئىسلام پى نەگىرى
و بروخى و كىسرا ھىچ شوینى نەبى خۆى تىدا بگىریتەو، كوردى ژىر
دەستەى ساسانى و رۆمانى، چۆن پوو بە پرووى ئىسلام بۆتەو؟! ئەمە چ
لۆژىكىكە؟!

۲- ھەسەن ھەمەد، ل ۱۵۸-۱۵۹.

۱- ھەسەن ھەمەد، ل ۱۶۳.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۷۲.

۳- شوان عوسمان، ل ۱۷۱.

ئەری دەبی "کورد" چ سوپا و دەولەتییکی هەبووی، تا بتوانی پووبەپرووی سوپای ئیسلام ببیتەوه؟! سەبارەت بە شوپاکەیی خەلیفەیی موسڵمانان لەگەڵ موسڵمانان، ئەوەی کاک شوان دەنووستی، مەگەر تەنها خۆی باوەڕی پی بی، رازی بوونی خەلیفە بە رای ئیمام عەلی لەلای کاک شوان: "بەلگەیه بۆ ئەوەی کە هێشتا لە نیمچە دورگەی عەرەبی ئاینی ئیسلام وەك عەقیدە لە نێو خەلگە کەیدا جێگیر نەبێو، چونکە بۆچونە کەیی (علي بن ابي طالب) و جەخت کردنەوێ خەلیفەیی موسڵمانان و، رازی بوونی موسڵمانان بە پیشنیارە کەیی عەلی جەخت لەسەر ئەم رایە کرایەوه..^(١)

هەر لە بارەیی میتۆدی توێژینهوێ میتۆویی، پرسپاری لە کاک شوان دەکەم؟

نەهاوەند لە سالی (٢١)ی کۆچی گێراوه، کەچی هەریمی ئەهواز لە سالی (١٥-٢٠)ی کۆچی گێراوه، بەلام نازانم کاک شوان بە چ پێوهریک و لەسەر چ بنەمایەک لە لاپەرە (١٦٣) باسی نەهاوەند دەکات، کەچی لە لاپەرە (١٧٧) باسی گێرانی هەریمی ئەهواز دەکات؟! ئەری هەر خۆیشت دان بەوه نانیی، کە شەری نەهاوەند شەریکی یەکلاکەرەوه بوو، لەشکری ساسانی کۆتایی پێهات؟ ئەری ئەگەر کۆتایی پێهاتیبی (کەواش بوو) چون لە پاشان شەری ئەهوازی پی کراوه؟! ئەمەیه میتۆدی توێژینهوێ میتۆویی، ئەوەی ماموستا حەسەنیش، کە بەریک و پیکی لەسەر شیوازی گێرانەوه و لەسەر دوان و شروڤەکردنی رووداوەکان نووسراوه، "نا زانستی" و "نا ئەکادیمی"یە؟!

لە ئەقلیمی فارس میتۆونوووسان دەنوووسن، کە چوار- پینچ زۆمی

کورد و چهند هۆبه‌یه‌ک هه‌بوونه، له‌و ده‌قهرانه، هه‌ر شه‌رێکی‌ش بووبی (که‌ بووه) له‌گه‌ل کورد و ده‌سه‌لاتی کورد نه‌بووه، چونکه‌ ئه‌و ده‌قهرانه نه‌ کوردی بوونه، نه‌ کوردیش ده‌سه‌لاتی سیاسی سه‌ربه‌خۆی خۆی هه‌بووه، تا‌کو پای خۆی هه‌بی له‌سه‌ر شه‌ر، یا‌خود ناشتی!!

گیرانی شاره‌کانی هه‌ریێمی جزیره:

ده‌قهری جزیره له‌ هه‌ندی پوو له‌به‌شی ئه‌قلیم جیبال جودا بوو، جزیره له‌ میژ بوو له‌ نێوان به‌رداشی مملانیی رۆمی و ساسانی له‌لایه‌ک و زه‌رده‌شتی و گاوری و بت‌په‌رستی له‌لایه‌کی تر دابوو.

پۆژه‌ه‌لاتناسی‌کی وه‌ک (برۆکلمان) له‌باره‌ی ره‌وشی خه‌لکی جزیره‌وه - که‌ له‌ نه‌صلدا کوردن - پێش نیس‌لام ئاوا باس ده‌کات: ئه‌وسا خه‌لکی په‌سه‌نی ده‌قهره‌که‌ له‌ ژێر سته‌می که‌نیسه‌ی ئه‌رسۆدۆکسی دابوون^(١). ئه‌مه و سوپای پۆمی باجی‌کی زۆری به‌سه‌ر خه‌لکدا سه‌پاند بوو، هه‌روه‌ها له‌ پاش ئه‌وه‌ی گاوری‌تی ببوه ئایینی په‌سه‌می ده‌وله‌ت، هه‌موو عیباده‌تی‌کی دی یاساغ بوو^(٢). هه‌ندی سه‌رچاوه‌ش ئاماژه‌ بوو ئه‌وه‌ ده‌که‌ن، که‌ خه‌لکی جزیره پێش ئه‌وه‌ی سوپای نیس‌لام بگاته‌ وی، له‌سه‌ر ده‌ستی پێغه‌مبه‌ر ﷺ موس‌لمان ببون.

ئه‌و ئه‌گه‌رانه زۆر له‌ جیی خۆن، بوو ئه‌وه‌ی گیرانی شاره‌کانی ده‌قهری جزیره گران نه‌بی.

ماموستا هه‌سه‌ن له‌ لاپه‌ره (١١٣) هه‌تا (١٣١) باسی "رزگارکردنی"

١ - کارل بروکلمان: تاریخ الشعوب الاسلامیه، ص ٩٧-٩٨.

٢ - خه‌سره‌ گۆزان: کوردستان له‌ میژوودا، ل ١٦٢.

شاره‌کانی ده‌قهری جزیره به "ناشتی" ده‌کات. له پووی میژوویییهوه شاری (رقه) یه‌که‌م شار ده‌بی ده‌گیری.

ماموستا حه‌سه‌ن ده‌نوسێ، که شاری (رقه) له رینگای سولحی نێوان به‌تْرِیقی رقه و (عه‌یازی کوپی غه‌نه‌م) به سولح و ناشتی گیراوه، ئه‌و جووره سولحه‌ی نێوان عه‌یاز و به‌تْرِیقی رقه، ده‌بیته ده‌روازه‌یه‌ک بۆ رزگارکردنی شاره‌کانی دی وه‌ک ئورفه: (ره‌ها) حه‌ران، به‌هار و شاری حه‌ران نه‌ک هه‌ر به سولح گیراوه، به‌لکو له رینگای پاشای شاره‌که، که کورد بووه و زانای ناوچه‌که، که ناوی (یوقه‌ننا) بووه، موسلمان بوونه، له پاشان سوپای ئیسلام ناوچه‌که به‌جی ده‌هێلی، کاروباری به‌ریوه‌بردنی شاره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی شار خۆیان^(۱). پاش ئه‌وه‌ی شاری "راس العیون" له سوپای عه‌ره‌بی و رۆمی رزگار ده‌کری، وه‌ک (بلازی) و (إبن الکثیر) ده‌نوسن، عومه‌یر ده‌قهره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی ره‌سه‌نی ناوچه‌که (فدفت الارض الی اهله‌ا الاصلین)^(۲).

له پاش گیرانی شاری "راس العیون" و موسلمانبوونی (ئه‌رسالوس) حاکی شار له‌گه‌ڵ پیاوانی ئایینی شاره‌که و، شاره‌کانی دی وه‌ک (دارا) و (بیرحا) و (باعما) و (سنجار) و (ئامیدی) و (میا فارقین) و (نوسه‌ییین) به‌سولح و ناشتی له‌گه‌ڵ سوپای ئیسلام ریکه‌وتون له جزیره‌ی کوردان، ئه‌مه هه‌لویستی کورد بووه، که‌چی عه‌ره‌به‌کانی ده‌قهره‌که و شام و هه‌ندی پێیان کرابی پالێشتی پۆمه‌کانیان کردووه، تا دره‌نگ موسلمان نه‌بوونه، به‌تایبه‌تی به‌شیک له عه‌ره‌بی هۆزی ئیاد، ئه‌مه و پێش‌گرتنی جزیره‌ش

۱- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۱۹-۱۲۱.

۲- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۲۱.

عهره به کان له گرتنی شاری هیت و تکریت و موسل پانپشتی سوپای
پۆمییان کردووه^(۱).

ماموستا حهسەن، که باس له گرتنی شارەکانی جزیره دهکات، هیچی
له خۆوه نالی، به لکو پشت به کتیبهکانی (بلازری) و (ابن الاثیر) و (ابن
اعثم) و (طبری) و (یه عقوبی)، ههتا واقیدیش له ههندی شوین دههستی.
بلازری دهنوسی: "جزیره ئاسانترین ولات بوو، که به ناشتی فەتح بووه..
(۲) "ابن الاثیر دهنوسی: "ههریمی جزیره ئاسانترین ولات بووه، که
به ناشتی فەتح بووه.. (۳)"

(ابن اعثم) دهنوسی: "به مجۆره موسلمانەکان، رۆمه گاوارهکانیان له
رهگ و پێشهی کوردستان دهرهیناوه^(۴)"، واقیدی دهنوسی: "ههریمی
جزیره به ناشتی گیرا".

طبریش دهنوسی: "فكانت الجزيرة اسهل البلدان امرا، و ايسره
فتحا"^(۵)

بێجگه له ژێدهری نیسلامی، ژێدهری تریش باس لهوه دهکەن، که
جزیره به ناشتی گیراوه: الرهاوی المجهول: رضی کل من راس العين و
ماردین و امد^(۶). نیلینا برشینایا و ابن العبری ئاوا باسی گیرانی ههندی له
شارانی جزیره دهکەن:

۱- سهراوهی پێشوو.

۲- بلازری، ص ۲۰۴.

۳- حهسەن عمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.

۴- حهسەن عمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.

۵- طبری، ج ۴، ص ۴۵۷.

۶- فرست مرعی، ص ۱۳۴.

"وفیها دخل عیاض بن غنم (سروج) و (الرها) صلحا. وفیها افتتاح ایضا (الرقه) و (امد) و (نصیبین) و (طورعبدین) و (ماردین) صلحا."^(۱)
 با بزانی گیرانی ئەو شارانە ی جزیره له کتیبە کە ی کاک شوان چۆن باسی لێو کراو: سەبارەت بە گرتنی شاری (رهقه) دوو سەربرده دهینیتەوه، بەلام ئەویش هەر جەخت لەسەر پای (بەلازی) و (ابن الاثیر) دەکات، بەوهی ئەو شارە له رێگای سولحی نیتوان (عیان) و بەتریقێ شارەکه رێککەوتون و بەبێ شەر گیراو.^(۲)

کاک شوان له چەواشە کردن، تەکنیکی ئاشکرا بەکار دینی، چونکە هەر خۆی له لاپەرە (۲۱۶-۲۱۷) باسی گرتنی شاری ئورفە -رهها- و حەران و (بەهار)، بەبێ بەرگری و شەر دەکات، لەم بارەیهوه پای (طبری) و (ابن الاثیر) و (بەلازی) و (قدامە بن جعفر) و (ابن خلدون) دینیتەوه، بەلام له لاپەرە (۲۱۸) دەنوسی: لەو هەموو بۆچوونانە ی باسمان کرد بۆمان دەرده کەوی، کە حەران دوا ی بەرگری و گەمارۆدان و رەپێکردن ئینجا کەوتۆتە دەست لەشکری عەرەبه موسلمانەکان؟!

بە واتای ژێدەرەکانی کاک شوان دەڵێن: (حەران) و (رهها) بەسولح و ئاشتی و دانی جزیره پزگار کراون، کەچی کاک شوان تەئویلی ئەو سولحانە بە "بەرگری!" و "گەمارۆدان!" و "رەپێکردن!" دەکات!
 کاک شوان له لاپەرە (۲۱۷) دان بە زیرەکی (عیازی کوپی غەنەم) دەدانی بەوهی، کە توانیویەتی "بەیهک رێککەوتن دوو شاری بکەوێتە دەست" ..

۱- فرست مرعی، ص ۱۳۴.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۱۵-۲۱۶.

عەياز چوۋە شارى ئۆرفە و ئاشتى نامەى لەگەل دا بەستىن^(۱). ھەر خۆى
 لە پەراوینى (يەكى) لاپەرە (۲۵۰) دەنووسى: "لە کاتى پرۆسەى فتوحاتى
 ەدربە موسلمانەکان، زۆربەى شارەکانى جەزیرە لەسەر بنەماکانى ئاشتى نامەى
 شارى ئۆرفە -الرها- لەگەل ەدربە موسلمانەکان ریککەوتون.

کەچى کاک شوان لە لاپەرە (۲۱۸) دەنووسى: "سەربازى رۆمە
 بێزەنتىيەکان نەک ھەر (ئۆرفە)، بەلکە ھەموو جەزیرەیان چۆل کردبوو، بەرگریان
 تێدا نەکرد و خەلکى شارەکیان بۆ چارەنووسى نادىار جێھێشت، ئەوە بوو ھەر
 خەلکە کە شەپى ەدربە موسلمانەکانیان کرد."

ماموستا شوان: لە کتیبەکانى (طبرى) و (ابن الاثير) و (ابن الکثير) و
 (بەلازى) و (قدامە بن جعفر).. ھتد. زانیارى ئەوا ھەيە؟!

ئەگەر ھەيە ئەدى چۆن وەلامى لاپەرە (۲۱۷) و (۲۵۰) خۆت دەدايەو
 کە ژێدەرەکان دەلێن: خەلکى ئۆرفە بەسولج لەگەل عەياز ریککەوتن و ئەو
 ریککەوتنە بوو بئەمايەک بۆ گىرانى تەواوى جەزیرە؟!

کاک شوان لە لاپەرە (۲۱۸) دەنووسى: رۆمەکان جەزیرەیان چۆلکردبوو
 کەچى لە لاپەرە (۲۱۹) دەلێ "ئینجا شەر و کوشتار لە نیتوان ھەردوو لادەستى
 پینکرد!" لە باسى گرقتى شارى (شمیشات) ژێدەرەکان لە غەیری سولج و
 ئاشتى باسى ھىچ جۆرە شەپک ناکەن، بەلام کە موسلمانەکان بەسەر
 زۆربەى قەلە و دینھاتەکانى شمیشات زال دەبن.. ئەو حالەتە وای لە کاک
 شوان کردوو ھەلوئىستەکەى ئاوا شیکار بکات: "ئەمەش بەلگەى ئەوێە کە
 خەلکى شارەکە شەپیان کردوو و بەرگریان لە شارەکیان کردوو، بۆیە

موسلمانەکان قەڵا و دیھاته کانیان گرتوو. (۱)

لێره دا گرنکه پرسیارێ بوروژینین، دهبی خەلکی ئەو شارانه، که زۆربهی ههره زۆری کورد بوونه، له پیناو چی شەپیان کردبی؟! دهبی دهولهتی بیزهنتی تهعبیری له ویستی کورد کردبی؟! دهبی عهرهبهکانی جهزیره - که زۆر دژی ئیسلام بوون - ئامۆزای کورد بوونه و کورد له پیناو رۆم و عهرهب شەپری ئیسلامی کردبی؟! (۲)

سهبارت به گرتنی (ئامەد - دیاربەکر)، کاک شوان دوو پای جیاوازی دههینیتهوه. بۆچوونیک ئەوهیه: که شاری (ئامەد) له سهه بنچینهی ئاشتی نامەیی شاری (ئورفه) لهگەڵ لهشکری عهرهبه موسلمانەکان پینکەوتون (۳). ئەمەش له کتێبه میژوویییهکانی (فتوح البلدان - ل ۱۸۰) / (کتاب الفتوح (۳۳۹-۳۴۰) الخراج و الصناعة - ل ۳۸۳)، هاتوو. (عیاضا فتح امد بغیر قتال علی مثل صلح الرها..)، کاک شوان هەر له لاپهه (۲۲۳) دا بۆچوونی دووهم دهنووسی: عهرهبه موسلمانەکان گەمارۆی نامەدیان داوه و ئینجا شەپ و کوشتار دروست بو. ئەم بۆچوونهی دووهم له راستی نزیکتره. "به لگهی کاک شوان بۆ ئەو پایه ئەمهیه، گەر تهماشای لاپهه (۲۱-۲۲) کتێبهکهی خۆی بکهین، دهبینین لهو دوو لاپههیهدا، نه ناوی (ئامەد) هاتوو، نه باسی شەپیش کراوه!! ئائەمهیه ئەکادیمیهت!!

کاک شوان له گرتنی شارەکاندا شیوازیکی چهواشهکەر به کار دینی، به لām له کارهکهیدا زیرهک نیه، چونکه ئەمه میژوووه و ژێدهری دهوی. ههروهها عهقلیهتیکی شرۆڤهکاری ساخلهمی دهوی.. له لاپهه (۲۱۴)

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۱.

۲- سههراوهی پیتشو، ل ۲۲۳.

دهنوسى: "ژماره‌ی هێزى پشتگیری کورد بۆ پۆمه‌کان به ۳۰ سى هه‌زار جه‌نگاوه‌ر مه‌زنده‌ کراوه"، یه‌کى له‌و ژێده‌رانه‌ی کاک شوان ئه‌و زانیاری‌یه‌ی ئی وه‌رگرتووه‌ گوايه (تاریخ الرسل و الملوك) ی (طبری) یه‌ ج ۴ ل ۲۳۲-۲۳۳ . له‌ ئاکام ته‌ماشای ئه‌و به‌شه‌و لاپه‌رانه‌م کرد، هه‌یج زانیاری ئه‌وهاى هه‌ر تێدا نیه‌، له‌ باسى (فتح الجزیره) ج ۳ ل ۴۵۶-۴۵۹ طبرى، باسى گرتنى جه‌زیره ده‌کات، یه‌ک پرسته‌ش له‌و باره‌یه‌وه‌ نالئى!^۱

له‌ زیه‌نى کاک شوان هه‌ر شارێک، ئه‌گه‌ر جارێک له‌ دژی ده‌سه‌لاتى خه‌لیفه‌ پاپه‌رى، ئه‌وا به‌لگه‌یه‌ که‌ جارى یه‌که‌میش به‌شه‌ر و کوشتار ده‌ستى به‌سه‌ر داگیراوه‌، له‌و باره‌یه‌وه‌ (مه‌لاتیه) به‌ نموونه‌ ده‌هه‌یینه‌وه‌^(۱) . له‌ باره‌ی گیرانى شارى (میا فارقین) کاک شوان (لێکدانه‌وه‌یه‌کى سه‌یر ده‌کا، به‌لام نازانم به‌چ پێوه‌ریکی توێژینه‌وه‌ی میژوویی!) ده‌نوسى:

"عه‌یاز له‌شکرێکى ۵۰۰ پینج سه‌د سواره‌ی نارده‌ سه‌ر شارى فارقین، به‌فه‌رمانده‌ی "چه‌ بن عدى"، هه‌تا ئێره‌ له‌ لاپه‌ره‌ (۱۸۰) (فتوح البلدان) وه‌رگیراوه‌، به‌لام کاک شوان ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ ئاوا لێکده‌داته‌وه‌: هه‌لبه‌ته‌ شه‌ر و پێکدادان هه‌بووه‌، چونکه‌ له‌شکرى سواره‌ی نارده‌وته‌ سه‌ر، که‌ مه‌به‌ست لێره‌ له‌ ناکاو و خێرایه‌! هه‌روه‌ها له‌مه‌ر گرتنى شارى نوسه‌ییین، ده‌نوسى: شه‌ر و کوشتاریکی زۆر دروست بووه‌"^(۲)

به‌لام کى وه‌ده‌ئى؟! خۆی له‌ راستیدا شارى (نوسه‌ییین) وه‌ک شارى (ئورفه) به‌سولج پزگار کراوه‌: وفتح (عیاض) نصیبین.. وفتح قردى و

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۴.

۲- هه‌مان سه‌رچاوه‌ و لاپه‌ره‌.

بازیدی علی مثل صلح نصیبین^(۱).

ههروهه ها سهبارهت به گرتنی شاری (ماردین) دهنوسی: (١٧٦٦) کهس
کوژزاره، ئه مه له کتییی (فتوح الشام) دا هاتوو، به لām گریمان پای
(واقیدی) راسته؟! به لām دهبی ئه و (١٧٦٦) ه کی بووین؟ رۆمی داگیرکه،
عه ره بی جاشی پۆمی، یاخود کوردی دهست به سه ر؟! ههروهه ها له لاپه ره
(٢٢٦) دهنوسی: دواى ماوه یهك له گه مارزدان، كه هه لته ته شه ر و كوشتار
پویداوه (كى وا ده لى؟!) له لایه ن دانیششتوان و له شكری عه ره به
موسلمان ه كانه وه ناشتی نامه یهك به ستره له سه ر هه مان مه رج و بنچینه گانی
ناشتی نامه ی (ئورفه)، هه رچی شاری (سه رکانی-راس العین)، له پاش
کوژرانی شه هریازی پادشای پۆم، حاكمی شاره كه به خۆی و ئه حبار و
خه لكیكى زۆری شاره وه موسلمان بوون.. خه لكی ئه م شاره به پینچه وان ه ی
ناوچه گانی تر به ئاسانی پووین له ئیسلام كرد، كه چی له نه زه رى كا ك
شوان: "شارى سه ركانى له هه موو شاره گانی تری جه زی ره زیاتر له دژی له شكری
عه ره به موسلمان ه كان^(٢) به رگه رى كرد)

ئەم پايەى كاك شوان لە ژىدەرە كۆنەكانەو نەهاتوو، بەلكو لە (كارل بىروكلمان) و (مسعود الخوند) وەرگىراو؟!

پاش ئەم کورتە بەراوردییە، ئەوا تەواو ئاشکرا دەبێ، کە لەشکری ئیسلام هەردوو هەریەکە کوردستانی لەژێر دەستی ساسانی و رۆمی پزگار کردوو. زۆربەی هەرە زۆری شارە کوردیەکانیش بەرەنگاری لەشکری ئیسلامیان نەکردوو، هەر شەڕیکیش بووی دابی لەگەڵ کورد

۱- بلاذری، ص ۱۸۰.

٢- شوان عوسمان، ل٢٢٧.

نهبووه، به لكو له گهڵ دهسه لاتی داگیركهری ساسانی و رۆمی و دهره بهگ و ئاغای عهرهب و كورد بووه. ئهوانه وهك له پێشوو پونمان كردهوه ئهو عهرهب و كوردانهی له ههندی جی به پالپشتی دهولهتی ساسانی و رۆمی شه پری لهشكری ئیسلامیان كردبی له پیناو كورد نهبووه، به لكو له پیناو مانهوهی حالهتی داگیركردن بووه له كوردستاندا!

بابه تی پینجه م

چه مکی جزیه و رۆلی جزیه له رزگارکردنی کوردستان به ناشتی

نه یارانئ نیسلام زۆر رافه بو "جزیه" دهکهن و وا پیشان دهدهن، که "جزیه" جوړیک بی له ماف خواردن و سزا و لیکدانه وهی نیسلام له سهر بنه مایه کی ماددی. له راستیدا "جزیه" له میژووی فتوحاتی نیسلامیدا رۆلکی گرنکی بینیه، سهره تا شیوازیک بووه بو پیکه وه ژیان و لیبوردهیی ئایینی، له پاشان قه بو لکردنی یه کتر.

پیندقیه ته واوله چه مکی جزیه بگهین، ئینجا باس له کاریگری وی بکهین به سهر رهوتی فتوحاتی نیسلامی دا. ئه و عه قلیه ته مه ده نییه ی نیسلام له بونیادی کۆمه لگه دا فه راهه می هیناوه، ده گهریتسه وه بو ئه و لایه نه مه عریفیه ئازادیخوازی و مرۆقایه تییه ی خودی نیسلام خوی.

جزیه له زماندا واتای سزا ده دات، له کوردیدا پیی ده گوتری "سهرانه" له ئینگلیزیش "poll tax".^(۱) له ئه سلدا ئه م جوړه باجه له پیاوانی خاوه ن کتیه ئاسمانییه کان به رامبه ر به سهر بازی نه کردن له له شکری نیسلامدا وه رگیراوه، هه روه ها له به رامبه ر ئه و باجه دا، ده و له تی نیسلام ده بی گیان و مالی ئه و که سانه له هه ره شه ی ناوخۆ و ده ره وه پیاړیزی. هه ر له سهر ئه م بنه مایه هه ندی شهرعناس جزیه، یا خود سهرانه به "باجی

به رگری لی کردن یا خود دا کوکی کردن" داده نین^(۱). هر له میژووش چهنندان جار پروویداوه، که سوپای نیسلام نهیتوانیبی به رگری له "ئه هلی ذمه" بکات جزیه ی لی وهر نه گرتوون، به لکو بوی گیراونه تهوه^(۲).

ابو یوسف، که له سه دهی دووه می کوچی ژیاوه و کتیبکی پر به های، له سهر داوای خلیفه ی عبباسی هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳ ک/ ۷۸۹-۸۰۹ ز) داناوه^(۳)، بری ئه و (جزیه) یه ی دیاری کردووه بهم شیویه:

"دهوله منده کان (۴۸) درهه میان دها، چینی ناوه پراست (۲۴) درهه، کریکار و دهست رهنگینه کان (۱۲) درهه میان دها، ئهوسا هر (۲۴) درهه، یه ک دیناری عیراقی دهکرد" ئه هلی ذمه له سهریان نه بوو، نه زهکات بدهن، نه "صدقه" ش بدهن، به لام له سهر تاکی موسلمانان، که زهکات و صدقه بدات، زهکات له نیسلامدا ژور گرنگه و پایه که له پایهکانی نیسلام، هر موسلمانن نهیدا و باوه پری بهوه نه بی، که زهکات پایه که و ده بی بدری، ئهوا له باز نه ی نیسلام در ده چی. کاتی خو ی له پاش وه فاتی پیغمبر ﷺ هندی هوز، که موسلمانیش بیون، ناماده نه بوون زهکات به دهوله تی خهلافهت بدهن، بویه خلیفه ی نیسلام نه بو به کری صدیق شه پری ئه و هه لگه پراوانه یان کرد. له پووی دراوی بهوه، ئه وه ی موسلمانان له سه ریتی بیدا، به هیچ جوړی له گه ل سهرانه بهراورد ناکری، ئه وه ی دوا یی به بهراورد به زهکات و صدقه هیچ نه.

۱- هه مان سه رچاوه

۲- بنواره: أبو یوسف، الخراج، ص ۸۱.

۳- الخراج، ص ۶۹-۷۱.

له سهرا نه بانه مایه، با زیاتر له ماهیه تی سهرا نه بکۆلینه وه:

۱- سهرا نه به هایه کی مادی نیه به رامبه ر به بی با وه پری، له هه ردوو ژنده ره سه ره کیه که ی ئیسلام: قورئانی پیرو ز و فره مووده کانی پیغه مبه ر ﷺ مه سه له رۆحی و مه عنه و یه کان زۆر له به ها مادیه کان گرینگتر هاتوون. به واتای له پوانگه ی ئیسلام، پرگار کردنی مروه له زو لهی مروه به پله ی یه ک دی. ئیسلام موسلمان بوونی تاک و کۆمه لگا به گرینگتر ده زانی له و پره پاره یه ی، که نه هلی ذمه به "بیت المال" ی ده وه تی ئیسلامی ده دات. له کاتی خه لیفه عومه ری کوپی عبده لعه زیز والیه یه کی موسلمان له نامه یه کدا بو خه لیفه، ناره حه تی خو ی ده رده بری به وه ی، که نه هلی ذمه موسلمان ده بن، نه مه ش کار له ره وش ی "بیت المال" ده کات. خه لیفه زۆر به تو په یی وه لامی نه و والیه ده داته وه به وه ی، که موسلمان بوونی نه و که سانه کاری ئیسلامه، نه ک سهرا نه وه رگرتن، له و باره یه ش قه ولیکی به ناویانگ ده لی: پیغه مبه ری ئیمه هاتوه بو رزگاری مروه و بانگه واز کردن بو راستیی، نه ک پاره کۆ بکاته وه^(۱).

۲- سهرا نه سزایه ک نیه به رامبه ر به با وه نه بوون به ئیسلام^(۲)، له ئیسلامدا نازادی دین و لیبوورده یی دینی شه نگستیکی گرنگی ئیسلامه. "لا اکراه فی الدین"^(۳)، ئیسلام که س ناچار ناکات به خور تی با وه پر به ئیسلام بی نی، چونکه مروه سروشتی ئیسه نه جی هیه، نه گه ر به خور تی

1- Studies of Theology, p.153

۲- توماس آرنولد، الدعوه إلى الاسلام، ص ۷۹.

۳- سو رته ی البقره نایه تی (۲۱۶).

بئى هەر، که ئەو گوشاره نه‌ما، تاکه‌که ده‌گه‌رێته‌وه بۆ بارى خۆى. له میژووی ئیسلامدا به‌ده‌گمەن شتیکی ئەوتۆ پروویداوه، له نێو کورد دا، جوله‌که و دیانه (مەسیحی) کان، که پیشتر ئەهلی ذمه‌ بوونه، په‌یتا په‌یتا موسلمان بوونه. ئەوانه ئیستاش له‌ناو کورددا پێیان ده‌وتری "بن جو" بۆ جوله‌که‌کان، "بن دیا" بۆ مەسیحییەکان. ئەوه سه‌بارهت به‌وانه‌ی، که موسلمان بوونه، به‌لام بوونی ئەو هه‌موو مەسیحییە له‌ کوردستان به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌یه له‌سه‌ر ناچارنه‌کردنی (ئەهلی ذمه‌) ئیسلام قه‌بول بکات.

ئهمه و ئەگەر سه‌رانه سزا بوايه، ده‌بوو ئەو سزایه هه‌موو که‌سیکی جوله‌که و مەسیحی و زه‌رده‌شتی.. بگه‌رێته‌وه، به‌لام له‌به‌رئەوه‌ی سه‌رانه سزا نیه، بۆیه له ژن و مندال و هه‌ژار و پیاوانی ئایینی و په‌که‌وته و ئەو که‌سانه‌ی، که پیشتر زه‌نگین بوونه، له پاشان نه‌دار بوونه، وهرنه‌ده‌گیرا، به‌لکو ته‌نها له‌و پیاوانه وهرده‌گیرا، که توانای کارکردنیا هه‌بوو له‌گه‌ڵ کارکردنیا هه‌ژارن.

٣- سه‌رانه قه‌رز نه‌بوو به‌سه‌ر تاکه‌وه، ئەگەر مروّقیك بمردبوايه و سه‌رانه‌ی نه‌دابایه، برا و کوپه‌کانی، نه‌ده‌بوو له‌ بری ئەو پاره‌که بده‌ن. هه‌روه‌ها ئەو بېر پاره له مال و مندال وهرنه‌ده‌گیرا، له‌مه زیاتر ئەگەر زه‌میه‌ك نه‌دار و په‌که‌وته بوايه، له "بيت المال"ی ده‌وله‌تدا موچه‌ی بۆ ده‌بپایه‌وه^(١).

٤- سه‌رانه له جیا‌تی پا‌ژه‌ی عه‌سکەری بووه، سه‌ربازی کردن بۆ

١- سه‌رچاوه‌ی ژماره (١) و ژماره (٣).

دەولەتی ئیسلام، پایەکی گرنگ بوو بۆ پاراستنی گیان و مالی موسلمانان. هەروەها لە هەمان کاتدا چەند سوپای ئیسلام بەهێز بوو، (ئەهلی ذمە) زیاتر لە تەناهی دابوونە، بۆیە لەسەر هەموو موسلمانێکی خاوەن شیان پێدقیه سەربازی بکات، ئەوەی شیانێ هەبێ و سەربازی نەکات، نەك وەك باوەڕ پێ نەبوون، بەلکە مۆل بوون بەکاری خۆیان، ئەوا لە هەندی سەردەمدا سەرانی لە موسلمانانەش وەرگیراوه، کە سەربازیان نەکردوو. کەوابی مەسەلەکە زیاتر پەيوەست بوو بەسەربازی نەکردن، نەك سەرانی بەدەن بەرامبەر بەوەی، کە هەر بێ باوەڕ بن و "بيت المال"ی دەولەتی ئیسلام تژی بێ!

لە کاتی ولاتگیری ئیسلامیدا سەرانی بوو هۆی ئەوەی کۆمەلگایەکی نوێ دروست ببێ، کاک شوان لە زۆر جی ئامارە بە جزیه دەکات و واییشان دەدات، کە ئەو سەرانیە زیاتر بۆ دەرەکانی دی بوو، ئەمەش لە راستیدا هیچ بنەچەیی نیە، چونکە لە دەولەتی ئیسلامدا، کە لەسەر بنەمای باوەڕ دامەزراوه جیاوازی قەومیەت و ناوچەگەری، هیچ بەهایەکی نیە.

جار هەبوو هۆزیک، یان کۆمەلێک نەسرانی، ئامادەیی خۆی پیشان داوه بۆ شەڕکردن شان بە شانی موسلمانان بۆ بەرگریکردن لە سنووری دەولەتی ئیسلامی، لەبەر ئەوە جزیه لەسەر دانەنراوه، نمونەش بۆ ئەمە (جەراجیمە) کانن کە لە نزیک ئەنتاکیه نیشتەجێ بوون (ئاکنجی بوون)^(۱)، هەروەها هۆزیک نەسرانی ئاکنجی لەسەر سنووری باکووری

ولاتی فارس پهیمانی دا به موسلماننه کانه که له کاتی فتوحاتی ئیسلامی له سالی ۲۲ک، ئامادهیه خزمهتی سهربازی بکات، بهرامبهر بهمهش جزیهی لهسهر دانه نرا^(۱).

ئهو باج و سهرانهیهی وهردهگیری، ههر له دهولت و پهوشی باش کردنی کۆمهلگای ئیسلامی خهرج کراوه، ههر بۆ نمونه: زۆریه دهقهری جهزیره به سولج و ئاشتی و دانی سهرانه پزگار کران، ئهگهر به قسهی کاک شوان بی، دهبی سهرکردهکانی موسلمانان له جهزیره زۆر زهنگین بوو بن. من تهنیا نمونهیهک دههینمهوه بۆ ئهوهی وهلامی کاک شوان بدهمهوه: (عومهیری کوپی سهعدی ئهنصاری ئهوسى) والی (جهزیره)ی کوردستان و (حومص)ی سوریا بووه، له پاش رزگارکردنی جهزیره، عومهیری کوپی خهتاب نامه ی بۆ نووسی، که ناوی ههژارهکانی ناوچهکهی بۆ بنووسی، عومهیری ئهنصاری والی جهزیره ی کوردستان، خۆی یهکی لهو ههژارانه بووه، کاتی عومهیری کوپی خهتاب ئهوه دهزانی سهه دیناری بۆ دهنیری، ئهویش ئهو سهه دینارهش بهسهر خهلکی ههژاری ناوچهکه دابهش دهکات.. ههر ئهو والیه ناوچهکه له رۆمانهکان دهسینیتهوهو دهیداتهوه کوردان!^(۲)

وهک وتمان سهرانه شیوازیکی نوێ له بهرژهوهندی ههموو لایهک و، له بهرژهوهندی ئیسلام دا بوو، چونکه ئهگهر مهسیحیهکان شهپریان بکردبوایه، بئگومان موسلمان دهکوژران، خهلیفه ههردهم دهیگوت گیانی

۱ - الطبری، مصدر سابق، ج ۱، ص.

۲ - حسنه محمود، ل ۱۲۳، بلاذری، ص ۱۸۰.

موسلمانان له لام گرینگتره له دهسکهوتی ماددی.

ههروها چهند زیاتر خوین له نیوان ههردوو لا بریژرابایه پرژوی به موسلمانبوون درهنگتر دهبوو. ئیسلامیش موسلمانبوونی مروځ به پیندځیهکی زوو دهزانی، له بهرژوهندی نا موسلمانهکانیش دا بوو بهوهی گیان و مال و مولکیان له کارهساتی شهپر رزگاریان بوو. لهو پیودانگهوه دهکری بلین: سهرانه گهپانهوه بوو بو عهقلی مهعریفی و دایهلوک و پیکهوه ژیان و لهیهکتری حالی بوون.

دهولهتی ئیسلام ههتا لهبهرایی شانندی بو یهزگوردی ساسانیش نارد، که ئیسلام قهبول بکات، یاخود سهرانه بدات، ئهگهر ئهو دووه نهکات، با ئامادهبی بو شهپر. بهواتای ههتا دهرفهتی عهقل بووبی، ئیسلام پهناي نهبردوته بهر شهپر، بهحوکمی ئهوهی له کوردستاندا زهردهشتی و مهسیحی و جولهکایهتی ههبوو، بویه دهرفهتی عهقل زیاتر لهئارادا بوو، ههر بویهش ههموو میژوونووسانی ئیسلام باوهپیان وایه کوردستان به تاییهتی دهقهري جزیره به ناشتی و سولج له دهسهلاتی رومانهکان پاککراوتهوه، کورد بهخوهیشتنی خوی قوناغ به قوناغ، ئیسلامی قهبول کردووه. ئهو راستیهش له تهواوی ژیدهره میژوویهکاندا تومار کراوه. رزگارکردنی شاری ئورفه و پهیمانی ئورفه، که لهسهر بنهمایهکی نایینی دارپژراو بوو؛ سهرانه بهشیک بووه لهو پهیمانه و له ئاکام زۆربهی ههره زۆری شارهکانی دی دهقهري جهزیرهی کوردستان رزگارکراون ههروها زۆربهی مهسیحی و جولهکه و کوردهکان موسلمان بوونه و لهناو کوردا بهبن دیان و بن جو ناسراون، ئهو موسلمانبوونهش له پیناو پرگاربوون له

"جزیه" نیه وهك كاك شوان بۆی دهچی، بهلكو پروفیسۆریکی وهك (ول دیورانته) دهنووسی: موسلمانانكان چاكتر بوون له پۆم و فارس و، ههلوێستیان نهرم بووه له بهرامبهر جولهكه و مهسیحیهكان^(١). ئهگهر وانهبی خۆ ئهگهر جولهكه و مهسیحی و کورد له ترسی جزیه ببانه موسلمان، باریان گرانتر دهبوو! كه موسلمان بوون، دهبوو وهك ههر موسلمانیکى دى زهكات و سهدهقه بدهن، بپری پارهى زهكات و سهدهقهش زۆر زۆرتر بووه له بپری پارهى سهراغه!! ئهمش ئهوه دهگهیهنى وهك بلیى كاك شوان بهشیوازیکى دۆنادۆن گهراپیتهوه بۆ میژووی چوارده سهده بهر لهئیستا و دلی ئهوه جولهكه و مهسیحیه کوردانهى پشکنی بی بۆ ئهوهى ئهوه واهیمهى خۆی بسهلمینی. ئهمه له لایهك، له لایهكى تر كاك شوان، دهبی بزانی بپری پارهى زهكات زیاتره له بپری پارهى سهراغه، جا ئهگهر مهسهله مادده بی، دهبوو ههرگیز ئهوه کوردانه موسلمان نهیان!!

ئهگهر مهسهلهى ترسی "عهربهكانیش" بوايه، دوباره له پاش نهمانى خهلافهتى راشیدی و دهولهتى ئهمهوى و عباسی، کورد جاریکى تر ههموو ههنگهراپانهوه سهر زهردهشتیهت و ناگر پهڕستی و جولهکایهتى و مهسیحیایهتى!!

بابهتی شه شههه

هۆكاره كانی هه لگه پانه وهی شار و شاروچكه كوردیه كان

كاك شوان له لاپه ره (۲۳۶) هه تا (۲۴۱) بانگه شهی به وه دهكات، كه هۆكارى ئایینی و سیاسى و كولتورى و شارستانی و ئابوری و كۆمه لایه تی، پۆلى خۆیان بینیه وه له هه لگه پانه وهی كورد له دژی دهسه لاتی خه لافه ت. پێش هه مو شتی، هه چ ژێده رێك له ژێده ره سه ره كیه كانی میژووی ئیسلامیدا باس له شتی ئاوا ناكهن، بۆیه كاك شوان خۆیشی جورئه ت ناكات هه چ شتی ته ئویل بكات له هۆكارى گیانی و ئایینی ده نووسی: "كه كورد به ر له ئیسلام (زه ره ده شتی) و (مه سیحی) بوونه ^(۱). ئه م دوو دینه ش به دینی كورد ناو ده بات وه ك ده نووسی: ئاینه كانی كورد ره گیتكى میژووی و گیانی و كۆن و قوولیان له ده روونی خه لك دا هه بو ^(۲). هه رچی ئیسلام بو وه ك ده نووسی: "له زۆر لایه نه ره نامۆ بو به پێكهاته ی كولتوری و گیانی كۆمه لگای كوردی، بۆیه ئه م هۆكاره، كاردانه وه یه كى گرنگی لای جه ماوه رى شار و شاروچكه كوردیه كان دروست كرد و بو به به شێك له هۆكاره كانی راپه رین دژی ده وله تی خه لافه ت ^(۳). ئه گه ر زه ره ده شتی و مه سیحی به دینی ئاسمانی مابان، ده بوو په یه ره وكه رانی ئه م دوو دینه زووتر موسلما ن بان، نه ك وه ك عه ره ب درهنگ موسلما ن بان، له (ئاڤیستا) و (ئینجیل) دا باسی ها تنى پێغه مبه رى ئیسلام كراوه، بۆیه هه رسی دین له پووی عه قیده وه یه ك پێكهاته ی عه قیده یی پێكده هیئن، به لآم وه ك پێشتر

۱- شوان عوسمان، كوردستان و پرۆسه ی به نيسلام كردنى كورد، ل ۲۳۶.

۲- سه رچاوه ی پێشوو، ل ۲۳۶.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۳۶.

باسمان کرد، زهردهشتی و مهسیحیهتی سهردهمی هاتنی ئیسلام، ئایینی ئاسمانی نهبوون، بهلکو "دینی رسمی دهولت" بوون و، تهنها له پاره‌ی دهسه‌لاتی ساسانی و رۆمانیدا بوون. له‌مه‌ش زیاتر زهردهشتی ببوه (مه‌جوس) (شاگر پهرست)، هه‌رچی مه‌سیحیه‌ت بوو له‌ناو خودی خۆیدا تووشی هه‌قدژی ببوو، ئه‌مه‌و بته‌پرستی به‌شیکی گرنگی پینکاته‌ی کهلتوری گهلانی ئیرانی بووه و، کورد زۆر دره‌نگ په‌په‌ره‌وی زهردهشتیه‌تی کردووه^(۱). له‌نه‌زه‌ری ئیمه‌ هۆکاری ئایینی و گیانی، هۆکاریک بووه بۆ په‌په‌ره‌وکه‌رانی ره‌سه‌نی زهردهشتیه‌ت (نه‌ک مه‌جوسی) و مه‌سیحی، (نه‌ک گاوری)، که‌ چاوه‌پێی ئیسلام بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی له‌ دهسه‌لاتی دینی و قه‌ومی ساسانی و رۆمانی پزگاریان ببی. هه‌یچ ژێده‌ریک ئاماژه‌ بۆ ئه‌و هۆکاره‌ ناکات، که‌ کورد له‌ درژی خه‌لافه‌ت "راپه‌ڕین" به‌لکو له‌ دهسه‌لاتی ساسانی و رۆمانی راپه‌ڕیون!

له‌ هۆکاری سیاسیدا شتی ده‌نووسی، که‌ له‌ هه‌یچ ژێده‌ریک نه‌ک باس نه‌کراوه، به‌لکو ئاماژه‌شی بۆ نه‌کراوه، کاک شوان بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ "زۆریه‌ی شار و شارۆچکه‌ کوردیه‌کان، چ ئه‌وانه‌ی که‌وتبوونه‌ نیو سنوری ده‌وله‌تی ساسانی، یان ئه‌وانه‌ی که‌وتبوونه‌ نیو سنوری دهسه‌لاتی ده‌وله‌تی رۆمی بێزه‌تی جوړیک له‌سه‌ریه‌خۆیان بۆ خۆیان هه‌نابوه‌ دی"^(۲)، کاک شوان، ئه‌گه‌ر دهسه‌لاتیک کوردی له‌ هه‌ردوو به‌شی کوردستان سه‌ریه‌خۆ بووبی و خاوه‌ن دینی خۆی بی، ده‌بی له‌سه‌ر چ بنه‌مایه‌ک دهسه‌لاتی ده‌وله‌تی ساسانی له‌ هه‌ولێر به‌رگه‌ی مێرنشینه‌که‌ی قه‌ره‌داغی نه‌گرتبی؟! قه‌ره‌داغ، که‌ له‌ دهسه‌لاتی مه‌جوسیه‌تی ساسانی هه‌لگه‌پراوه، خۆی و مێرنشینه‌که‌ی

۱- ره‌شاد میران، ره‌وشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا، ل ۲۶.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۳۷.

بوونه قوربانى!

به لّام نه گهر مهبهستى كاك شوان له ئاغهيهك، دهره به گيگ، ياخود مولكداريگ له شارىكى كوردى له ژيتر ئالاي ساسانى، ياخود رۆمانى دهسه لاتىكى ناوخويى بوخوى پيگهينابى، هر له سهر دىنى ساسانى، ياخود رۆمانى بى و باج و سهرانهى له خهلكى وهرگتبى و به دهولهتى ساسانى، ياخود رۆمانى دابى، نهوا له ميژوودا دياردهى وا ههيه، به لّام عهره بيش بهر له ئىسلام لهم جوړه دهسه لاتانه بى بهش نه بوونه. نه وهتا دهولهتى مهنازيره و غهساسينه و ميرنشيني ته دمور و الحضر له ميژوودا زور باس كراون.

عهره ب له پيش ئىسلامدا دهسه لاتىكى سياسى و دىنى به ميژيان له نيمچه دورگه عهره بيدا هه بووه، (بازاپى عهكار) يش به شيك له ميژووى كهلتورى عهره بى پيگدهيني، به لّام ههركيز دهولهتى ساسانى و رۆمانى نهو دهره ته يان به كورد نه داوه خاوهن دهسه لاتى سياسى و دىنى و كهلتورى خويان بن. كاك شوان له لاپه ره (۲۳۸) مهبهستى خوى له مهر نه م هوكاره دهخاته پوو و دهنووسى: " .. نه مه بووه هوى له دهست دانى دهسه لاتى نيوخويى و نيمچه سهره خوييه كانيان".

به لّام راستى ته واو؛ پيچه وانهى نه مهيه، چونكه كه له شكرى ئىسلام هاته كوردستان وهك (طبري) و (ابن الاثير) و (به لازرى) .. دهنووسن، له زور شوين كورد كراون به سهردارى شاره كانيان، به واتاي پرۆسهى به ئىسلام بوونى كورد هوكاريك بووه بو دروست بوونى كيانيكى كوردى ئىسلامى^(۱).

۱- كاك شوان خويشى باسى مير قوباد دهكات، كه بوته سهردارى حهولان، به لّام وادياره كاك شوان كه باسى شتيك له شوتنيك دهكا له بيري دهچى له شوتنيكى تر چى نووسيوه!

كورد و عەرەب پىيش ئىسلام له نەزەرى ئىسلام خاوەن كەلتورىكى جاھىلى بوون. له قورئاندا باسى ئەو ھاتوو كە كۆچەرەكانو رەوئەندەكان، دواكەوتوون، بە بەراورد لەگەڵ شارىبىيەكان كافرتو و دووپوو ترن. ئەگەر بەشىك له كۆمەلگای عەرەبى كۆچەرى و رەوئەند و دەوارنشەين بووبن (كە وابوون)، كوردىش بە قەولى پەشاد ميران، كۆچەر و شوانكار و چىايى بوونە^(۱). له نەزەرى كاك شوان فاكتەرى كولتورى و شارستانىي، پۆلى خۆى بىنيوہ له ھەنگەپانەوہى كورد (كە شارستانى بوونە) له دژى دەسەلاتى خەلافەت، (چونكە عەرەبەكان دەوارنشەين بوونە!) لىرەدا كاك شوان كارىگەرى ئىسلام لەسەر ھزر و رەفتارى عەرەبە مۇسلمانەكان دەسپىتەوہ، بەلكو واپىشانەدەدات، كە عەرەبەكان "ئىسلاميان" بۆ بەرژەوئەندى عەرەبىيەتى قورخ كردوہ.

ھىچ كەس ناتوانى نكولى لەو بكات، كە ئىسلام شۆرشىكى عەقیدەيى و ھزرى و كەلتورى گرنكى لەنىو مۇسلمانان بەرپا كردوہ و، بەسەر كەلتورى رەوئەندى كۆچەرى زالى بووہ و، عەقلىيەتىكى مەعريفى شارستانى دامەزراندوہ. ھەر ئەمەش وای كردوہ بەئاسانى قەبولى ئەو دەسەلاتە – ھابىلىيەى – ئىسلام بكات و بىيىتە بەشىك له ئومەى ئىسلامى. كاك شوان له پوانگەى رافەى ماددى بۆ مێژوو، ھۆكارى ئابوورى دەكاتە ھۆكارىك بۆ بلۆكردنەوہى ئىسلام له دەرەوہى نىمچە دوورگەى عەرەبى، وەك بلىى ئىسلام ھاتووہ باجىكى زۆرى بەسەر كورددا سەپاندوہ. كوردىش كە دەرەفتى بۆ رىكەوتوہ بۆ لابردنى ئەو بارگرانىيە، لە دژى ئىسلام راپەرپوہ! ئەمە ھەر راي كاك شوان نيە، بەلكو پىيش ئەو، رۆژەلاتناسەكان زۆر زوو ئەمەيان وروژاندوہ. ھەرەھا رەفيق ساير و (ج. كوردى) ئەمەيان دوبارە

کردۆتهوه، بۆیه ئهوهی کاک شوان (تهقلیدی تهقلیده!)، له کۆن و نویی دا باج ههبووه، به لām باجی ئیسلام له سهر ههندی مڕۆڤه بۆ بهرژهوهندی مڕۆڤه پێویستهکان و دهولتهتی ئیسلامی بووه، که رهمز و مائی ههموو موسلمانیکه، ئه مڕۆ له ئهوروپا زۆر دهولت له سهر باج tax دهژین و مهسهلهی باج به دیاردیهکی شارستانی دادهنن!!

ههروهها کاک شوان بانگهشهی ئهوه دهکات گوایه له نهزهری عهرهبه موسلمانانهکان عهرهبایهتی له پێش ئیسلامهتی بووه بۆ یهکسانی غهیره عهرهب، بۆ نمونه کورد، "ئهگهر موسلمانیش بیان هیچ شتیکی ئهو توێ نه دهگۆڕی، به لکو دهبا یه عهرهب بیت بۆ ئهوهی ریز و حورمهت و تایبهتمهندی ناپوری و رامیارشت ههیت^(۱)، میژووی رهگهز پهسهندی هینده کۆن نیه، ههروهها عهرهبایهتی هینده پهسهند نهبووه، تاکو عهرهب شانازی پێوه بکهن، جا عهرهبه موسلمانانهکان به چ پێوه ریک له سهر ئهو مهسهلهیه کاریان کردووه؟! من لهوانه نیم، میژووی مڕۆڤایهتی به پیرۆز ببینم، مادام میژوو مڕۆڤه کرده بێ، حهتمه ن چاوه رپیی شتی جیاوازی ئی دهکری، کهوابی خودی مهسهلهکه ریزه بیه و موتهلق و پهها نیه. ئهو عهرهبه موسلمانانهی له سوپا و کارگێری ئیسلامیدا کار به دهست بوون، له میژوو له نهفامی عهرهبیتهی شورابوونهوه، ئهوانه ههر له بازنهی ئهو جاهیلیهته دا بوون، هیچ پله و پایهکیان نهبووه، له م پروهش هیچ ژنده ریک نیه باس له ناکۆکی و ململانی و شهڕی بکات، که له سهر بنه مای "عهرهبایهتی- کوردایهتی" له دهولتهتی خهلافهتی ئیسلامیدا بهرپا بووبی!!

چەند سەرنجىك لەبارەى ھەلگەرانەووە راپەرینی شارو شاروچكە كوردییەكان

بەر لە ھەموو شتێ "ھەلگەرانەووە" و "راپەرین" دوو دیاردەى سروشتى ھەر کۆمەڵگەیەکی نیتوان چەند دەسەلاتێک و پەر لە ململانێن. عەرەب پێش کورد لە دەسەلاتى خەلافەت ھەلگەرانەتەووە، لە پال ھەلگەرانەووەش بانگەشەى "پێغەمبەرایەتیشیان" کردووە، لەو دەقەرەى خۆیان دەسەلاتیکیشیان بۆ خۆیان پێکەووە ناو، دەبێ ئێوانە بۆ چ ھەلگەرانەووە؟ خۆ ئەگەر مەسەلە "قەومى" بێ ھەردوولا عەرەب بوونە؟! ئەو جۆرە ھەلگەرانەووەش درێنکى کوشندە لە "یەکیەتی نەتەوەیی" دەدەن؟! ئایا ھۆکارى دینی و سیاسى و ئابوورى و کۆمەڵایەتى و فەرھەنگى –کەلتورى لە پال ئەو ھەلگەرانەووە دابوونە؟! ئەرێ کێشەییەکی مەعریفى و ھزرى لەگۆڕی دابوو، یاخود مەسەلەکە ھەمووی کەلکەلەى دەسەلات بوو؟!

لە سەردەمى "فتوحات" دا زۆربەى ئاریشەکانى ئەوسا لە چوارچێوەى دەسەلات دابوون، لەناو خودى ھەردوو دەولەتى ساسانى و پۆمانیدا چەندەھا کێشە لەئارادا بوون، زۆربەى ھەرە زۆرى لە دەسەلاتخوای زیتەر نەبوون، ئەرێ لە ئەصلدا شەرى چەند سەدەى ساسانى و پۆمانى دینی و نەتەوەیی بوو، یاخود پاوانخوای دەسەلاتى عەسکەرى و جوگرافى بوو؟! بابزانی ئەو دیاردەى لە دەقەرەى کوردیدا چۆن بوو. لە بەرایى وتەمان ھەندێ نوسەر بانگەشەى ئەو دەکەن، کە دەولەتى ساسانى دەولەتێکی کوردی بوو، کەسانى وەك کاک (شوان) یش بانگەشەى ئەو دەکەن، کە

کورد له ناو دهسهلاتی ساسانیدا پیگهیهکی سیاسی و ئیداری و دینی هه‌بووه، به‌شداری کوردیش له له‌شکری ساسانی به‌شیک بووه له سه‌روه‌ری کورد، وه‌ک بلینی نه‌مانی ده‌وله‌تی ساسانی له‌نه‌زهر کاک شوان به‌کاره‌سات و نه‌هامه‌تی به‌سه‌ر کورد دا شکاوه‌ته‌وه، بۆیه که ده‌سه‌لاتی ساسانی‌ش له ده‌قه‌ره‌که‌دا نه‌ماوه، هه‌ر کورد به‌ره‌نگاری له‌شکری ئیسلام بۆته‌وه؟!

له‌مه‌ش زیاتر، کاک شوان هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی کورد له دژی ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت وه‌ک هی عه‌ره‌به‌کان، تاک ره‌هه‌ند نابینی، به‌لکو به‌عه‌قلیه‌تی نه‌مڕۆ "شرۆڤه"ی ئه‌و پوداوانه‌ ده‌کات!

هه‌لگه‌پانه‌وه‌ له‌ده‌سه‌لاتی تازه‌ دیارده‌یه‌کی نا سروشتی نیه، هه‌ری‌می کوردی به‌ به‌راورد له‌گه‌ل هه‌ری‌می عه‌ره‌بی زۆربه‌ی به‌ ئاشتی و سولح پزگار کراوه. له هه‌ری‌می کوردیش دوو ده‌سه‌لاتی مه‌زن هه‌بوون، هه‌ردووک ولاتی کوردیان کردبووه به‌شیک له سترا‌تیژی‌ه‌تی خۆیان. هه‌لکه‌وته‌ی جوگرافی کوردستان گرنگیه‌کی جیۆپۆلیتیکی له‌ دورپانی ده‌وله‌تی ساسانی و رۆمانی دا هه‌بووه، بۆیه چه‌ند فاکتهری کورد رۆلی خۆی ببینی له مملانی ئیسلام-ساسانی، ئیسلام-رۆمانی، مه‌سه‌له‌که به‌ به‌رژه‌وه‌ندی ساسانی و رۆمانی ته‌واو بووه، جا چه‌ند ده‌سه‌لاتی رۆمانی یاخود ساسانی له‌و ده‌قه‌رانه‌ی کوردیدا نزیک بووبن، توانیویانه ئاریشه و په‌شیوی له ده‌قه‌ری کوردیدا به‌ریا بکه‌ن. کاک شوان خۆیشی ناتوانی نکوولی له هه‌ندی له‌و پوداوانه‌ بکات، بکه به‌پاڵپشتی ده‌سه‌لاتی رۆمانی، یاخود ساسانی بووه، له میژووی مملانی ساسانی-رۆمانی، هه‌ری‌می ئه‌رمینیا خالیکی گرنگی مملانییه‌که بووه هه‌ر، که ساسانییه‌کان به‌هیز

بوونە، دەولەتلىكى سەربەخۇيان لەوى دامەزراندووە، بەلام ھەرکە لاواز بووینە، رۇمانىيەكان دەرفەتيان وەرگرتوووە پياويكى خۇيان کردۆتە سەردارى ئەو ھەرىمە. وێرەى کێشەى سیاسى، زەمەنىك ناکۆكى دینى - یش بۆتە فاکتەرىكى مەملەنێى ھەردوولا، ھەرکە ئەو ھەرىمە کەوتە بەر دەست لەشکرى ئىسلام، بەھوكمى ئەوى ھیشتا پياوانى پۆم لە ھەرىمەکەدا ھەبوون، کە زۆربەى مولکدارى ھەرىمەکە بوون، ھەروەھا بنەماکانى ئىسلام تەواو بنجى خۆى دانەکوئا بوو، بۆیە ھەرىمى ئەرەمینیا بەھاوکارى دەولەتى رۆمى بێزەنتى لە دەسلەتتى دەولەتى خەلافەت راپەرین و توانیان بۆ ماوەیەك سەربەخۆ بن. ئەمەش پتر کاریگەرى ئاینى و پامیاری لەپشتەووە بوو^(۱)، ھەرچى ھەرىمى فارس و ئەھوازە، کورد لەو دوو دەقەرەدا بەشیك نەبوو لە پێکھاتەى کۆمەلگەى مەدەنى ئەو دوو ھەرىمەدا، بەلکو دەوارنشین و کۆچەر بوو. میژوونووسان دەنووسن، کە لە ھەرىمى فارس چوار (یان پێنج) زۆمى کورد ھەبوونە و ھەروەھا ھۆبەى (گەرەمكى) کوردیش ھەبوون، ئەوانە زیاتر لە ژێر کاریگەرى دەولەت دابوونە، بەرژەوہەندى سەرۆك قەبییلە و سەردارى ھۆبەكان (نەك تاكى كورد) لەگەل بەرژەوہەندى دەولەت دا بوو، دوور نییە زۆربەى ئەو كوردانەى لە لەشکرى ساسانییدا بوون، کە لەنەزەرى كاك شوان پێکھاتەى سەرەكى لەشکرى دەولەتى ساسانى بوون^(۲)، ھەر كوردەكانى ئەو زۆم و ھۆیانە بووین.

ھەرچى ئەو پوداوانەن، کە لەکاتى فتوحات و ماوەیەك دواى فتوحات

۱- شوان عوسمان، ل، ۲۴۹.

۲- شوان عوسمان، ل، ۱۵۰.

پویاندواوه، هیچ نه‌گهریکې سیاسي و ټاکنیزې و ټاکنیزې و ټاکنیزې له
دواوه نه‌پووه، به‌لکو، که له‌پووداوه‌کان ورد ده‌بینه‌وه زیاتر کی‌شوی
که‌سی و به‌رژوه‌ندی مولکداره‌کان پووه، له هه‌ندی ټو پووداوه‌کان
شوان پښت له زوړیې ژینده‌ره‌کان ده‌کات، پښت ته‌نډ به‌و ژینده‌ره
ده‌پستی، که له به‌رژوه‌ندی ټو دابی، هر بڼو نمونه ده‌ریاره‌ی
"هه‌لکه‌پانه‌وه‌ی" شاری هه‌مه‌دان ده‌نووسی" (زوړیې سدرچاره‌کان) له‌سره
نوره کزکن که شاری هه‌مه‌دان راسته‌وخو دوا‌ی شپړی نه‌ه‌اوه‌ند، له ۲۱/۶۴۴ز دا
له لایډن له‌شکری عه‌ربه موسلمان‌ه‌کان گیراوه، له‌گه‌ل نوره‌شدا چ‌دند سدرچاره‌یه‌ک
باس له‌وه ده‌ک‌ن، شاری هه‌مه‌دان سالی ۲۳/۶۴۴ز، و سالی ۲۴/۶۴۵ز
گیراوه‌ته‌وه، نه‌مه‌ش نوره ده‌گه‌یدنې، که هه‌مه‌دان دوو جار دژي عه‌ربه موسلمان‌ه‌کان
راپه‌ریوه، به‌لام هه‌ردوو جاره‌که خراوه‌ته‌وه ژیر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی خلافت.^(۱۱)!

سه‌بارەت بە ھەلگەرانەوێ شارەکانی ھەریەمی جزیرەیی کوردستان، کاک شوان بە ئارەزووی خۆی کەوتۆتە شروڤە کردنی روداوەکان، لەگەڵ ئەوەش لە زۆرجی ناتوانی نکوڵی لەو پراستییه بکات، کە ھەر کیشەییەک لە ھەریەمەکەدا بەرپا بووبی دەستی رۆمە بیزەنتیەکانی لە پشتەو بوو. لەو بەشەدا باسی شەش شار دەکات و ئەوێ "نۆرفە" بە "پاپەرین" حسیب دەکات و (ئامەد) و (شمیشات) و (مەلاتیە) و (دەقەری موسل) بە ھەلگەرانەوێ، ئەوێ (شارەزووریش) بە (چشا).

هه موو سەرچاوەکان لەسەر ئەوە کۆکن، کە شارێ "ئۆرڤه" بەسۆلج
لەگەڵ موسڵمانەکان رێککەوتون، هەتا کاک شوان خۆیشی دان بەو
رێککەوتنە دا دەنێ، تەنانەت سەرکردەیی موسڵمانان لەناوچەکە نەچۆتە

که نیتسه ی شاره کهش، که چی کاک شوان قسه ی (به لازری) له (فتوح البلدان - ل ۱۸۰) و (قدامه بن جعفر) له (الخراج و صناعة الکتابه - ل ۳۱۲) و ا راقه دهکات، وه بلی شاره که پیشتر له پووی عهسکه رییه وه گیراوه و خه لکه که له دژی نهو دهسه لاته راپه ریون و جاریکی تر موسلمانان کان شاره که یان گرتوته وه! کاک شوان دهلی: "هندی له سهرچاوه کان راپه رینی شاره کان به (تکفیر) له قه لدم ددهن^(۱)، هر کاک شوان له هه مان لاپه ردها پیی سهیره، که چۆن "سهرچاوه کان باسی کاردانه وهی توند و تیژی له شکری عه ربه موسلمانان کان به رامبه ر دانیشتوانی نهم شاره ناکهن^(۲)، کاک شوان ده زانی بوچی باس ناکهن، چونکه دانیشتوانی شاری ئۆرفه هیچ "راپه ری نیکیان" له دژی له شکری نیتلام نه کردوه، جا چۆن له گه لیان توند و تیژین؟!

له باسی "هه لگه رانه وهی" شاری (نامه د)یش کاک شوان ده نووسی: له گه ل نه وهش دا ده شی دهر نه غامی ئۆرفه و شاره کانی هه ری می جه زیره و شاری نامیدیش هه لگه راپیتته وه، یاخود له سه رده میکی له دواتردا راپه ری بن.^(۳)

کاک شوان، نه مه میژووه، نه ک "پیشبینی" بی بنه ما، نه گه ر شتیکی ناوا رویدا با، هه تمه ن سهرچاوه کان باسیان ده کرد و دهره تییان به تو نه ددها تو پیشبینی بکه ی!! بیگومان هه لگه رانه وه و راپه رین روینه داوه، جا چۆن باسی بکه ن.. ده بی نه وانیش وه ک تو بکه ن واز له نه کادی میه ت بینن و راپه رین و هه لگه رانه وه له واهیمه ی خو یان به رپا بکه ن؟!

له "هه لگه رانه وهی" شاری "شمی شات" ده نووسی: "به بزچوونی نیتمه

۱- شوان عوسمان، ۲۵۰.

۲- سهرچاوه ی پیشوو، هه مان لاپه ره.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۵۲.

هۆکاری پامیاری کاریگهري راستهوخوی هه‌بووه، چونکه هواسنووری (بیژه‌نته) بووه و هانی داوه، هاوکات ماوه‌یه‌کی دووریش نه‌بوو، که له ده‌ست پۆمه‌کان ده‌رچوو (۱).

له باره‌ی هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی مه‌لاتیه ده‌نووسی: "ده‌وله‌تی رۆمی بیژه‌نتی هاوکاری و کۆمه‌کی نه‌ده‌کردن." (۲) به‌بۆچوونی کاک شوان ده‌وله‌تی رۆمی بیژه‌نتی پشتگیری هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی شاری شمیشتاتی کردووه، به‌لام هاوکاری و کۆمه‌کی شاری مه‌لاتیه‌ی نه‌کردووه!

کاک شوان، ده‌بی له‌بهر چی بووبی؟ چۆنه ئه‌مجاره شتیکی تر "پیشبینی" ناکه‌ی!

کاک شوان له‌مه‌ر هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی "ده‌قه‌ری موسل و شاره پیوه‌سته‌کانی" ته‌نیا باسی شاری موسل ده‌کات. له‌باره‌ی هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی شاری موسل‌یش ته‌نیا رای "دو نووسه‌ری نوی" نه‌ک میژوونووسانی نیسلامی ده‌هینتیه‌وه، له‌سه‌ر رای ئه‌وان "گومان" یه‌ک دروست ده‌کات ده‌لی: له‌وانه‌یه‌! موسل دووجار گیرابی! هه‌رچی (واقیدی) یه‌ باسی په‌شیمان بوونه‌وه‌ی حاکیمی نوی موسل ده‌کات، نه‌ک خه‌لکی موسل!

له‌ باره‌ی (ده‌قه‌ری شاره‌زوور) کاک شوان (راستییه‌کی تال بۆخوی!) تۆمار ده‌کا و ده‌نووسی: "هه‌رچه‌نده سه‌رچاوه‌کان باس له‌وه ناکه‌ن، که ده‌قه‌ری شاره‌زوور له‌ ده‌سه‌لاتی عه‌ربه موسلمانه‌کان هه‌لگه‌پایته‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش دا تاماوه‌یه‌کی دره‌نگ نه‌یان‌توانی به‌ته‌واوی ده‌ست به‌سه‌ر ئه‌و ده‌قه‌ره‌ دابگر و ده‌سه‌لات و ئاینی خۆیان‌یان به‌سه‌ردا به‌سپێتن." (۳)

۱- سه‌رچاوه‌ی پیشوو، هه‌مان لاپه‌ره.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۵۳.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۵۴.

ئهری کاک شوان، بهراستی سهرچاوهکان باسی راپه‌پینی ده‌قهری
شاره‌زور ناکهن، یاخود چونکه راپه‌پینه‌که له دژی ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی
ساسانی بووه، نه‌ک ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت، بۆیه‌ تو‌ ئاماژه‌ی
پیناکه‌ی؟! کاک شوان، راپه‌پینی ده‌قهری شاره‌زور یه‌کی له‌و راپه‌پینه‌یه
له‌ دژی داگیرکهری ساسانی، نه‌ک سهرچاوه‌ کۆنه‌کان، به‌لکو نوییه‌کانیش
ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌که‌ن، که‌ کورد زۆر ناره‌حه‌ت بوونه‌ له‌ ده‌ست ده‌وله‌تی
ساسانی؟!

هه‌روه‌ها ریزدار عه‌بدولحه‌مید حسین له‌ (الفتح الاسلامی فی العراق و
الجزیره) (ل ۱۷۷ و ۱۳۱) ده‌نووسی: ئه‌وانه‌ی ناسراون به‌ "هوم‌رای دیلم"
ئهو سهریازه‌ کوردانه‌ی له‌شکری ساسانین و له‌ دژی ده‌وله‌تی ساسانی
راپه‌پیون، نه‌ک پالپشتی له‌شکری ساسانی بوونه، وه‌ک تو‌ ده‌لیی.
هه‌روه‌ها د. عبدالله موسته‌فا هه‌ر له‌هه‌مان سهرچاوه‌دا ئهو راستییه‌ له‌
باره‌ی بیزاری سهریازانی کورد له‌ له‌شکری ساسانی دا ده‌گوازیته‌وه. (۱) له‌
ئاکامیش ئهو کوردانه‌ په‌یوه‌ندیان به‌ سوپای عه‌ربه‌ موسلمانه‌کانه‌وه
کردووه‌ و بوونه‌ته‌ پالپشتیکی به‌هیزی نیسلام، هه‌ر له‌ ریگای ئه‌وانه‌شه‌وه
پروسه‌ی ولاتگیری به‌ ئاسانی مه‌یسه‌ر بووه‌.

کاک شوان، تو‌ باسی ئه‌کادیمییه‌ت و میتۆدی تو‌یژینه‌وه‌ی میژووی
ده‌که‌ی، ده‌بوو باسی ئهو راپه‌پین و هه‌لگه‌رانه‌وانه‌شت بکردبا، که‌ له‌دژی
ده‌سه‌لاتی ساسانی و رۆمانی به‌ریا بوونه، نه‌ک وه‌ک هه‌ندی نووسه‌ر و
پۆژه‌ه‌لاتناس به‌ وردبین له‌دوای کیشه‌یه‌ک بگه‌رپی ناوی بنیسی
هه‌لگه‌رانه‌وه‌، یاخود راپه‌پین، چونکه‌ ئه‌مانه‌ له‌ کاری ئه‌کادیمییدا ئه‌وها
ئاسان نین وه‌ک تو‌ لێی حالێ بووی!

له ئەفسانەکانی بەشیك له سیکۆلاریزمی کوردی ئەفسانە نووسینی سەر پیستەگە بە نمونە

دەروازەیهك:

زۆر پرس و مەسەلە لێرەو لەوێ دەوروزنیڤێنن لەمیانەیاندا پەخنە لە
ئایین و ھەژموونی کەلتوری کوردی دەگیرێ. زۆریك لەپرس و باسانەش
ھێندە بێ بنەماو بەلگەن، بۆسەردەمیکی وەك ئەمڕۆ لە (ئەفسانە) و
(حەكایەتی بەرئاگردان) دەچن!

ھەبوونی پیستیك، چەرمیك، كەولیك، كەچەند دێرەشیعەریکی لەسەر
نوسسراوە و پەخنە لە پەفتار و گوشتاری موسلمانە بەرایبەكان لە
كوردستان دەگرێ، یەكێ لەپەرسانەییە، كە زیاتر لە سێ چارەگە سەدەییە
(۱۹۳۰-۲۰۰۹) لە دەرفەتی جیا جیا بەشیك لە راگەیانندی سیکۆلاریزمی
کوردی، دەیوروزنی!

ئەم نووسینە ھەولدانیکە بۆ تاوتویکردنی ئەم بابەتە، خۆیندەوێ
دەقە شیعەریەكە و، شروڤەکردنی لەسەر چەند بنەمایەکی ئەكادیمی، وەك
بنەمای زمان - زمانی شیعەرەكە پەهلەوی، یان گۆران، ھەورامانی!
ھەروەھا قسەکردن لەسەر وشەو پەیڤەکانی شیعەرەكە و خۆیندەوێ ئەو
پەرسە لەسەر بنەماکانی گۆرانی زمان - بنەمای ئایینی، خۆیندەوێ بۆ
شەپ و ئاكامی شەپ و قسەکردن لەسەر مەسەلە ئەنفال، چونكە
ئەدەبیاتی بەعس و بەشیك لە راگەیانندی سیکۆلاریزمی کوردی ھەردەم لە
پێكۆل (ھەول) دابوونە بۆئەوێ ئەوێ ی کوردی لاری بکەن لە ئایین

و میژوو و نه تهوه که ی! میژوو بنه مایه کی تره که قسه ی له سه کراره.
له دهقه که دا ناوی (شاره زوور) هاتوو، ههروه ها بانگه شه ی نه وه کراره، که
یه که م شه پری موسلمان و (کورد) له شاره زوور بووه! له م به شه دا، قسه
له سه میژووی شاره زوور کراره و به به لگه نه وه خراوته پوو، که نه وسا
کورد شاریکی نه بووه به ناوی شاره زوور!!!

ویپرای نه مانه ش، چهنده ها به لگه ی تر هینراونه ته وه بوئه وه ی
مه سه له ی نه و پارچه پیسته هه لبوه شیتته وه، هه ره ناو خودی دهقه که دا
چه ند مه سه له یه که هه ن دهقه که هه لده وه شیننه وه! نه و هه موو باسانه، له ژیر
ناونیشانی چه ند سه ریاسیک قسه یان له سه کراره، بوئه وه ی هه م
نوسینه که شیوه یه کی نه کادی می وهر بگری و هه میش خوینهر له
خویندنه وه ی چیژ وهر بگری، ته رکیز (جهخت) - له سه مه سه له که بکات.

ئەفسانەى پيىستەكە

چىرۆكى دۆزىنەوەى پيىستەكە :

ئەوئەندە ژىدەرەو سەرچاوەيەم لەبارەى ئەو پيىستە و ميژووى نووسىن و (دۆزىنەوەى) لەسەرچاوەى (حوسىن حوزنى موكرىيانى) م كۆتر نەدۆزىيەو، حوسىن حوزنى موكرىيانى لە ژمارە (۲۱) ى گوڤارى زارى كرمانجى پرىكەوتى (۶) ى نيسانى ۱۹۳۰، لەلاپەرە (۱۹) لە كورتە وتارىك بە ئاونيشانى "سەرمایەكى گران بەهاى ميژووى كوردان" سەرىردەى پيىستەكە ئەوما دەگىرپتەو: "لە عصرى حەزەرەتى عومەر سالى نۆزەدى هيجرى، شاعىرىكى كورد لەرووى دىنگىرى و سوكاىەتى كوردانەوە هەلى بەستووە. گەپۆكىكى ئىنگلىز لە سلىمانى دەرويشىكى دى لە كوچەيەكدا پرونىشتووە دەروپىشتى پر لە ژن وەستاو. ئەويش سەرى خۆى دەباتە پيشەوە تەماشاش دەكا بەخەتى پەهلەوى كۆن لە پارچە كاغەزان دەنوسىت و دەداتە ژنەكان. گەپۆكەكە لەو دادەمىنىت، كە دەرويش چۆن لەخەتى پەهلەوى دەگات! دەلى: بابە دەرويش تۆنەم نوسراو لە كوئى فيربووى؟ دەرويش دەلى: كتيبيكم هەيە لەرووى ئەو شەكل نويس دەكەم – پياووەكە دەلى: كوانى پىم نيشان بدە. دەرويش لەهەمبەنەكەى پارچە كەولەك دەردەخا دەیداتە دەست كابرە. ئەويش لى ورد دەبیتەو و دەبينى ئەو چوار شىعرى كوردى بەزمانى كۆن بەخەتى پەهلەويە، دەرويش دەيكاتە نوشتە و دەیدا بە ژنان."

سەدىق بۆرەكەيى چىرۆكىكى تر لەبارەى دۆزىنەوەى ئەو پارچە چەرمە دەگىرپتەو: "وەكو ئەلەين ئىبراھىم پاشاى بابان (۱۱۹۸-۱۲۱۸) ى

کۆچی که له سالی (۱۱۹۹) ی کۆچی دا کاتی شاری سلیمانی ئاوه دان
 کرده وه له کاتی هه لکۆلینی شاره که دا کریکاره کان پارچه چه رمیکیان
 دۆزیه وه له بهر ئه وه ی نرخ ی ئه وه یان نه ئه زانی به پاره یه کی که م فرۆشتیان
 لایکی ئینگیزی و ئه ویش ئه و پارچه چه رمه ی به ره و له ندهن برد و پاشان
 ده رکه وت که له وه دا پارچه هه لبه سته ی که به خه تی په هله و ی نووسراوه ،
 ئه و سا ئه و پارچه هه لبه سته یان نارد ه پۆژنامه ی (خۆره لات) بلایان
 کرده وه ، له پاشان مامۆستا حه مه ته قی به هار (۱۰۳۸-۱۳۷۲) ی کۆچی بۆ
 دوو مه ین جار ئه و پارچه هه لبه سته ی له سالی (۱۳۱۶) ی هه تاوی له
 گۆقاری (مییم) دا بلۆ کرده وه . " له " دۆزینه وه ی " ئه و پارچه پیسته دا
 هه ردو و سه رچاوه ئاماژه به وه ده که ن ، که ئه و پارچه پیسته به گه پۆکیکی
 ئینگیزی درا وه ! سه رچاوه ی سێ یه م ، که باسی ئه و پارچه پیسته ی
 کرد بێ کتێبه که ی (ره شید یاسمی) یه به ناوی " میژووی نه ژاد و
 په یوه سته گی کورد " ئه و کتێبه ی ره شید یاسمی به فارسی نووسرا وه ،
 هه ندێ سه رچاوه ئاماژه به وه ده که ن ، که ره شید یاسمی ئه و کتێبه ی به
 پێنمایی ده زگای (ساواک) ی ئێرانی نووسی وه . هه ندێ نووسه ری کورد
 وه که عه لانه دینی سه جادی راسته وخۆ ئه و چیرۆکه ی له ده قه فارسیه که ی
 ره شید یاسمی وه رگرتو وه ، به لām نووسه رانی دی کورد ده قه که یان ، یان له
 وه رگیرانی کتێبه که ی ره شید یاسمی وه رگرتو وه ، یان له کتێبه که ی
 عه لانه دین سه جادی !

نامانجه کانی بلاو کړدنه وې شیعري سهر پیسته که: همرده قنک، به گوږه یی میتوده پڅخه یی یه کان زیاتر له ته نویل و خویندنه ویهه هله دگرې. نه و ده قهش چهند نامانجیکي دیاریکراوی هیه، به لام هه موو نه وانه یی قسه یان له سهر نه و ده قه کړدوه ها و نامانج نه بوونه! له دستپنک دا هه ول دده یان پولینیک بؤ نامانجی نووسه رانی کورد بکه ین، چونکه وکو وتمان هه موو بویه مه به ست و نامانج به کاریان نه هیناوه. پولینه که به پیی نامانجه که داده ریژین.

یه گم: ناشر تگردنی ئیسلام: به پای من نه و ده قه، د. سعید خانی کوردستانی بؤ حوسین حوزنی موکریانی ناردوه، نه و راستیهش هه له گوڅاری زاری کرمانجی ناماژهی پیکراوه. هه ووه ها سه دیق بؤره که یی له بهرگی یه که می کتیبی میژووی ویزه یی کوردی، له لاپه ره (۳۸) دنوسئ: "له سهر قسه یی ماموستا دوکتور سعید خانی کوردستانی نزیکه یی سه د سال له موو پیش پارچه چهرمیک له نه شکوتی (جیشانه) ی سلیمانی دا دوزراوه ته وه، که چهند هونراوه یه کی به زاراوه یی گوڅرانی تیدا نووسراوه، گوايه له وسه رده مه دا، که موسلمانان شاره زوور و دوکانی ده ورو به ری داگیر ده کن، نه م هونراوانه چوڼیه تیه کی نه و ده مه ده گپ رته وه".

هه ووه ها سه دیق بؤره که یی له کتیبیکي ده ستونوسی دا دوپاره دنوسئ: "دوکتور سعید خانی کوردستانی ۱۲۷۹-۱۳۵۸ ی کوچی، که خو ی نه م پارچه هه لبه سته ی دیوه له پهرتوکی (نرانی) - مرزگانی دا نه ئی: له م دوايه دا پارچه چهرمیک له سلیمانی دا به خه تی په هله وې

دۆزراوه تهوه، كه داگرى چەند ھۆنراوہ يەكە بەشيۆەى ھۆنراوہكانى (بابە تاهير) و (سان سەھاك) و (پيرنياميش) و (پير داود) و (پير موسا) دارپژراوہ ... "ئەمەو، د. جەمال نەبەز يش دەلى: ھۆنراوہى ھور مزگان، يەكەم كەس، كەباسى ليۆە كردووە، دوكتۆر سعید خانى كوردستانىيە...".

حوسین حوزنى موكرىانى ھەر لە پستەى يەكەمى كورته وتارەكە دا دەنوسى: "لە عەسرى حەزەرتى عومەر لە سالى نۆزدەى ھيجرى، شاعيرىكى كورد لە پروى دلگيرى و سوكايتى كوردانەوہ ... شيعرى مزگانى ھەلبەستووہ".

محمد ئەمىن ھەورامانى لە كتيبىكى ميژووى پڤبازى زمانى كوردى "دەقى مزگانى ھیناوتەوہ و بەدەقيكى دينى جەماوہرى ناوژەدى كردووە. ھەروەھا لە كتيبى "بەروردى نڤوان زمانى كوردى و ئاقىستا لە لاپەرە (۳۱) ھەر لەو بارەيەوہ دەنوسى: "لە ناوچەى (قەزوین) دا، لەسەردەمى خەليفەى دووہمى ئيسلام دا، كاتىك، كەلەشكرى ئيسلام دەچیتە ئەوى، زۆر و جەور بەكار دەھینن، خەلكەكە، بەخۆپيشاندانىكى گەورە، ناپەزايى خوڤان، بەرامبەر ئەو بەزۆر خۆسەپاندەنيان دەردەپەرن و بەم دڤرە ھۆنراوہيە، دروشم دەخوينەوہ ئەويش، يەژى:

نە موسلمان بىم، نە گزىت مەدەيم

پشڤين وە مەككە، ئيمە وەر ھەيم

بە واتاى:

"نە موسلمان دەيم، نە سەرانە دەدم

بپۆنەوہ مەككە، ئيمە لڤرە ناجولڤن"

رەشيد ياسمى لە كتيبى (نەژاد و پەى وەستەگى كورد) وەرگڤراني كەريم زەند و قانع، لاپەرە (۸۱) لە ژڤير سەردڤڤرى "ئايڤن و باوەر" جگە

له وهی (کورد و فارس) بهیه که وه ده به ستیته وه، کوردیش ته نها وهك (هۆن) ده بینئ، نهك نه ته وه . ههروه ها له بریتی وشه ی (فارس) ئه و وشه ی (ئێرانی) بۆ فارس به کار دینئ ، وهك ده ئئ: "له م هاو ئایینی وه ته توانین ب ئین کورد و ئێرانی هاو ئایین بوون". یاسمی وهك حوزنی موکریان میژووی ده قی هورمزگان بۆ سه رده می عومه ری کوپی خهتاب ناگه پینئ ته وه، به لام ئه و ده قه به زۆرداری موسلمانان له کوردستان وینا دهکات، ههروهك له هه مان لاپه ره ده ئئ: "ههروه کو له کاتی هه لمهت هینانی ئاتهش خانه ی (پاوه) یان وێران کرد، له (سلیمانی) پارچه پیسته کیان دۆزیوه ته وه، که به پیتی گۆران-هه ورامی- نووسرابوو، سکا لایان له زۆرداری عه ره به کان نووسیوه به ئئ ئه گه ر ئه و سکا لایه هه ره له کاتی هه لمه تیشدا نه بووبئ، دوا ی ئه وه بووبئ، ئه و زۆرداری یه له کوردستان ده ره خات".

تیکه لکردنی نه نفالی نیتسلامی

و

نه نفالی سه ددامی

لیږه دا نامه وی ژور له چه مکی (نه نفال) بدویم، به لām به حوکمی نه وهی به شیک له وسوږه تهی قورنانی پیروژ وا له زهین و زهنیه تی تاکی کورد وینا کراوه، وه ک بلنی نهو سوږه ته دهرهق به کورد دابه زیوه!! بهر له هه موو شتی (نه نفالی قورن) په یوه سته به ده سکوتی شهر، نه وهی له شهر و بهر هی شهر بو لایه نی سهرکه و توو به جیده مینی. به واتای هیچ په یوه ندی به رهوشی دیله وه نیه، نهو چهند نایه تهی سوږه تی نه نفال ته واو عه قلیه تی موئه سه ساتی و دادپه وهری ده گیه نی، چونکه نهو ده سته و ته تنها که سی یه که می ده ولت بوی هیه دابه شتی بکات، به پیی نهو برگیه یه ده ستوری قورن. له لایه کی تر، نهو نایه تانه دور و نزیک په یوه ندیان به کورده وه نییه و به هیچ جوړی دهرهق به کورد دانه بزین، چونکه ناشنا بوونی کورد به نیتسلام وه نه ته وه، نه ک تاکه که سی له سهرده می پیغه مبه (صلی الله علیه و سلم) نه بووه، به واتای، که کورد به نیتسلام ناشنا بوو هه موو قورن دابه زی بوو، نهو تایبه تیانه ش دهرهق به (عه رب) ی بت په رست دابه زیون، نه ک کورد، به لām نه وه به شیک له توئی عه لمانی (سیکولاریزمی کوردی یه)، میژوو هه لده گه پرنیتسه و به نارمزوی خوی پروداوه کان ته نویل ده کات. نه نفالی سه ددامیش، نه نفالیکی قهومی نایدولوزییه، نه ک دینی، چونکه په پیره و پروگرامی حیزبی به عس دور و نزیک هیچ په یوه ندی به نیتسلامه وه نیه،

به لکو جوړيکه له و عهلمانیه ته ی توپښتی سیکولاریزمی کوردی وهک نهو،
به لام به شیوازیکی ترکاری له سهر دهکات، نهویش بریتیه له شیواندنې
ئیسلام.

ج. کوردو ناویک له کتیبی - میژووی کوردستان په گهز و
شارستانیته کورد - (١٦٩-١٧٠) له ژیر سهردیږی (یه کهم نه نفالکردنی
کوردستان دهقی "هورمزان") دهیښته وه وه نمونه یه که له داگیرکردنی
کوردستان. ج. کوردو له باره ی زمان و خهت و ئاستی هونه ری نهو شیعره
نهو ها دهنوسی: "زمانی هونراوه که - دهقی هورمزان کوردییه کی
ناوه ندیه، که به یارمه تی دهستنوسی نووسینی ئارامی و ئایدیوگرامی
(هیما/وینه تیپ) یه وه نوسراوه ته وه - نه م تیځسته له سهر پارچه یه که
چهرم نووسراوه و له نزیك (شاره زور) دوزراوه ته وه. نه م هونراوه یه له
به رزیدا بئ وینه یه و زور له گپرا نه وه ی نهو تراژیدیا گهره یه دا به هیزه،
که به سهر کورد و کوردستاندا هینراوه، هه روه ها ج. کوردو ده لی: "نه م
تیځسته ی لیژده دا بلاوکراوه ته وه له - م. پوډینکو - وه رگیراوه!"

نه حمه د شهریف له تیزی دکتورا کهیدا (له پومانی کوردی دا - که
له بنه پرته دا ته نها چهند لاپه ریه کی که می دکتورا نامه کی په یوه ندی به و
ناونیشانه وه هیه)!! له لاپه ره (١٣-١٤-١٥) دهنوسی "ده توانین
بیسه لمینین که (نه نفالی یه کهم) له سهرده می عومهری کوپی خه تابی
خه لیفه ی دووه می ئیسلام دهستپیکرد و کوردستان به جاریک ویرانکراو
سهره وت و سامانی خه لک به تالان براو کچ و ژنی کورد به دیل گیراو
نه سحابه کان بو خوین دهستیان به سهر داگرتن، وه کو کچه
نه نفالکراوه کانی گهرمیان له سه ده ی بیستم"

نهو پیڅچواندنه ی نه نفالی قورئانی و نه نفالی سه ددای دووره له

هه موو دابیکی ئه کادیعی، چونکه توێژینهوهی ئه کادیعی کار له سه ر
سه رچاوه ی باوه رپێکراو و به لگه نامه ده کات، که چی کاکی "دکتۆر" یه ک
به لگه ش بۆ ئه و قسه نه ی ناھینیته وه! نووسه ر ئه و ده قه ی هورمزگانی
به باشتیڕین به لگه ده زانی، هه روه ها بۆ ئه وه ی بیه له مین ئه و شیعه ر
گوزارشت له (ئه نفالی یه که م) ده کا و (عه رب) گه لیکی توند و په ق و
چه ته ن، قسه یه کی ئه یین خه لدون ده هینیته وه! ئه و قسه یه ی ئه یین خه لدون
بۆ په وه ند و کۆچه ری عه ربه، هه روه ها هه مان قسه چه ندان نووسه ر و
توێژه ر له سه ر په وند و کۆچه ری کوردیان گوته وه!

هه رچه نه د ئه و (دکتۆر نا مه یه) وه ک هه ندی سه رچاوه ی تر ناوی ئه و
سه رکرده ناسراوا نه ی موسلمانان ناھین، به لام وه ک ئه وان ئاماره
به هه ندی شوین ده کا، وه ک مه زاری پیاوچا کان. مامۆستا جه میل
پۆژبه یانی له ولاتگیری عێراقدا ته وای ئه و قسه نه ره ته ده کاته وه، ده لی
زۆربه ی که سانی وه ک خالی دی کوپی وه لید و ئه یین عومه ر... هتد هه ر
(کوردستان) یشیان نه بینیه وه! هه روه ها نووسه ری کتییی: (کوردستان له
به رده م فتوحاتی ئیسلامیدا) ئه و به به لگه ره ته ده کاته وه که ئه و (مه زارانه)
هی ئه و که سانه بن که ئه و جوړه سه رچاوا نه بانگه شه یان بۆ ده که ن!
ئه و خویندنه وه و ته ئویلکردنی ئه و شیعه ر و گریدان ی به کاره ساتی
جینۆسایدکردنی به شیک له خه لکی کورد!

ئه و جوړه تیروانی نه نیگه تیغه دژ به بنه ماو ئه نگسته کانی ئاسایشی
نه ته وه یی و ئایینی یه! ئه وه نه دی ئیسلام شه ری له گه ل ده سه لاتی
ئه نزیمه ی عه ربی و عه قلیه تی په وه ندیی و کۆچه ری عه ربی کردوه،
چاره گی ئه وه نه ده شه ری کوردی نه کردوه، جاری ئه و سا کورد و
کوردستان زیاته ر له هه زار سال بوو ده سه لات و ناسنامه ی نه ته وه یی

له دست دابوو. وێرای ئەمەش ئەو قسەیهی د. ئەحمەد شەریف "، که ده‌لی: هەر لهو سەرده‌مه‌دا سەرده‌می ئیمامی عومەر، هەرچی په‌رستگا و قوتابخانه و په‌رتوک و به‌لگه‌نامه‌ی ئایینی و ئەده‌بی پۆشنیری و کهلتوری کوردی هه‌بوو هه‌مووی سوتێنران و به‌ کوفر و ئیلحاد دانران" هیچ بنه‌مایه‌کی زانستی نیه‌و هیچ سه‌رچاوه‌یه‌ک په‌شتراستی ناکاته‌وه. ئەوسا هه‌موو کهلتوری کوردی له‌ناو کهلتوری ساسانی و پۆمانیدا شاردرابوو، هیچ سه‌رچاوه‌یه‌ک نییه‌ باس له‌ کهلتوری کوردی و هه‌ک کهلتورێکی سه‌ربه‌خۆ بکات، چونکه هەر له‌پاش پوخانی ئەمپراتۆریه‌تی میدی، کورد زمان و کهلتور و ئایینی که‌وته ژێر هه‌ره‌شه‌ی داگیرکارانی کوردستان.

که‌ قورپان بووه ئایینی کورد و په‌فتار و گوشتاری کورد به‌ قورپان ستانده‌ردکرا، ئەوا کورد توانی هه‌م زمانی نه‌ته‌وه‌یی جاریکی تر له‌ په‌نای شرو‌فه‌کردنی قورپان له‌ حو‌ج‌ره‌ بینا بکاته‌وه، هه‌م توانی و هه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌کیش ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خۆی هه‌بن و نووسه‌رانی موس‌لمانێ کورد به‌ له‌قه‌بی (کوردی)، یان شوینی جوگرافی کوردستان خۆیان له‌ (فارسی) هه‌کان جودا بکه‌نه‌وه!

سه‌لماندنی زه‌رده‌شتی بوونی کورد

جاری پێش ئەوه‌ی له‌ خویندنه‌وه‌یه‌ش وردبینه‌وه، ئاماژه‌یه‌ک به‌ ره‌هوشی ئایینی له‌ کوردستان بکه‌ین: ئەمه هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌یه که به‌شێک له‌ نووسه‌ری عه‌لمانی کورد بانگه‌شه‌ی ئەوه ده‌کهن، که کورد پێش نێسلام بوونیان هه‌موو (زه‌رده‌شتی) بوونه!

د. ره‌شاد میران له‌ کتێبی (ره‌هوشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستان)

دا، له لاپه پره (۴۳) ده نووسى: "له كوردستان پوژگارى پيش ئيسلامى دا رهوشينكى فره ئايينى هه بوو و كورد سهر به تاقه ئايينيكى زاله وه نه بوو، به لكو له وى له يهك كاتدا، چهند ئايين و په رستنيكى جوړاوجوړ باويان بووه، وهكو زهرده شتى، مه سيحيهت، جوله كه يى و ته نانهت بته پرستى و هى تريش"

ئو فره ئايينهش به شيويهكى سروشتى نه بووه، به لكو هه ردهم ئايينى ده سه لات (زهرده شتى ساسانى نهك زهرده شتى زهرده شت!) هه ردهم هه پره شه بووه له سهر ئايينهكانى ترا ته نها چهند نمونه يهك له سهر توندى و په قى زهرده شتیهكان له سهر مه سيحيه نوپیهكان - كه زۆريه يان له گه ل زهرده شتیهكان هاو قوم بوون - كه چنده ها سهرچاوه باسى ليوه كراوه "له سهردهمى شاپورى دووهم چهوساندنه يهكى گه وره دهره ق مه سيحيهكانى (كورد) كراوه كه له ميژوو دا به چهوساندنه وى چل سالى ۳۷۹-۳۴۱ ناسراوه" له سالى (۳۴۴) كاتى زهرده شتیهكان به فره مانى شاپور (۱۲۰) كهسيان له پياوى ئايينى و مه سيحي وهك كاهين، شه مه سه، په بهن گرت بو ماوهى شهش مانگ زيندانى كران له پاشان هه موو به (شمشير) سهر يان په ريندرا!! هه روه ها كوشتنى (مارشه معونى كورد نهك ناشورى) و (شه ه دوست) و چهندان پياوى دى مه سيحي، كه ئاماده نه بوون ده ستبه ردارى مه سيح بن و بگه پينه وه سهر (ئاگر په رستى، يان پوژ په رستى!) هه روه ها په جمكردنى كه سانيكى ناسراوى شارى هه ولير (قهره داغ) له سالى ۳۵۸، به شيويهى په جمكردنى به بهر ده تا مردن!

هه روه ها زهرده شتیهكان سهر كردهى ئوپوزسيونهكان خويان ئه وهنده (ناجواميرانه) كوشتووه، مروژ شهرم دهكا باسى بكات. هه ردوو

ئۆپۆزسیونی دهسهلاتی زهردهشتی (مانی) و (مهزدهك) له ناوكۆبوونهوه و
كۆنفرانسی دایهلوگی ئایینی به دهست سهرانی زهردهشتی غافلکۆژ
کراون!!

ئهمه تهنها چهند نمونهكه بوون له سیاسهت و ههلسوكهوتی
نامرۆیانهی سهرانی زهردهشتیهت!!

جهلیلی عهباس له کتییی ئاقیستا-گاتاكان له میژینهترین سرودی
کوردن لاپهه (۱۰) دواي ئهوهی دهقی هورمزگانی به "شیویهکی تر"
دههینیتهوه، دهپرسی: "ئایا ههموو ئهمانه بهلگه و فاکتهری زیندوو
کوردبوونی ئایینه پیروژهکه نین؟" نازانم ئهو دهقه کام (وشه و دیپری)
ئاماژه به کوردبوونی زهردهشت دهکات؟! ههروهها ئهو دهقی (جهلیل
عهباس)ی هیناویهتی له چهند دیپریک جودایه له ئهوانی تر،

هورمزگان پهمان ناتران کۆژان

ویشان شاردهوه گهوره گاوران

ههروهها ههه تهواو ههله لهو دهقه گهیشتهوه، هونهری شیعرهکه
دهلی: ئاهورا بهزهیی بهکەس نههاتهوه، بهلام کاک جهلیل عهباسی
دهنووسی ئهمهش (ئاهورا) توپه دهکات!!! د. پرهشاد میرانیس له
(پهوشی ئایینی ...) لاپهه (۴۵) دهنووسی: "ناوهروکی ئهم شیعرانه ئهوه
دهردهخا، که کوردهکان بهلای کهمهوه هی ئهم ناوچهیهی شیعرهکهی تیا
نووسراوه (زهردهشتی) بووبین!!

یهکهه دهقی ئهدهبی!

هههچنده زۆریک له توپهزهرانی "زهردهشتیهت" گاتا-کان به کۆنترین
دهقی کوردی دادهنین، بهلام نووسهریکی وهک دکتۆر ئهمهه میراو دهلی:

"تا ئىستا به پىشت به ستن به سەرچاوه يهكى زۆر، چەند وتارىكم له سەر زەردەشتايىتى نووسيووه، هەتاكو ئىستاش سەرچاوه يهكم به چەنگ نەكهوتوووه زمانى ئاويستاي به تايبه تى گاتهكان، كه گومانى تيدا نيه زمانى زەردەشتە، به زمانى كوردى، يان زاراوه يهكى زمانى كوردى پىناسه كردىت."

دۆزىنه وهى "يهكم دهق" به زمانى كوردى، يهكى له كيشهكانى ميژووى (زمان) و (ئەدەبى) كورد پىكدهيىنى. ديارىكردنى "يهكم دهق" و بهخشىنى ناسنامهى نەتەوهيى پىي، پرسىكى ئاسان نيه، چونكه ئەو مەسەله يه له سەردەمه دا به بنه ما و شەنگستى و پرەنسىپى قوتابخانهى جياوازه وه شروقه كراوه. قوتابخانهى فەرەنسى جهخت له سەر (زمان)ى دهقهكه دهكات و دهيكاته مەرج، هەرچى قوتابخانهى ئەمريكى يه ئەوه زياتر كار له سەر (ناوهروك)ى دهقهكه دهكات نەك زمانهكهى!! دهقى گاتاركان بهو زمانهى سەرته پىي نووسراوه و بهو ناوهروكهى، كه ههيهتى هيجى (ناسنامهى نەتەوهيى كوردبوون - يان تهواو يهكلا نەبۆتهوه!)

له مەسەلهى دهقى "هورمزگان" دا هيج ئاماژه يهك بۆ كوردبوونى هونەرى شيعرهكه له ئارادانيه، بهلكو هونەر تهنيا وهسفى پوداويكى كردوووه، كه له شارەزور پويداوه ههروهك چۆن شاعيرانى وهك (گۆران) و (شيركو بىكهس) شعريان له سەر هەندى شارى دەرەوهى كوردستان گوتوووه!! جا به ناوماهاتنى شارى (مۆسكو) گۆران نابيتته (مۆسكووى) ههروهها شيركو بىكهس، كه وهسفى جوانى باخچهى (هیرۆ سترو)ى بوخارستى پۆمانيا دهكاتن نابيتته پۆمانى!! له مە پوانگه يهوه "شارەزور"

وهك شوينيكى ناو دهقهكه، ناسنامهى كورد بوون به هونهرهكه نابەخشى ههروهه ئهوسا شارهزور له ژيړ دهسهلاتى (ساسانى) دابووه، نهك دهسهلاتى كورد ادهر بارهى زمانى دهقهكهش - كه پاشان له شروقه كردنى دهقهكه كارى لهسهر دهكهين - وهك زمانى ئاويستا يهكلا نهبوتهوه كهتهنها زمانى كوردى بووي؟! چونكه دهقهكه خوى به پهلهوى نووسراوه!! ههچونى بى، دهقهكه و زمانهكهى هوكاريك بووه بۆ ئهوى ههندى نووسهرى كورد وهك عهلا نهدينى سهجادی و زوبير بيلال و محمد ئەمىن هورامانى ... هتد ئاماژه به دهقى (هورمزان) بکه!

عهلا نهدينى سهجادی له كتيبي (ميژوى نهدهبى كوردى، چاپى يهكهه ۱۹۵۲، لاپهه ۱۲۹-۱۳۰) دهنووسى: جا لهبهر ئهوه ئهو شيعرانه (دهقى هورمزان) وهكو چۆن بهلگهيهكه بۆ زمان و نهدهبهكهى كوردى ههروهه پشتهيهكيشه بۆ ئاييى لهوه پيشيان. سهجادی چهند (گومانىك) لهسهر دهقهكهى دادهنى - لهپاشان له ژيړ سهرديپرى ههبوون و نهبوونى چهرمهكه - قسهى لهسهر دهكهين - دووباره دهلى مهبهستى ئهوه له هينانهوهى ئهوه دهقه ئهويه: "قسهكه هه ئهوهندهى ئهگهر ئهه پارچه چهرمه بوويىت هؤنراو و زمانىكى زياتر له ههزار و دووسه سالى به ئيمه پيشان ئهه... " مامؤستا زوبير بيلال يش له (ميژوى زمانى كوردى) لاپهه (۷۸) دهنووسى: "ئهوه پارچه پيسته به زمانى كوردى شيوهى (گورانى) هورامانى نووسراوه" ههروهه (سهجادی) و (زوبير بيلال) هؤنينهوهى ئهوه دهقه و مهيل مان بهلاى زهردهشتيهتدا دهليت: "ئاساييه گوزارشت له سروشتى مرقهكان دهكات، ئههش ياسايهكى سروشتيه هه قومىك چوهه شوينىك و ئهوه شوينهى گرت، دانىشتوانى شوينهكه

ههتا يهك دوو نهوه لهوانه يه عهعه ناتي پيشووي خويان ههر لههه
ناچيتهوه... سهجادي لاپههه (۱۳۰)"

"لهسهدهي حههتهمي زاييني دا (۲۲) ي كوچي نهه كوردانه، بهتهواوي
موسلمان بوون، بهلام لهگهل نهه نايين گوپينهش دا، مهيلي دانيشتوان و
خهلكي، بهلاي ناييني زهدهشتي دا ههر مابوو، زوپير بيلال لاپههه (۷۸)"
محمد نههين ههراماني له "ميژووي ريزماني زماني كوردي" لاپههه
(۲۱۵-۲۱۶) زماني دهقي "هورمزگاني" بهشيوهي (ماچو) داناوه،
ههروهه زمانهكهي به زماني سهههتاي پهيداووني نيسلام له كوردستان
داناوه، ههروهك له لاپههه (۲۱۶) دهههوسي: له پووي ساكاري وشهكان و
پوولهتي كوئيان و نهههوني وشه، عارهبي و بيگانه، تيايدا و ههروهه له
پووي كيش و (سههواوه) لهوه دلنيامان دهكات، كه مله جيپري لهوه
نهكهين، كه زمانهكهيان زماني سهههتاي پهيداووني نيسلامي پيروزه.

سههديق بوزهكهيي له لاپههه (۲۱) كتتيبه دهههتنههسهكهي دا
دهههوسي: "كوتهرين هونراوهيهك، كه به زاراوهي گوراني بهيادگار
ماوهتهوه هونراوهي هورمزگانه، كه هونهريكي هورمزگاني هونيويهتیهوه"
ههروهه "بوزهكهيي وهك حوسين حوزني موكراني، نهه پارچه ههلهبهسته
به نمونهي بايي تهرين (پهه بههه) تهرين هونراوهي كوردي، كه بهيادگار
ماوهتهوه!! داههني!

دهقى ھورمزگانی

دهقیکی ساخته یه؟!

زۆرجار دهقیك، میژوویك دروست دهكات، یان ههول دهری به بهمانه ی دهقیكه وه، میژوویك له سه ر میژوویك دروست بكری، جا وهك چۆن حكومه تی سیبه ری هه یه، ئه وه، به پای من، میژووی سیبه ریش هه یه ته ئویل بۆ پوداویکی میژویی بکات، یان له ناو وه هم و زهینی تاکه کانی کۆمه لگادا پوداویك دروست دهكات، به و دیماکۆژیه تیوه بکاته پوداویکی ناو میژوو! دهقی ھورمزگانی، یهکی له وه دهقانه یه، که عه لمانیه تی-سیکیولاریزمی کوردی لیرو له وی ده یورۆژنی و ده یه وی له و میانه وه چه واشه ی میژوو بکات، یان هه یج نه بی "گومان" له لای تاکي بی ناگا و نا هۆشیاری کورد دروست بکات، ئه و سیاسه ته کوردی نییه، زاده ی تیفکری و خویندنه وه ی پوناکییری کورد نییه، سیکیولاریزمی عه ره بی زۆر هه ولی، لا له به ر پۆشنا یی قسه بی بنه ماکانی پۆژه له لاتنا سان، چه نده ها ژێهه رو سه رچا وه بۆ قورئان دا برێژری، یهکی له وه نه فسانانه ی سیکیولاریزمی عه ره بی، وروژاندنی شعیری جاهیلییه. هه ر بۆ ئه وه ی گومان له (نهین) و (ساده یی) تاکي عه ره بی دوور له ژیار و شارستانی ئه مپۆ دروست بکه ن وتیان: (محمد) به شیك له ئایه ته کانی قورئانی له سه ر شیوازی شیعی جاهیلی دا برشته وه! به لام کاتیك له ژیا ننامه ی ئه و شاعیرانه ورد ده بی نه وه، بۆمان ده رده که وی ئه وانه، یان له سه رده می پیغه مبه ر ژیا ون، یان له سه رده می ئه مه وی و عه باسی! یان جاهیلی ئه وانه

په یوه ست نه بووه به "پوژگار" هوه به لکو زیاتر به "هزر" هوه!! هر بو
 په تکرر نه وهی نهو چه واشه کردنه وه، نهو دهقه ی (پوتبه ی کوپی عه جاج)
 ده مینمه وه:

ومسلم مامس اصحاب الغیل

ترمیم حجار من سجیل

ولعبت گیر بهم ابابیل

فصیروا میل کعصف ماکول

نوسه ریکی کورد، نهو شاعیره به شاعیری سه رده می جاهیلی داده نی و
 ده لی: دوا ی چه ند سالیك له وتنی نه م شیعره، قورشان هاتووه سو په تی
 (فیل) ی داپشتو ته وه. نهو هی له میژوو شاره زانه بی نهو (گومانه) ی
 عه لمانیه تی - سیکیولاریزمی عه ره بی و کوردی له لا ده بیته "یه قین"، به لام
 نهو هی له قورشان بگا و ناگای له میژو بی، ده زانی نهو نهو جو ره
 نهو فسانیه ته نیا له خانه ی بوژی نهو ان جی ی ده بیته وه!! روتبه ی شاعیر
 نهك هی سه رده می جاهیلی نییه، به لکو (روتبه) هی سه رده می پیغه مبه ر و
 خه لیفه کانی پاشیدیش نییه، به لکو زیاتر له هه شتا سال دوا ی دوا
 خه لیفه ی پاشیدی مردو وه!!! لی ره وه، کی ده لی نهو شعره ی هورمزگان
 وهك نهو هی روتبه ی کوپی عه جاج هی سه رده میکی نوی نییه؟! نه م
 مه سه لیه له چه ند خالیك تاوتوی ده کین:

یه که م: شیوازی دۆزینه وه که ی ده قه که،

جیاوازی گپرا نه وه ی چیرۆکی دۆزینه وه که ی، گومان له لای خوینهر
 دروست ده کات. حوسین حوزنی، ده رویشیکی نوشته چی، فالچی ده کاته

ژێدەری دۆزینەوێ دەقەکە، ئەم "پا" یەش پێوەریکی زانستی نییە و شایەنی قەبولکردن نییە، چونکە حوزنی پێمان نالێ ئەم دەرویشە ئەو دەقە (کۆی) و (کە) دۆزیوەتەو؟! جا بۆ ئەوێ چارەنووسی (دەقە) کەش لێل بکات، ئینگلیزێک لەو دەرویشە کەس بەلام کەس نازانی ئەو ئینگلیزە کۆ بوو و ئەو پوداوەی کەینی دەقەکە لەچ سەردەمێک بوو؟! بەلام ئەوێ ئاگای لە مێژوویی دەزانی ئینگلیز لە بیستەکانی سەدەیی بیستەم هاتۆتە سلیمانی، نەک سالی نۆزدەیی کۆچی!!

عەلانەدین سەجادی، کە لە دەقە فارسیەکی کتێبەکی پەشید یاسەمی ئەو دەقە گواستۆتەو، لەلایە (۱۳۰) ی چاپی یەکی مێژوویی ئەدەبی کوردی، دەنووسی: ئەم شعرانە دەقی هورمزگانی، کە من لێردا باسی ئەکەم و هیناومە بۆ بەلگە شیعرو ئەدەب و زمانی کوردی لە دەوری دووھەمی ئەدەبی کوردیدا ناتوانم بچمە ژێری و بلیم بونەکی پاستە، یان پاست نییە، چونکە نەخۆم ئەوپارچەم چەرمەم دیو، کە ئەم شیعرانە ئی نووسراوەتەو، نە لەقسە پۆزەلاتی ناسیکدا بەرچاوم کەوتو، بەلکو تەنیا قسەیکە مامۆستا پەشید یاسەمی لە لایە (۱۲۹) ی کتێبەکیدە (کورد) باس ئەکا، ئەویش بەبێ بیگەینتەو بە ئەوێ کەسیک، یان بەسەر چاوەیک!!

حوسین حوزنی موکوریانی و سەدیق بۆرەکی، د. جەمال نەبەز، د. سەعیدی خانی کوردستانی بە ژێدەری ئەو دەقە دادەنێن. دەقی هورمزگانی، دەقیکی پەخنییە لە پەقاری موسلمانەکان لە بەرامبەر زەردەشتیەکان، هەروەها ئامۆزگاریکی هەلەشی تێدایە دەربارە سۆرەتی ئەنفالی قورئان، هەروەها هەر ئەو دەقە وای لە کەسانی وەک

(ج. کوردو) و (نهحمد شریف) و هی تری کردووه له میانهی ئهو شیعره
 پهخنه له موسلمانان و قورئان بگرن! د. سعید ی کوردستانی، کونه
 مه لای سنه، ئهو دهقه ی بهو بیانووه و بهمانه وه بلأو کردوته وه د. سعید
 راست گوته بووه، بهرانبهر ژیدهری ئه وده قه، چونکه بیهزاد له کتیبه که ی
 - وه که له پیښه وه ئاماره مان پیدا - له شیخ علائه دینی وهرگرتووه و
 به هیچ جوړی ناوی شیخ علائه دین ناهینی!! له کتیبی "پزیشکیک له
 کوردستانه وه" نووسینی (جای. م. ره سولی و کادی ه. نیلین) باس له
 د. سعید وه که (مه سیحیه کی پاک!) ده کهن، به لام هره ئه وده دهرباری
 شیخ علائه دین بلأوده که نه وه. که گوايه ناوی علائه دین به گ بووه.
 هه روه ها له لاپه ره (١٠٩) دهرباره ی علائه دین ده لئین: علائه دین به گ
 کابرایه کی زانابوو، خه ت و نووسینیکی جوان و نایابی هه بوو، به هو ی
 برینیکه وه، که له ناو دهماغ و میښکیدا دروست بوو بوو، تووشی نه خووشی
 له بیرچوونه وه بوو بوو" ئهو نه خووشیه ی علائه دین (له بیرچوونه وه)
 دهرقه تیگ بووه بو ئه وه ی ئهو نووسینانه ی ئهو، د. سعید لی وهرگرتوون
 و به ناوی خو ی و به ئاره زووی خو ی بلأو یان بکاته وه! یاسین صابر
 صالح له ئینسیکلۆ پیدیای گشتی، سلیمان ی ٢٠٠٥، لاپه ره (٥٦٨)
 دهنووسی د. سعید کوردستانی ژیا نی به پزیشکی و هو نینه وه ی شیعر ی
 بردو ته سهر، هه رچه نده بو ته مه سیحی، به لام (ههستی کوردایه تی) له
 جاران زیاتر بووه چه ند نامیلکه یه کی زانستی و ئایینی به شیعر
 داناه، له وانه (نزانی، مزگانی) به کوردی و نامیلکه ی (ئاو) به فارسی
 جار ی له قه بی (کوردستان) هیچ په یوه ندی به پوژه لات ی کوردستان، یان
 کوردستانی که وره وه نییه، به لکو (کوردستانی) ته نها پاریزگای

(سنه) دهگریته وه! د.سهعید، ژيانی هه موو وهك مسیونیرك (ئهو قهشهیهی خهك دههینیته سهر دینی مهسیحیهت) بردوته سهر، ههروهه وهك مۆزهی سوپای ئه مهریکی ده نووسی: د.سهعیدی نوێ، مه لاسهعیدی کونی سنه ئینجیل ی بۆ (مسیونی ئامریکایی) وه رگپراوته سهر زمانی کوردی، ههروهه نوسهرانی کتیبی "پزیشکک له کوردستانه وه تهوا و جهخت له سهر ئه وه دهکهنه وه، که د.سهعید هه رخه ریکی بلأو کردنه وهی مهسیحیهت بووه، ههروهه خه ریکی (گومان) دروست کردن بووه له سهر نیسلام. ئه وه ته له گفتوگۆیه ک له گه ل ئاموزایه کی خوی له لاپه ره (۱۲۴) وهك مهسیحیه ک گومان له پزگار بوون salvation له نیسلام له لای ئاموزاکه ی دروست ده کاو دینه که ی خوی واپیشانده دا، که پزگار بوونی تیدا مسۆگه ره: د.سهعید: ئاموزا ئیستا عومرت نزیکه ی شهست سالیك ئه بیئت، سهری مه که و مه دینه ت داوه و جهجت کردووه، دوا ی ئه م هه موو شتانه، با وه پرت به وه هه یه، که تۆ وه رگپراوی و قبول کراوی له لای خوا وه؟ بابلین ئه وشه و تۆ ده مریت، لیئت پوونه ده چیته به هه شته وه؟

مه لا: نا، به لام کی ئه وه ی لا دیاره و لای پوونه؟ دوکتۆر: حاجی، ئه و دینه ی زامن نیه بۆ پزگار کردن به فلسی ناکرم...!! به لی، که دکتۆر سه عید، نیسلام به قه ولی خوی به فلسی نه کپی، جا چا وه پری ناکری ده قیکی وهك ده قی هورمزگانی نه نووسیته وه بۆ ئه وه ی خه لکی وهك برا که ی و ژنه که ی له نیسلام هه لگه رینه ته وه، وپرای ئه مه ش، د.سهعید هه ردو کوره که ی به ناوی (لویل) و (سامویل) ناو ده نی !!! ئه مه چ کوردایه تی "یه که !!

له مانه ش زیاتر بیه زاد خوشحالی له کتیبی فیلو لوجیای زمانی

کوردی و میژووی کوردستان "چهند گومانیک له سهر "دهسپاکی" و "تیوژی دۆزینه وهی به لگه نامه کانی به زمانی هه ورامی ده خاته پوو. له لاپه ره (۱۴۸) کتیبه کهیدا، بیهزاد ده نووسی: له گه له هه موو ئه مانه شدا که دکتۆر سه عید له گه له زۆربه ی تویره رانی دونیای (دی رین ناسی) و (میژوو) ئالوگوپی نامه ی هه بووه، له وانه "تیوژۆر نوڵده که" ی ئه لمانی و (ئه دوار دپراون) که چی باسی شوین و سه رچاوه ی ئه و (تیوژییه ی) خوی نه کردووه، هه روه ها هه ر له هه مان لاپه ره دا ده نووسی: دکتۆر سه عید له نووسینه کانی دا هه رگیز باسی ئه وه ی نه کردووه، ئه م (که و نه نوو سراوانه ی) له کی و هه رگرتوووه، هه رگیز ناوی شیخ عه لئه دین نه قشبه ندی نه هیناوه، نیشانه کان واده گه ی ننه که ته وه ری سه ره کی و ده ده ست هینانی ئه و که و نه نوو سراوانه، شیخ عه لئه دین بووه.

دووهم: گومان کردن له ئه سلی ده قه که

زۆربه ی ئه و نوو سه ره انه ی باسی ئه و ده قه یان کردووه، خویشیان گومانیان له راست و دروستی ده قه که هه بووه، جگه له د. سه عیدی کوردستانی (سنه یی)، حوزنی موکریان و ره شید یاسه می و هه ورامانی، ئه وانی تر وه ک عه لئه دین سه جادی، د. ره شاد میران، د. جه مال نه به ز، د. عزه دین مسته فا ره سول باوه ریان و ابووه، که ئه و ده قه گومان هه لگه ره، چونکه نه مه رجه زانستی و ئه کادی میه کانی تی دایه، نه هیه چ کۆنیار ناسیک "کۆنیتی" - که ونیتی ئه و ده قه ی ساخ کردۆ ته وه. وێرای ئه مه ش له هیه چ مۆزه یه کی - مۆزه خانه یه کی پۆژئاوا بوونی نییه. ئه و ئینگلیزه ی گوایه له سلیمانی له ده رویشی، یان کریکاره کانی کریوه، نه ی توانیوه

پۆژئاوا یه‌کانی پێ هه‌خه‌له‌تینی! سه‌جادی له‌لاپه‌ره (١٣٠) ده‌نووسی:
 "نا‌توانم بچمه ژێر ئه‌و شعره و بڵیم راسته، یان راست نیه" هه‌روه‌ها
 له‌هه‌مان لا‌په‌ره گومانه‌که‌ی زیاتر ده‌کا‌و ده‌نووسی: "نه‌ خۆم بینییومه، نه
 له‌ قسه‌ی پۆژه‌ه‌لاتناسی‌ک گویم لێبووه! هه‌روه‌ها په‌شید یاسه‌می، نه
 که‌سه‌که‌ دیاری ده‌کا، نه‌ سه‌رچاوه‌که‌شی! د. په‌شاد میران له‌ لا‌په‌ره (٤٥)
 باسی ئه‌و شیعره ده‌کات، به‌لام له‌ په‌راویزی (٢٣) لا‌په‌ره (٢٢٨)
 ده‌نووسی: "به‌لام رایه‌کی واش باوه، که‌ گومان ده‌خاته سه‌ر راستی ئه‌م
 شیعره و گوایه ئه‌مه به‌م دوا‌یی یه‌ هه‌له‌به‌ستراوه" د. نه‌حمه‌د شه‌ریف
 له‌ لا‌په‌ره (١٤) ی "دکتۆرا نامه‌که‌ی" ده‌قه‌که‌ به‌ یه‌که‌م ئه‌نفالی کوردستان
 داده‌نی، به‌لام له‌ لا‌په‌ره (١٥) ده‌نووسی: "هه‌رچه‌نده ئه‌م شیعره، تانیستا
 جینگای گومانه له‌لایه‌ن هه‌ندێ پۆشنی‌ره‌وه، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ
 عه‌قل و لۆجیک ده‌گونجێ، بۆیه به‌ نمونه هیناومه‌ته‌وه!"

د. عزه‌دین مسته‌فا په‌سه‌ول له‌لا‌په‌ره (٥٦) ی "الواقعیه فی الادب
 الکردي" ده‌نووسی: "ویروی (رشید یاسمی، ابیاتا شعریاً یقول بانها
 وجدت علی قکعه جلد فی کھف (هزار میرد) قرب السلیمانیه ولایزکر
 الکاتب شیئاً عن مکان القکعه الجلدیه مایلقى الشک ایچا علی هژم
 الابیات. وتروی الانسکلوبيیدیا السوفتییه الکبری، وتقول بان القکعه
 وجدت فی السلیمانیه علی ورق قدیم بالحروف الارامیه، بینما یقول یاسمی
 بانها بالخک البهلوی القدیم واغلب الثن ان الانسکلوبيیدیا المزکوره قد
 اعتمدت علی المصادر الفارسیه الی می‌کن الشک فی وجود غرچ سیاسی
 لها بالاتیان بهژم الروایه." د. جه‌مال نه‌به‌ز له‌لا‌په‌ره (١١١) ی کتیبی "زمانی
 یه‌کگرتوی کوردی" ده‌نووسی: "ئه‌مه (٥٠) سال پتره گه‌ڵی سه‌رچاوه‌ی

كوردی و بیگانه دا ههوالێك بآوده كریتهوه بهو بۆنهیهوه، كه گوايه دهرویشێك له دهشتی شارەزور پارچه پیستیکی دۆزیوتهوه، كه به رینووسی پهلههوی، چوار دیڤر هۆنراوهی كوردی لهسەر نووسراوه، كه هونهرهكهی گوايه ئاخ و داخی ههلكیشاوه بۆ ئایینی زهردهشتی، كه چۆن لهلایه هێرش بهرانی عهرهبی موسلماناوه لهنیوپراوه و سكاڵا لهدهست ئهو هێرش بهرانه دهكا، كهچۆن ژن و كچی بهدیل گرتووه و خوینی خهلكیان رشتوووه. ئهوهی راستی بێ، ئهم هۆنراوهیه هۆنراوهیهکی ساخته و دهستكرده و بهپێی زانستی زمانهوانی، دهتوانین پیشانی بدهین، كه كوردی یهكهی ناتوانی بیته كوردی دهرووبهری پهیدابوونی ئيسلام. "ههروهها د. جهمال نهبەز له وهلامی نامهیهك بۆ سهیدق بۆرهكهیی دهنوسی: "هۆنراوهی مزگان یهكهم كهس كهباسی لیوه كردوووه، د. سهعید خانی كوردستانی یه، ئهوجا رهشید یاسه می لهوهوه وهری گرتوووه و لهویشهوه ئهوانی دیکه. پیسته ئاسکیك كه ئهم هۆنراوهی لهسەر نووسرابی لههیچ مۆزهخانهیهك دا بهرچاو نهكەوتوووه. خۆم چهند چووم بۆ لهندهن و له مۆزهكان گهراوم هیچی وام نهدیوه."

سییهم: له بهر ساخته بوونی دهقه كه، گهوره میژوونووسانی كورد باسی ئهو دهقه یان نه كردوووه

شهرفخانی بهدلیسی و محمد ئه مین زهکی، صالح قهفتان، مهلا جه میلی پۆژبه یانی باسیان لهسهرده می موسلمان بوونی كورد كردوووه و ئاماژه یان به هه ندێ شه ریش داوه. دهرباره ی شه ری شارەزور، كتیبه ئیسلامیهكانیش وهك ته بهری و ئین كه سیر و، ئین خه لدون باسیان لهو

قوناغه کردووه. ههندی وهك به لازری و ئیین خهلدون دهنووسن، كه خهلكی
 شارهزور به باجدان ته سلیم بوون: ئیین خهلدون له كتیبی
 (العبر، ج ٢، ل ١١٩) دهنووسی: عوتبهی کوپی فرهدهی ئهلسهله می کاتی
 (شارهزور) و (سامفای) فتهح کرد، خهرج و باجی به سهر دانیشتوانه که ی
 سه پاند "هروه ها به لازریش دهنووسی: كه عوتبهی کوپی فرهده سامفان
 و دارابادی له پښگای پښکه و تنه وه فتهح کردووه، جگه له سه پاندنی خهرج
 و باج نه و دوو مهرجی تری بو خهلكه كه داناه، كه په لاماری فاتحین
 نه دهن و پښگهوبان نه گرن، كه چی له "الكامل في التاريخ" هاتوه كه
 شه پښکی قورس له شارهزور پووی داوه، محمد ئه مین زهکی له
 خولاسهیه کی تاریخی کورد و کوردستان، لاپه ره (٢٩٢) باسی نه و شه ره
 دهکات "كه چی هیچ یه کئ له و میژوونووسه عه ره ب و کوردانه باس له و
 پارچه پیسته ناکه ن!! له ناو پوژه له تناسه کانیش، ئارشاک پۆلادیانی
 پوژه له تناس له کتیبیکی دا به کورتی باسی رهوشی کورد له سه ده ی
 حه وته مه تا ده یه مه دهکات، کتیبه كه نه وه نده "پوژئاوا ییانه" نووسراوه
 به جوړی کورده سیکیو لاریزه مهکانی باشور به سئ ناو نیشانی جودا
 وهریانگپراوه ته سهر زمانی کوردی: "کورد له سه رچاوه عه ره بیهکان دا"،
 "کورد له سه ده ی حه وته مه وه تا سه ده ی ده یه مه"، كه چی پۆلادیان به هیچ
 جوړی به ئاماره ش باسی نه و پارچه پیسته ناکات! نه گهر نه و دهقه له
 موزه مکانی پوژئاوا هه بوایه، ده بوو له و کتیبه ی پۆلادیان هه بوایه، چونکه
 "بووداوی شارهزور" به شیک له کتیبه كه پیکدینی"

پوژه له تناسیکی وهك باسیلی نیکی تین، كه زور سودی له مه لا
 سه عیدی قازی بینووه، د. نه جاتی عبدالله ده رپاره ی پۆلی نه و مه لا

کورد له لاپهړه (١٥) ی کتیبی "بازیل نیکیتین کوردناسی" دهنوسی:
 "کاره کوردناسیهکانی نیکیتین بهشی زوریان بهرهمی قهلهم و زادهی ئهم
 مهلاو پوناکیږه کورده ناو ونبووه" کهچی نه مهلا سهعید (١٨٨٥-
 ١٩١٨) وه نه بازیل نیکیتین (١٨٨٥-١٩٦٠) باسی ئهو شيعره ناکه ن!!

چاوهړی دهکرا، شوکر مستهفا له کتیبی سرچاوهکانی بیر و باوهړی
 کوردهواری "باسی ئهو شيعره ی بکردبايه، چونکه، ئهو، به قسه ی خوی،
 هرچی به شیک بووه له فورمه لهکردنی بیر و باوهړی کوردهواری قسه ی
 لهسهر کردووه!!

د. کوردستان موکریانی، که خوی گوڤاری زاری کرمانجی ناماده
کردووه و چاپکردوتهوه، بهلام له کتیبی "سهردهمانی زمانی کوردی"
باسی رهوشی زمانی کوردی له چندها قوناغ کردووه و ناماژهی به
هندی بهلگهی هورامان داوه، هروهها باسی له رهوشی کورد
لهسهردهمی نیسلامیدا کردووه، بهلام به ناماژیهکیش باسی شيعری
هورمزگانی نهکردووه!! جا ئهگهر دهقی هورمزگانی، دهقیکی پر بههabin
بو زمان و میژوی کوردی هروهك حوزنی موکریانی مامی د. کوردستان
بانگهشهی بو دکات، بۆچی برازاکی وهك دهقیکی کوردی و نووسراو
به زمانی کوردی باسی لیوه نهکردووه!؟

هروهها، د. مارف خهزنه دار له "میژوی ئهدهبی کوردی دا" به
دریژی باسی سهردهمی موسلمانبوونی کوردی کردووه و باسی هندی
دهقی "کوردی" لهسهردهمانیک کردووه، بهلام ههتا ناماژیهکی
ناراسته وخوشی بو ههبوونی دهقی هورمزگان نهکردووه، دهرباره ی
سهرهتاکانی ئهدهبی کوردی بهرگی یه کهم لاپهړه (١٥٦-١٦٠) شيعری

ثایینی و لیریکی (غنائی) له دیالیکتی گۆرانی کۆترین شعری زمانی کوردیه، له سه دهه کانی ناوه پراست پهیدا بووه "دوو به یته کانی بابته تاهیر به سه ره تای شیعی کوردی داده نریت". نوسه ریکی دی کورد، نه مین نه قشبه ندی له وتاریکی درێژ به ناوی "شاره زوور و شاره زووریه کان" له گۆڤاری کۆری زانیاری عێراق، دهسته ی کورد، بهرگی دههم، (١٩٨٣) لاپه ره (٤٢-٧٥) ههتا باسی کتێبه که ی "ره شید یاسه می" یش دهکات، ههروه ها باسی موسلمان بوونی خه لکی "شاره زوور" یش دهکات، به لام ههتا ئاماژه یه کی ناراسته خوش بو دهقی هورمزگانی ناو کتێبه که ی یاسه می ناکات. ئه مانه هه موو به لگهن، که زۆریه ی نووسه ره جدیه کان باوهریان بهو دهقه نه بووه!

زۆریه ی نووسه رانی باشور و به شنی له پۆژه لات، به هه له شروقه ی به شیکی ئه و دهقه یانکردووه، ئه وه له پاشان دهستنیشانی هه له کان دهکهین، به لام زۆریه یان بانگه شه ی ئه وه دهکه ن، که ئه و دهقه به زمانی (په هله و ی)، هه ندی ده لێن (خه تی په هله و ی) و هه ندیکی تر ده لێن خه تی (ئارامی) نووسراوه!! ئه م جیاوازیه له وه دا دروست بووه که هه یج که سیك له و نووسه رانه ئه و دهقه یان نه بینیه، که به و (زمان) و (خه ت) و (پینوس) ه کۆنه وه نووسراوه، ئه مه بیرکردنه وه و پرای دوور له ئه کادیمیته. دۆگمای ئایدیۆلۆژی و پق له نیسلام وایلیکردوون، ههتا باوهر به ئه فسانه ش بکه ن و ئه فسانه ی پێسته که دروست بکه ن، ئه گه رنا ئه گه ر ته نها ساتیک دهسته مۆی لۆژیک و ئه کادیمییه ت بن ده رک به وه دهکه ن ئه و دهقه کۆن نییه !!

د. سه عیدی کوردستانی له کتێبی "نزانی، مزگانی" ده لێ: "ئه و

پارچه ههلبهسته (به خه تی په هلهوی) نو سراوه "سه دیق بۆره که یی
 دهنووسی: "ئهم هۆنراوه و یه کیکی تر به هه مان ناوه رۆک (به زمانی
 په هلهوی) نو سراون" زوبیر بیلال له لاپه ره (۷۸) دهنووسی: "ئهو پارچه
 پیسته به شیوه ی (گۆرانی) هه ورامانی و به نووسی نی (په هلهوی)
 نو سراوه ته وه. ئهو خه ته ش (ئەلف و بی ی ئارامی) یه وه وەرگیراوه."
 د. ره شاد میرانی ش له "رهوشی ئایینی... " لاپه ره (۴۵) دهنووسی:
 "ئهم شیعرانه به (دیالیکتی گۆرانی) نو سراون" د. جه مال نه به ز له لاپه ره
 (۱۱۱) ی زمانی یه کگرتوی کوردی دهنووسی: "گوايه! هۆنراوه که
 به "پیتوسی په هلهوی" نو سراوه".

زمانی په‌هله‌وی

زمانی په‌هله‌وی، زمانیکی کۆنی "ئێرانی" بووه. به زمانیکی هیند و ئێرانی داده‌نری، لیڤه‌وه ناسنامه‌ی "فارس" و "کوردی" ئه‌و زمانه تیکه‌ل ده‌بی، چونکه میژووی (ئێران) له‌دوای پوختانی ئیمپراتۆریه‌تی (میدی) یه‌وه، خویندنه‌وه‌یه‌کی "نه‌ته‌وه‌یی" بو‌کراوه و وشه‌ی "ئێران" به (فارس و ولاتی فارس "شرۆڤه‌کراوه، به‌لام له‌بنه‌په‌تدا وشه‌که ئه‌و واته ته‌سکه نابه‌خشی!

زمانی په‌هله‌وی، زمانی پالنه‌وانه‌کان، زمانی په‌سمی ساسانیه‌کان بووه، هه‌روه‌ها ده‌وتری که له‌سه‌ده‌ی سێ هه‌مه‌وه، هه‌تا سه‌ده‌ی هه‌شته‌م نوسین و قسه‌ی پێکراوه، له ئێران - ولاتی ئاریان، به‌لام ئه‌و زمانه رینوسیکی script زۆر دژوار و زه‌حمه‌تی هه‌بووه، بۆیه هه‌ر له‌سه‌رده‌مانیکی ساسانیه‌کانه‌وه نووسینی (که‌م)ی پێ کراوه، هه‌ر زیاتر زمانی ناخواتن بووه.

په‌هله‌وی کوردی یان فارسی بووه؟

د. جه‌مال نه‌به‌ز له لاپه‌ره (٩٢)ی کتێبی "بێده‌سه‌لاته کورده‌کان و برا موسلمانه‌کانیان" ده‌نووسێ: "پۆژه‌لاتناسه ئه‌وروپیه‌کان زمانی په‌هله‌وی pehlevi به زمانی فارسی ناوه‌راست ناوه‌زد ده‌که‌ن". به‌لام د. نه‌به‌ز خۆی زمانی په‌هله‌وی به "زمانیکی سه‌ربه‌خۆ" داده‌نی، به‌وه‌ی نزیکتره له زمانی کوردی وه‌ک له فارسی. ئه‌و پرایه‌ی د. نه‌به‌ز له سه‌ربه‌مه‌ و شه‌نگست نیه، ته‌نیا نزیکی وشه‌کانی زمانه‌که و شوێنه‌که‌ی کردۆته

مه‌رج! سه‌دیق بۆره‌که‌یی له‌به‌رگی یه‌که‌می میژووی و یژهی کوردی لاپه‌ره (٢٤-٢٥) ده‌لی: زمانی په‌له‌وی له‌ زمانی کوردی ده‌چی و نزیکترین زاراوه‌ی (زاری) کوردی، که له‌گه‌ل ئه‌م زمانه‌دا هاوچه‌شنه، زاراوه‌ی گۆزانی و و لوپیه. "بۆره‌که‌یی و زوبیر بیلال هه‌ندی "به‌لگه" ده‌هیننه‌وه به‌وه‌ی، که زمانی په‌له‌وی زمانی کوردیه، یان زاریکی کوردی یه. گبو موکریانانی بانگه‌شهی ئه‌وه ده‌کات، که کتییی (دین که‌رد) به‌ زمانی په‌له‌وی نووسراوه، ئه‌و زمانه‌ش زمانی لوپ و کهله‌وپ و شوانانه. مه‌ردۆخی میژوو نووسی کوردیش ده‌لی: "زمانی په‌له‌وی یه‌کێ له (شیوه‌کانی کوردی) بووه، که گه‌لێ به‌ زاراوه‌ی لوپی و گۆپانیه‌وه نزیکه".

زوبیر بیلال ده‌لی: "دوو جوړ په‌له‌وی هه‌یه، په‌له‌وی سه‌رده‌می ئه‌شکانی ٣٠٠٠ پ. ز ٢٢٤ ز ئه‌و شیوه‌یان له (هه‌ورامی) و (فه‌یلی) ده‌کات، په‌له‌وی ساسانی ٢٢٤-٦٣٠".

له‌لایه‌کی تر، (ئاربرکه) له‌ ئه‌تله‌سی زمانه‌کانی هیندۆ - ئی‌رانیدا، کوردی و فارس به‌ دوو زمانی (ئیرانی) داده‌نی، به‌لام له‌ژێر فارسی کوڤ، زمانی په‌له‌وی و وه‌ک به‌شیک له‌ قوناغی، یان قوناغیک له‌ زمانی فارس دا ده‌نی، د. فرست مرعی له "کردستان فی القرن السابع المیلادی" لاپه‌ره (٢٤) ده‌نووسی، که له‌سه‌رچاوه عه‌ره‌بیه موسلمانه‌کانیش زمانی (فارسی) و (په‌له‌وی) له‌یه‌ک جیاکراونه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می ئیسلامیدا.

به‌کورتی، په‌له‌وی زمانیکێ پینووس ئالۆز و گران بووه، بۆیه له‌سه‌رده‌می ئه‌خمینییه‌کان له‌لایه‌ک و سه‌رده‌می ئه‌شکانی و ساسانیه‌کان، ماوه‌ ماوه‌ ته‌نها وه‌ک (زمانیکێ) نایینی، یان ئاخاوتنی خه‌لک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کراوه.

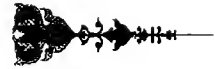
لهو سهرچاوانه بیرۆکه ی وا خراونه ته ږوو، که زۆربه یان هر دهقی هورمزان هه لدهوه شیننه وه! لیره جهخت له سهر شه زمانه و ږینووسی شه زمانه دهکین بو شهوه ی بسه لمینین، که هه ندی نووسهر و تویره ی کورد چند بی ناگان هه تا له رایه کانی خو یان!!

دهقی هورمزان، نه گهر به په هلهوی نو سرابی وهک بانگاشه دهکری شه مه شه دهقه ده بی هی سهردهمانی شهشکانی بی، نهک ساسانی، چونکه سهرچاوه کان جهخت له سهر شهوه دهکهن، پیچچوون له نښان په هلهوی شهشکانی ۳۰۰ پ.ز- ۲۲۴ ز و هه ورامی، فهیلی لوړی ههیه!! نهک په هلهوی ساسانی!!

سهرچاوه کان ده لښ پیچچوون ههیه له نښان زمانی په هلهوی و شیوه زاری هه ورامی، نهک هه ردووک یهک بن. شه نووسهره کوردانه ی، له وانه د. سه عید کوردستانی، حوسین حوزنی موکریانی، په شید یاسه می، سهره تا دهقه که یان بلاو کوردوته وه، دهقه که یان به (شیوه زاری هه ورامی) بلاو کوردوته وه، نهک به زمانی په هلهوی!! ههروه ها په هلهوی ههروه (زمان) یان (شیوه زمان variety) بووه، ههروه ها (ږینووس) ییش بووه، که چی هه ورامی ته نها شیوه زاره نهک (ږینووس)!! صاح قهفتانی میژوو نووسی کورد له لاپره (۱۰۵) ی کتیبی (میژووی گه لی کورد له کونه وه تا شه مږ) ده رباره ی "ږینووس" ی په هلهوی ده نووسی ... شهلف و بای په هلهوی زور سهخت و گران بوو، چونکه وه ها ده رکه وتووه، که له نوووسینی په هلهوی دا هه زار پیت (حرف) زیاتر به کار هی تراوه!!

هه ره ها قهفتانی قسه ی هه ندی زانا ده رباره ی شهلف بای په هلهوی ده گوازیته وه و ده لی: دهنگ وایه له کاتی دوا یی ساسانیه کان دا به فهرمانی

شای ئیران شیوهی (فارس) بوو ته زمانی په رسمی حکومت، چونکه
 نووسین و خویندنه وهی په هلهوی زور گرانیوووه!!!
 ئەمەش بەلگەیە، که هیچ نووسەرێکی کورد "دهقی هورمزگانی"
 به زمانی په هلهوی نه بینییوووه!! زمانه هه ورامیه که ی دهقه که قه ناعهت به هیچ
 که سێ ناهینیت، که زمانی کوردی سهردهمی ده که وتنی ئیسلام -١٦- ی
 کۆچی بی له کوردستان!! ئەو زمانه شیوهزاری هه ورامی دهقه که، هی
 سهرهتای سه دهی بیسته مه، نه ک سهردهمی ئیسلامی، چونکه هیچ
 دهقیکی فارسیش نه وها (پهوان) نییه!!.

بهشی شه شه م شروقه کردنی دهقه که

دهقري دهقي هورمزگان له سهر سني شهنگهست و بنهما شروقه بکهين:

● شهنگستی زمان:

هەرمیللەتیک بانگەشەیی ئەوە بکات، کە بەشداری کردووە لە شارستانیەت civilization ئەوا دەبێ باوەری وای، کە زمانی پاک pure language تەنها ئەفسانەیە، چونکە شارستانیەتی ئێرانی، بۆ نمونە، شارستانیەتی تەنها نەتەوایەکی نیه، بەلکو (چەند) نەتەوایەکی بەشدارن هەروەها شارستانیەت، لە (شار) بەرپا دەبێ، نەک (گوند و لادی و ژیانی کۆچەری). لە شاردا دیاردەیی فرە زمانی، گۆپانی زمان language change دیاردەییەکی حەتمی دەبن هەروەها لەو میانەدا وەرگرتنی وشە borrowing words لە نیتوان زمانەکان دا پڕۆسەیەکی سروشتی دەبێت! وێرایی ئەمەش، هەر زمانیک بە چەند قوناغیک -period- تێدەپەرێت. زمانی کۆنی ئینگلیزی بە هیچ جوړی بەراورد ناکرێ بە زمانی نوێ ی ئینگلیزی، بەجوړی هەر دەلێی: "دوو زمانی تەواو جودان" لەم پوانگە زمانییەو نازانم چ عەقل و لوژیکیک قبوڵی ئەوە دەکات، کە دهقي هورمزگان له سالي شانزه، يان بيست ي كوچي نووسرابييت؟! ئەو دهقه، ئەوەندە بە زمانیک سادە ھۆنراوەتەرە، کاریگەری زمانی دەسلاتی فارسی، بەسەرەو نیه!! بۆیە، لە پوانگەیی زمانەرە، زانستی زمان قبوڵی ئەوە ناکات، کە ئەو دهقه لەسەردەمی فتوحاتی ئیسلامی

نووسرابی! د. جه مال نه به ز خویشی ده نووسی: "به پیی زانستی زمانهوانی ده توانین پیشانی بدهین، که کوردیه که ی ناتوانی بیته کوردی ده و روبه یری په یدا بوونی ئیسلام!!"

● شهنگستی ئایینی:

ئهم ده قه به مه به سستیکی "ئایینی" و "سیاسی" نووسراوه. گوتاری ده قه که ره خهنگرتنه له (ئیسلام) و (میژووی ئیسلام): ده قه که وا پیشان ده دات، که موسلمانان خه لکی کوردیان له شاره زوور و ده و روبه یری کوشتوو و کچ و ژنی کوردیشیان به دیل بردوو! ههروه ها، ئیسلام وهک داگیرکریک وینا دهکات!

دیاریبوو شکانی ساسانیان له ناوچه ی فارسه نشینهکان ههتا (ههلوان) خالی وه ره چهرخانی هه ره سی ده سه لاتی فارسی (ساسانی) بوو له (فارس) و نه قیلم جبال - کوردستانی باشوری پوژمه لات -! نهوسا نهک (شاره زوور)، به لکو ته وای ئیقلم جبال له حاله تی داگیرکردن دابوو، کورد نه ناسنامه ی نه زمانه ی هه بوو! که چی ئهو ده قه ده یه وئ شه یری ئیسلام له گه ل ده سه لاتی داگیرکهری فارس به شه یری (ئیسلام و کورد) ناو زه د بکات!!! ده سه لاتی ئاگر په رستی ساسانی وای کرد، نهک زه رده شتی هوکار بی بو نه وه ی ولاتی فارس و به شیك له کوردستانی بنده سستی ساسانی (به شه یری) یه کلایی بیته وه نه گهر نا باکوری کوردستان، که زیاتر (مه سیحی) بوون به "سولج" و "ناشتی" موسلمان بوون یان وهک ها ولاتیانی مه سیحی ناو ده وله تی ئیسلامی مانه وه!

ده قی هورمزگان پریه تی له (له هه قه دژی) و (پاراددوکیسی). له دوو

نیوه دئیریه که مدا.

هورمزگان رمان شانران کوژران

ویشان شاردهوه گهره ی گهرهکان

زۆربه ی ههره زۆری نووسهرانی کورد غه لهت له (هورمزگان)
گه یشتوون، حوزنی موکریان، رهشید یاسه می و عه لانه دین سه جادی،
ههتا نووسهرانی ئه مرۆ هورمزگان به (مزگهوت) و (پهرستگا)
تیگه یشتوون، کهچی سدیق بۆره که یی ده لی: هورمزگان ناوی یه کئی له
شارهکانی شاره زور بووه، به لام ئه و رایه ی سدیق بۆره که یشت ته واه له
شوینی خوی نیه، به لکو راستیه که ی ئه وه یه (هورمن) ناوی خودای
زهرده شتی کهانه، که واته هۆنهری ده قه که، شاره که، به "شاری خودای
زهرده شتی کهانه" داده نی، نهک مزگهوت و شاریکی جوگرافی. "گهره ی
گهرهکان" له هه ندی دهق به تایبه تی ئه وه ی جلیل عباس به "گهره ی
گا ورهکاندا" هاتوه.

د. هه ورامانی و د. جه مال نه بهن ewir و وا پیناسه ده کهن "ئه و
 ناویه که له سه رهتای نیسلام به و که سانه ده و ترا، که نیسلام نه ده بوون،
 پابه ندی ئایینه که ی خۆیان ده بوون، که زهرده شتی بوو ههر وهک باوه پران
 وایه، که وشه ی "گۆران" له ئه مه وه هات بیئت. به لام وشه ی "گا وور"
 به واتای مه سیحی دی نهک "زهرده شتی" ئه وه تا گیی موکریان له
 فهرهنگی کوردستان لاپه ره (۸۰۶) ده نووسی: گا وور! فهله، دیان، هه ژار
 موکریان له لاپه ره (۶۸۶) ی هه نبانه بۆرینه ده نووسی: گا وور: فهله،
 خاچ په رست، هه روه ها د. شه فیق قه زاز له فهرهنگی (شاره زور)، لاپه ره
 (۶۹) ده نووسی: (گا وور) و (گهر) به واتای فهله Christian دین!!

لیکدانه وهی زهرده شتی نوئی یه کان بوئو دوو نیوه دیږه زور سهیره،
 نهوان دهلین په رستگاگان پووخان، ناگره کان کوژیندرانه وه، گه وره
 گا وره کانی زهرده شتی خوئیان شارده وه؟! نه مه چ (شانازی یه که) گه وره
 گه وره کانی زهرده شتی خوئیان بشارنه وه، خه لکه ږهش و پووته که شی له
 گوږه پانی جهنگ له خوین بگه وزن: میږد نازا تلی وه رووی هوینا پیواونی
 نازا له ناو خوینه تلانه وه !!

ده کری ئو دوو نیوه دیږه، خویندنه وه یه کی مه سیحیانه ی بوبکری،
وهک له پیښه وه چهند ده قیکمان هینا، که وا ده ستلا تی ساسانی چوئن
مه سیحیه کورده کانی ده چهوسانده وه، هه تا چهوسانده وه که گه یشته بووه
راده ی کوشتنی کو مه ل کوژی، که له میژوودا ناسراوه به چهوسانده وه ی
چل سالی مه سیحیه کان: شاره کانی خودا ویرانکران، ناگری تیمان
کوژینرایه وه گه وره ی گا وره کان - خوئیان شارده وه!! له دوو مه نیوه دیږی
دووه مدا وشه "نارهب" کراوه ته وشه ی (عهره ب) یان (عاره ب)، که سیکی
وهک حوسین حوزنی هه ر به (عاره ب) ده که کی نووسیوه ته وه:

زور کره عارب کوردی نه خاپوور

که چی له نه ده بی کوئی کوریدا (عهره ب) به واتای (نامو و نه یارو
 بیگانه)، دی نهک نه ته وه ی عهره ب!! خالکی تری زور گرنگ، له ئاینی
 نه ته وایه تییدا، نه ته وه کان ناویک بو خودا که یان داده هیئن و، نهو (خودایه)
 هه موو شتی له (له بهر ژوه ندی) نهوان ده کاته شوکر مسته فا له (له
 سه رچاوه کانی بیرو باوړی کورده واری) دا باسی (یه هوه) ی خودای جوله که
 نه وها ده کات: "خودای تهورات، که نیوی یه هوه یه و له (تهوراتدا) (۶۸۲۳)
 جار نیوی دووباره بوته وه (تهنها خودای نه ته وه ی جووه و بو خوشی

خودايه كى سهت له سهت جووه....

به ره زه وه ندى تايبه تى نه ته وهى جوو له رييه كه وه بى، ده بى

بپاري زى... لا پهره ۱۶۵.

له زه ده شتیه تدا، "ناهو رامه زدا" ناویكه زه ده شت بو خودا كه ی
خوێ به كارهی ناوه، زه ده شتیه كان ئه وها پراڤه ی "ناهو رامه زدا" یان
كردوه: دۆستی هۆشمه ند، سهروه ری زانا، ئه میری ناگا...
جهلیل عهباس، لا پهره (۱۵).

ئهو (هورمزه ی) كه كۆتایی دهقه كه دا ها تووه، هه ر ناهوورامه زدا ی
زه ده شتیه!

ئه گه ر ئهو دهقه قسه له سه ر په وشى زه ده شتیه كان بكاو خوێان
واته نى (عه رب) چ دكرێكى پێكردوون. (كچ و ژنى ديل كردوون) و
(پیاوانى ئازای لێكوشتون) و (په وشتى زه ده شت) بى كه س ماوه ته وه،
ئه دى نازانم

به گوێره ی دوانیوه دیڤ: به زیڤكا، نیگا هورمز وه هیچ كهس: هورمز
به هیچ كهسیك به زه یی نه هات، بوچی ناهوورامه زادا ی خودا ی زه ده شتیان
"به زه یی" به زه ده شتیه كان نه هاته وه؟! ئه گه ر ئه وانه كوژرابن، زه ده شتی
بن، ئه دى بوچی (خودا) كه یان هیچ به زه یی پێیان نه هاته وه؟! ئه دى بوچی
(یه وه) ی خودا ی جوله كه، كوشتنى به ناحقه ی فه له ستینه كان به پێویست
ده زانی، كه چی خودا وه نده كه ی زه ده شتیان له سه ر زه ده شتیه كان به
جواب نایه ت!!

ئهو پارا دۆسكى و هه قذریه لۆژيك قه بولى ناكات، یان ئه وه ته ئه وه ی
كوژراون، مه سیحیه كورده كانن، كه نامۆن به ژیا نی زه ده شتی و مه

جوسيه ت، ټاهورا مه زدا هيچ به زه يي پي نايه ته وه، چونكه له ټايني نه ته وه لايانداوه و "خودايه كي" تريان بوخويان دياريكردووه، يان ټه وه ته، كوژراوه كان مه جوسي بوونه و له زه رده شتیه تي په سهن لايانداوه، بويه ټاهورا مه زادا لنيان توپه بووه و هيچ به زه يي پينه هاتونه ته وه. هه موو ټه مانه، به لگه ن له سه ر ټه وه، كه بوني اتي سيمانتيكي و عه قیده يي ټو ده قه، له گه ل هيچ ناستي ك يه كنا گري ته وه!

شهنگستی میژوویی وهك بنه مایهك بۆ هه ئوه شاندنه وهی شیعری هورمزگان

شهنگستی میژوویی؟

له م دهقه دا، هه ندی شوینی جوگرافی هاتوووه، وهك هورمزگان،
شاره زوور... لیڤه هه ولده دهین گریمانه یهکی دیی کۆنی نه م شیعره
له روانگهی بنه ماو شهنگستی میژوویی شاری شاره زووره وه
هه لېوه شینینه وه.

شاره زوور:

شاره زوور له میژوویی ئیسلامیدا، به تایبه تی عهباسی و عوسمانی،
ناویکی دیارو ناسنامه ی ده رکه وتنی چهنده ها پوناکییری کوردیی بووه،
بۆیه هه وادارانێ شیعره که هه ولیا نداوه نه و میژوووه ئیسلامیه ی شاره زوور
دریژیکه نه وه بۆ قوناغی به رله ئیسلامی!

ئه و دیمه گۆجیه ته به عه قلیکی ئاگا له میژوووه گراوه بۆ نه وه ی
وینه که وا له زهینی خوینه ری ساده ی کورد جیگیر بکه ن و، سیفه تیکی
داگیرکاری بۆ پرۆسه ی پزگاری کوردستان له ژێر هه ژموونی که لتووری
سیاسیی ساسانی دابریژن. لیڤه دا، به گرنگی ده زانین سه ره تا له له پامان
و فۆرمی جودای وشه ی شاره زوور به گوێره ی سه رچاوه کان بدوین.

پامان و فۆرمه جوداگانی شاره زوور

وشه ی (شاره زوور) له سه رچاوه میژوویه کاندای ناوی شاره زوور
به چهنده ها شیوه هاتوووه هه روه ها چهنده ها راڤه ی جیاواز بۆ وشه که
کراوه.

وهېزانم توفیق وهېبی پیش هر توینژهریکي کورد له ږهگ و پرېشه و
واتاکانی ناوی شارهزوری کولبیتهوه. لهو پوهوه له گوڅاری (سومر)
ژماره (۷)، سالی (۱۹۶۱) لاپېره (۱۲۹-۱۴۴) چندها پای جیاواز بو
ناوی شارهزور هیناوهتهوه، که دهکړی لهچند خالیک کورتیان بکهینهوه:
۱- (زور) ی ږگه ی دووه له فارسی (زور) بووه، ږگه ی یکه میس

(سیا - پړهش) بووه، وشهکه له (دارستانی پړهش) هاتوه.

۲- مینورسکی دهلی: وشهکه (شه - زور) بووه واتاکهشی
(دارستانی پادشاهیته) دهگهینه، هروها له پوانگه ی (ثاقیستا) وهش
دو پای جیاواز دهینینهوه بهوی (زور)، وشهیکه ثاویتاییه واتای
(سته) دهگهینه کواته (شارهزور) (شاری سته) هروها دهلی:
شارهزور له (شهر زهر) هاتوه و (زهر) واتای (هینز، چالاکي)
دهگهینه، هروها دهلی: (زور) له عهره ی به واتای (نزم) و (قول)
دیت، نه مهش لهگهل سروشتی خاکناسی ناوچهکه تیکناکاتهوه!!

هرچی ماموستا جه مال بابانه نهوه له لاپېره (۲۳۲ هتا ۲۳۹)
چندها پای جیاواز لهسر بنهچه وواتای وشهکه له زمانی ثاویتا،
فارسی، عهره ی، کوردی دهینینهوه.

سهرتا نهو "پا" یانه دهینینهوه، که جهخت لهسر نهوه دهکن، که
"شارهزور" وشهیکه لیکدراوه.

لهم بهشدا، زوربه ی نووسهران هاوړان لهسر بهشی یکه می وشهکه
(شهر - شار)، که (شهر) فارسی یه و واتای شار دهگهینه، به لام لهسر
بهشی دووه می وشهکه (زور) هاوړا نیین.

هنديک رینووسهکه نهوا دهووسن: (زور)، یان (زړ) (زول) (زل)
(زهر-زهر، زهر) زوربه ی نهو شروځانه بهشیک له راستیان تیدایه و

گوزارشت له سروشت و واقیعی شاره که ده کهن، عه ره به کان دوو لیکدانه وهی جیاواز له وهی (فارسی) و (کوردی) بۆ شاره که ده کهن. یاقوت حه مه وی له معجم البلدان لاپه ره (۳۷۴-۳۷۵) ده نووسی: ئه و شاره، (زوری کوپی زوحاک) دایمه زانده وه، که واته که ده گوتری شهر زور - به واتای شاری زوری کوپی زوحاک ده گیه نی - دوورنیه ئه م "پا" یه بۆنی (عروبه ی) ئی بێ، چونکه (حهمه وی) له ناوه یانی چه ند شاریکی کوردی، لیکدانه وه یه کی عه ره بی بۆ شاره که ده کات، که چی ده زانی پێش هاتنی نێسلا م هه یج عه ره بیگ له شاره زور نه بووه!!

ههروه ها "پا" یه کی دی عه ره بی هه یه، که شاره زور له "شهر زهوار" - شاری کاروانچی "هاتبی له م باره یه وه، جه مال بابان، شیعرێکی مه وه وی ده مینیته وه!

ده نگ زه یله ی زه نگ زه واری مه یۆ

ده نگێ قافله که ی جه هاری مه یۆ

"پا" ی تریش هه یه، که وشه ی (زور) (زفر)، کویر-قوول" هه تا "زه وه ق" بێ!

وشه ی "شاره زور" له سه رده می ده قی هورم زگان

له واتای کوردی "به ریتانی" و "ئه مریکی" و "کامبریدج" و چه ندانی تر که پام وشه ی شه هه زور، شاره زورم نه دۆزیه وه. ههروه ها د. هه ورامانی له "مێژووی جوگرافیای کوردستان له ئافێستادا" باسی زۆر شوینی کردوه، به لام باسی "شه هه زور" ی نه کردوه!! پێج له لاپه ره (۱۲۰) ی گه شتنا مه که ی بۆ کوردستان له سا لی (۱۸۲۰) ده نووسی: "کورده کان تیگرا پی له سه ر ئه وه داده گرن، که له کۆندا شاریک نه بووه"

ناوی "شارهزور" بووی. سوریشن له سهه شهوهی ئەم ناوانه‌ی ئیستاش وهك زانراوه، ههه ناوچهكه بووه.!!

مینۆرسکی و ئەمین نه‌قشبه‌ندی و جه‌مال بابان باس له‌و ناوانه ده‌که‌ن که له‌ کۆندا ناوی شاره‌زور بوونه. قلادمیر مینۆرسکی له "له‌ بنچینه‌کانی کورد و وتاریکی کوردناسی، وه‌رگیڕانی د. نه‌جاتی عه‌بدوڵلا، لاپه‌ره (١٢٥) هه‌تا (١٣٣) باس له (شاره‌زور) ده‌کات. له‌ لاپه‌ره (١٢٧) ده‌نووسی: شاره‌زور (به‌شیوه‌کی وردتر "دوژدات") له‌ چه‌ند ئەفسانه‌ی ته‌وراتیدا به‌ (ساوول تاوت) یان (ساوول داود) ناوی ها‌تووه. هه‌روه‌ها مینۆرسکی باوه‌ری وابوو، که شاره‌زور له‌ سه‌رده‌می ساسانیه‌کاندا به‌ناوی رنیم شه‌ز پای _ نیمه‌راه _ نیوه‌ی پێگه‌ی نیوان ته‌یسه‌فۆن و ئاته‌شگای شیز" ها‌تووه. ئەو پایه‌ زۆریکیتر جه‌ختیان له‌سه‌ر کردۆته‌وه. هه‌ر له‌و کتێبه‌دا لاپه‌ره (١٢٩) مینۆرسکی ده‌نووسی: شاره‌زور له‌ میژووی که‌لیسای نه‌ستروپه‌کاندا به‌ به‌شیکی دیره‌یی Diorese یا گه‌رمای Badjarmak ناو نه‌راوه. هه‌روه‌ها له‌سه‌ر چاوه‌ ئاشوریه‌کاندا ناوی شاری (دور ئاشور) ها‌تووه، هه‌ندی ده‌لێن: ئەو شاره‌ ئاشورییه‌ گۆڕانی به‌سه‌ر داها‌تووه و بووه به‌ شاره‌زور! که‌مال نوری مه‌عرف له‌ لاپه‌ره (٢٤٧) ی کتێبی "هه‌ندی شوینه‌واری دیرین به‌ر له‌ میژوو میژووی کوردستان" ده‌نووسی: ناوی شاره‌زور، یان شاره‌هره‌زور، که به‌سه‌ر ده‌شته‌که‌ دا وتراوه، له‌وه‌ ده‌چیت بۆ دوا‌ی فه‌رمانپروایه‌تی ساسانیه‌کان بگه‌ڕێته‌وه، به‌لگه‌ش بۆ ئەمه‌ هه‌تا سه‌رده‌می ساسانیه‌کان

به‌پێی سه‌رچاوه‌ میژووییه‌کان ئەو ناوه‌ نه‌بیستراوه یان له‌ ناو یووداوه‌کاندا نه‌ها‌تووه، به‌لکو هه‌ر به (نیم نه‌زا) _ نیوه‌ی پێگا ناسراوه. له‌مانه‌ ده‌رده‌که‌وی، که‌ناوی شاره‌زور له‌ چه‌ند زمانیک ها‌تبی به‌هیچ

كلوجيك په يوه ندى به سهرده مى ئيسلاميه وه نيه، نهو ناچه يهش له سهرده مى ئيسلاميدا ناوى (شاره زوور) نه بووه ههروه ها نه م ناوه له سهرده مى فتوحاتى ئيسلاميدا له زمانى په هله وى و شيوه زارى هه وراميدانه بووه، به لكوى ناوه كه زور هى دوايى نهو قوناغه ميژوييه. ههروهك وتمان، شاره زوور له سهرده مى ئيسلامى: عه باسى، نه يوبى، عوسمانى بوته ناوچه يه كى ناسراو له جيهانى ئيسلاميدا، هه تا چه نده ها زاناو فقيه و شهر عزان لهو سهرده مه، سهدى دوازه و سيژده (نهك سهدى جهوت!!) هه لكه وتوون و بوونه ته ناوى ديار له ميژوى ئيسلام دا.

ههروه ها له سهرده مى ده سه لاتی عوسمانيدا، شه هره زوو يه كيك بووه لهو سنى ليوايهى ويلايه تى موسل، له مهش زياتر، شه مسه دين سامى له قاموسى نه علا ميدا، كه نه حمه د تاقانه له توركيه وه وهى گيڤراوه به ناوى "كورد و كوردستان له يه كه م نه نسكلوپيدياى توركى له ميژوو دا" له لاپه ره (۲۱۶) ده نووسى: "ليواى شاره زوور كراوه ته ۶ قه زاو ۸ ناحيه، قهزاكانى نهوسا نه مانه بوون: كهركوك، ههولير، پانيه، پواندن، سه لاحيه (كفرى) و كۆيه (كۆيسنجه ق). به كورتى له سهرده مى عه باسى و عوسمانيش، شاره زوور ناويك نه بووه بو "شار" يك، به لكو هه ري ميكي فروانبووه، كه نزيكه ي زوريه ي باشورى كوردستانى گرتوته وه.

له ميژوى شارى شاره زووريش ده گهينه نهو راستيهى، كه شيعرى هورمگان شعريكى ساخته يه، چونكه ههروهك چون زمانى ده كه نوئ يه، ههروه ها زور به هه له ده كه كه له پوى ئايينيه وه ليكراده ته وه، ههروه ها نهوسا، له سالى ۱۶-۲۲ ي كوچى، شاره زوور چ وهك وشه، چ وهك ناوى شاريك له هيچ ده قيكا نه بووه!!!

فەرھەنگۈك

پېۋىستە	پېۋىستە
توانا	شيان
سەرقان	مىژۇن
پېر	تىزى
تناسخ الارواح	دۇنسادۇن
ئارەزو، خوليا، واهىمە	گەلگەلە
جوگرافىيە سىياسى	جىئوپۇلۇتىك
كىشە	ئارنىشە
راقە	شەرقە
پىياز	مىتۇد
لېل - زىاترلە واتەيەك	نەمبىگوتى
دەۋارنىش / كۆچەر	زۇم
رەگەزى (نەتەۋەيى)	نەتەيىكى
نىشتان، حەۋانگە	زىند
چاكارى	رىفروم
لەشكەر	نۇردۇ
سەقامگىرى	تەناھى
كات	گالفا
ناشېرىن	كرىت
بىنەما	شەنگستە
ۋەھشىيەت / ۋەھشىگەرى	ھۇفانىيەت
لەشكەرگە	نۇردۇخانە
پەشمال، چادر	دەۋار
سەرچاۋە	زىلەر
خىزمەت	راژە
سەنگەر	مەتەرىز
بەدىل - جىگەرەۋە	نەلتەرناتىف
زەبىر	دراپ
سوپەر	چەپەر

سەرچاۋەكان:

- ۱- جمال بابان: سلیمانی شارە گەرەكەم، سلیمانی لە پۆژی بنیاتنایەوه تا کۆتایی دەسەلاتی بابانەكان، سلیمانی، ۱۹۹۹، بەرگی یەكەم.
- ۲- ئەیوب پۆستەم: ھەورامان، لیکۆلینەوێهەکی میژوویی کولتوریه، سلیمانی، ۲۰۰۸، ۲ج.
- ۳- جمال بابان، اسماء المدن والمواقع العراقیه، بغداد، ۱۹۷۶م.
- ۴- ئەحمەد شەریف علی، ئەنفال لە پۆمانی کوردیدا، نامەى دکتۆرا، کۆیه، ۲۰۰۹.
- ۵- علاوالدین سجادى، میژووی ئەدەبى کوردی، بغداد، ۱۹۵۲.
- ۶- کوردستان موکریانى، زار کرمانجى، ھەولێر، ۲۰۰۲.
- ۷- حای -م- رەسولى و کادى ھ- ئیلین، پزیشکىک لە کوردستانەوه، ھەولێر، ۲۰۰۳.
- ۸- جەمال ئەبەز: زمانى یەکگرتووی کوردی، ئەلمانیا، ۱۹۷۶.
- ۱۰- محەمەد ئەمین ھەورامانى، زارى زمانى کوردی لە تەرانووی بەراووردا، بغداد، ۱۹۸۱.
- ۱۱- زبیر بیلال اسماعیل، میژووی زمانى کوردی، و. یوسف رۆوف علی، بەغدا، ۱۹۸۴.
- ۱۲- کۆمەلە نووسەرێک، گۆڤارى کۆپى زانیارى عێراق، بەغداد، ۱۹۸۳.
- ۱۳- مارف خەزەندار، میژووی ئەدەبى کوردی، ھەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۴- کوردستان موکریانى، رووناکی، ھەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۵- جەلیل عباس، ئافیتسا، گاتا-کات، ھەولێر، ۲۰۰۳.
- ۱۶- پەشاد میران، پەوشى ئایینی و نەتەوێی لە کوردستان، کوردستان، ۲۰۰۰.
- ۱۷- شوکر مستەفا، سەرچاۋەکانى بیروباوەرى کوردەوارى، ھەولێر، ۲۰۰۶.
- ۱۸- کەمال نورى، ھەندىک شوینەوارى دێرىن....، سلیمانى، ۲۰۱۰.

١٩-خەسرۆ گۆزان، کوردستان لە مێژوودا، چاخە کۆنەکان (١٠٠٠ هەزار ساڵ پ.ز- ٤٠٠ی زاین، بەشی یەکەم، وەرگێڕانی ئاسۆ کریم، (هەولێر: ٢٠٠١)

٢٠-حەسەن محمود حمە کریم، ئایی کورد، لە تۆفانی ئیسلامی دا، چاپی سێهەم. (سلیمانی ١٩٩٧)

٢١-کوردستان لە بەردەم فتوحاتی ئیسلامی دا، چاپی سێهەم، (سلیمانی: ٢٠٠٢).

٢٢-شوان عوسمان مستەفا، کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد، (سلیمانی: ٢٠٠٢)

٢٣-سەلام ناوخواش، سێکوچکەی هەرەس، (هەولێر: ١٩٩٩)

٢٤-سەرکیس ئاغاچان، کورده مەسیحیەکان لەسەر دەمی ساسانیدا، هەولێر ١٩٩٦

٢٥-شەرەفخانێ بەدلیسی، شەرەفنامە، وەرگێڕانی هەژار موکریان، (نەجەف: ١٩٧٢)

٢٦-موحەمەد ئەمین زەکی، خولاصەیکە تاریخی کورد و کوردستان، چاپی نوی، (سلیمانی ٢٠٠٠)

٢٧-مەلا جەمیل رۆژبەیان، ولایتگیری رەشەخاکی عێراق، (سلیمانی: ١٩٩٧)

٢٨-مەلا رەئوف سەلیم حەوێزی، کوردستان و ئاینی ئیسلام، (جامعە: ١٩٧٠)

٢٩-شاسوار خەدرشەمی، مێژووی ئارامیەکان لە کوردستاندا، (سلیمانی: ١٩٩٩)

ماستەرنامە و دکتۆرانامەکان:

١-احمد میرزا میرزا، غربی الجبال فی صدر الاسلام، رسالە ماجستیر غیر منشورە، کلیه الاداب، جامعە صلاح الدین ارپیل ١٩٩٤.

٢-ناکۆ عبدالکریم شوانی، شاری سلیمانی ١٩١٨-١٩٣٢، ماستەرنامە کۆلیژی

زانسته مرۆچایه تیه کان زانکۆی سلیمانی ۲۰۰۲

۳-فائزه محمد عزت، الكرد فی اقلیم الجزیره و شهرزور فی صدر الاسلام ۱۶هـ ۱۳۲هـ/۶۳۷-

۷۴۹م، رساله ماجستیر غیر منشوره، کلیه الاداب، جامعه صلاح الدین ۱۹۹۲.

۴-فرست مرعی اسماعیل، الكرد مصادر و معالم تاریخهم فی صدر الاسلام مرحله

الفتوحات، ۱۶هـ-۲۱هـ، رساله ماجستیر غیر منشوره، کلیه الاداب جامعه الخرطوم

۱۹۹۷.

۵-الامارات الاسلامیه فی بلاد الكرد فی العصر العباسی الثانی ۳۵۰-۵۱۱هـ رساله

دکتورا غیر منشوره کلیه الاداب جامعه صفاء ۲۰۰۰ .

۶-حسام الدین علی غالب، الكرد فی الدینور و شهرزور رساله ماجستیر غیر

منشوره، کلیه الاداب، جامعه بغداد، ۱۹۷۵.

۷-کلثومه جمیل عبدالواحد، الحیاة الدینیة و الاجتماعیة و الاقتصادیة لبلاد الكرد

فی عهد الساسانیین (۲۲۴-۶۳۰)م، کلیه الاداب جامعه صلاح الدین-اربیل

۲۰۰۲

گۆڤار و رۆژنامه کان:

۱-زرار سدیق، تاریخ ظهور تسمیة کوردستان، گۆڤاری مهتین، ژ (۸۰).

۲-سهلام، نایا راسته نیسلام کوردستانی داگیر کردوه؟! گۆڤاری نیسلام ژ (۲-۳)

(ههولیر ۱۹۹۳)

۳-ئارام عبدالسلام، رهوشی کورد پیتش نیسلام، رۆژنامه‌ی دهنگی غه‌ریبان ژماره (۱)

(له‌ندن: ۲۰۰۲)

۴-فوتاد رهشید، ئاماده‌بوونی ناوێشان له پرۆسه‌ی نووسیندا، یرامان، ژ (۶۸) ۲۰۰۲

۵-موعتسه‌م نه‌جه‌دین، خویندنه‌وه‌یه‌ك بۆ كتیبه‌ی: کوردستان و پرۆسه‌ی به‌نیسلام

کردنی کورد، رۆژنامه‌ی هه‌وال، ژ (۳۳) (سلیمانی: ۲۰۰۲).

سەرچاوه عه ره بیه کان :

- ١- القرآن الكريم.
- ٢- الانجیل کتاب الحیاء، (بیروت/ ١٩٨٢)
- ٣- ابن الاثیر، الكامل فی التاریخ، دار الفکر، (بیروت: ١٩٧٨)
- ٤- الاصطخري، المسالك و الممالك، دار العلم، (سوریا: ١٩٦١)
- ٥- البلاذري، فتوح البلدان، دار الکتب العلمیة، (بیروت: ١٩٧٨)
- ٦- ابن حوقل، صورة الارض، مکتبة الحیاء، (بیروت: ١٩٧٩)
- ٧- الطبري، تاریخ الامم و الملوك، منشورات مؤسسة الاعلمی للمطبوعات (بیروت: ١٩٩٨)
- ٨- ابوالفداء، کتاب تقویم البلدان، دار الطباعة السلطانیة، (پارس: ١٨٥٠)
- ٩- ابن الفقیه، مختصر کتاب البلدان، دار احیاء التراث العربی، (بیروت: ١٩٨٨)
- ١٠- قدامة بن جعفر، الخراج و الصناعة الکتابة، (بغداد: ١٩٧٩)
- ١١- ابن کثیر، البداية و النهایة، دار احیاء التراث العربی (بیروت: ١٩٩٧)
- ١٢- المقدسی، احسن التقاسیم، دار احیاء التراث العربی (بیروت: ١٩٨٧)
- ١٣- یاقوت الحموی، معجم البلدان، دار صادر، (بیروت: ١٩٧٧)
- ١٤- بروکلمان، کارل، تاریخ الشعوب الاسلامیة، دار العلم، (بیروت: ١٩٨١)
- ١٢- کمال أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، دار النفائس، (بیروت: ١٩٧٢).
- ١٦- سقوط المدائن و نهایة الدولة الساسانیة، دار النفائس، (بیروت: ١٩٨١).
- ١٧- محب الله ن، موقع الاکراد و کردستان تاریخی و جغرافی و حضاری، (١٩٩١)
- ١٨- مصطفی، عبدالله، امجاد الاکراد، (اربیل: ٢٠٠٢)
- ١٩- هاجانی، حازم، صفحات من تاریخ الکرد و کردستان، (اربیل: ٢٠٠٢)

پێست

٧	بهرابی
٩	پێشهکی
١٧	چهند سهرنجێك دهرباری گتییی كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد
١٩	بهشی یهكهم، ماستهر نامه‌ی "كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد"
	له‌رووی رێبازی لێكۆڵینه‌وه‌ی زانستیه‌وه
٢١	١- ناوێشانی بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٧	٢- سنووری بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٩	٣- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌ی:
٣٢	٤- شیکردنه‌وه‌ی ژێدهره‌كانی بابته‌كه‌
٣٥	٥- لێژنه‌ی گفتوگۆ
٣٨	كورتته‌ نه‌نجام:
٣٩	بهشی دووهم: بابته‌كانی گتییی كوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیسلاام كردنی كورد
٤١	بابته‌ی یه‌كهم: به‌ نیسلاامكردن پاخود به‌ نیسلاامبوونی كورد؟
٥٢	بابته‌ی دووهم: به‌عه‌ره‌بكردنی وڵاتی كوردان
٦٠	بابته‌ی سێیه‌م: ره‌وشی ئایینی و سیاسی كورد پێش نیسلاام
٩٤	بابته‌ی چواره‌م: "رزگارکردن" و "داگیرکردنی" كوردستان له‌ هه‌ردوو گتییی، "كوردستان له‌ به‌رده‌م فتوحاتی نیسلاامی دا" و "كوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیسلاام كردنی كورد"
١٠٩	گیرانی شاره‌كانی هه‌رمێ جزیره
١١٨	بابته‌ی پێنجهم: چه‌مکی جزیه و رۆلی جزیه له‌ رزگارکردنی كوردستان به‌ ناشتی
١٢٦	بابته‌ی شه‌شهم: هۆكاره‌كانی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شار و شارۆچكه‌ كوردیه‌كان
١٣١	چهند سهرنجێك له‌باری هه‌لگه‌رانه‌وه‌و راپه‌ڕینی شارو شارۆچكه‌ كوردیه‌كان

لە ئەفسانەكانى بەشىك لە سىكۇلارىزمى كوردى ئەفسانەى نووسىنى سەر ۱۳۸

پېستەكە بەتموونە

۱۴۰	ئەفسانەى پېستەكە ... چىرۆكى دۆزىنەوى پېستەكە
۱۴۵	تېكەلكردى ئەنقال ئىسلامى و ئەنقال سەددامى
۱۴۸	سەللاندى زەردەشتى بوونى كورد
۱۵۴	دەقى ھورمزگانى دەقتكى ساختەپە؟!
۱۶۶	زمانى پەھلەوى
۱۷۰	بەشى شەشم؛ شروڤەكردى دەقەكە
۱۷۶	شەنگستى مېزووى وەك بنەمايەك بۇ ھەلەشاندىنەوى شىعرى ھورمزگان
۱۸۱	فەرھەنگۆك
۱۸۲	سەرچاوەكان
۱۸۶	پېرست

پ. ي. سەلام ناوخوش

ژياننامەى زانستى

پروفېسورى يارىدەدەر سەلام ناوخوش

يەككەم: ژياننامە

لەسالى ۱۹۶۶ لەدىنى زىبارۆك لەدايىكبوو، لەسالى ۱۹۶۹مۇ ھاتوونەتە ھەولير. خويىندى سەرەتايى لە ۱-۳ لە سەرەتايى "زاگروس" و لە ۴-۶ لە سەرەتايى "مەولەوى" تەواو كىردوو. قۇناغى ناوھىندى لە "قوتەيبە" تەواو كىردوو، ئامادەيى لە ھەلمەتى كوپان تەواو كىردوو. لەسالى ۱۹۹۰ بەشى ئىنگلىزى لە ئادابى زانكۆى سەلاھەددىن وەرگرتوو، لەسالى ۱۹۹۶ لەھەمان بەش ماستىرى تەواو كىردوو. لەسالى ۱۹۹۶ ھەتا كۆتايى ۲۰۰۳ لە بەشى ئىنگلىزى ئادابى دھۆك مامۇستا بوو. لە ۲۰۰۴ ھەتا ئىستا مامۇستايە لەبەشى ئىنگلىزى پەرومردەى بنىياتى زانكۆى سەلاھەددىن.

دووم: نازناوی زانستی

- له ۱۹۹۶/۶/۳۰ مامۇستای یاریده‌دهر.
- له ۱۹۹۹/۱/۲۰ مامۇستا.
- له ۲۰۰۷/۳/۲۰ پروفیسوری یاریده‌دهر.

سینهم: چالاکییه نه‌کادییمییه‌کانی

- له‌سالی ۱۹۹۸ به‌تویژینه‌وه‌یه‌ک به‌شداریی له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی زانکۆی ده‌وک کرد.
- له‌سالی ۱۹۹۹ به‌تویژینه‌وه‌یه‌ک به‌شداریی له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی زانستی زانکۆی سلیمانی کرد.
- له‌سالی ۲۰۰۰ به‌شداریی له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی خویندنی بالای زانکۆکانی هه‌ریم کرد.
- له‌سالی ۲۰۰۵ به‌تویژینه‌وه‌یه‌ک به‌شداریی له‌کۆنفرانسی زمان کرد.

چوارم: تویژینه‌وه‌ نه‌کادییمییه‌کانی:

- 1- sequence of Descriptive adiecfives in kurdish
کۆفاری نوستاد- زانکۆی به‌غدا
- 2- A confrasfive study of Ellipsis in kurdish aud english
کۆفاری زانکۆی ده‌وک
- 3- Kirmanji kinship terms
کۆفاری زانکۆی ده‌وک
- 4- polysemy ofsome adiecfives in Kurdish
کۆفاری ده‌وک
- 5- Kurdish Honorifics system

- 6- Ambiguity in Kurdish
- 7- Kurdish Diminutive system
- 8- Diglossia in Kurdish
- 9- classifying and translating idioms
- گۆڤاری زانکۆ - سەڵاحەدین
- گۆڤاری زمان - کۆلیژی زمان
- گۆڤاری زانکۆی دهۆک
- گۆڤاری ئوستاد - بەغدا
- گۆڤاری زانکۆی دهۆک

پێنجەم: کتێبه‌کانی

۱- فهره‌نگ نووسین

- ۱- فهره‌نگی ئۆکسفۆرډ ئینگلیزی - کوردی .
- ۲- فهره‌نگی ئۆکسفۆرډی نوێ - سۆرائی - بادینی - ئینگلیزی .
- ۳- فهره‌نگی سیدرا، کوردی - عەرەبی - ئینگلیزی.
- ۴- فهره‌نگی هیوا، ئینگلیزی - کوردی :
- ۵- فهره‌نگی هه‌راشان - "بەهاوبەش" .
- ۶- فهره‌نگی زاراوه‌ی له‌شکرێ، "بەهاوبەش" .
- ۷- فهره‌نگی زاراوه‌ی ئەدەبی، "بەهاوبەش" .

ب: زمانناسی

- ۱- زمانناسی و هندی بابەتی زمانناسی کوردی .
- ۲- پوختەیهك دەربارەى زمانناسی .
- ۳- ئایین و زمانناسی .
- ۴- واتاسازی "بەهاوبەشی لەگەڵ" م. نەریمان .
- ۵- یاسا بنەرەتییه کانی پرستەى کوردی، ماستەرنامەکەى پروفیسۆر وریا عومەر ئەمین .
- ۶- سارا، بۆ فیروونی زمانى ئینگلیزی.

ج: وەرگیڕان

- ۱- قورئان و زانستی نوێ- لەئینگلیزییەوه.
- ۲- کوردو کوردستان لەنیوان بەرداشی داگیرکاران- لەئینگلیزییەوه.
- ۳- کرۆنۆلۆژیای مەسەلەى ویلايەتى موسڵ- لەئینگلیزییەوه.
- ۴- یاسا بنەرەتییه کان- لەئینگلیزییەوه .
- ۵- نۆ چیرۆک لەبارەى خەڵکەوه- لەئینگلیزییەوه .
- ه: میژووی سیاسی / نووسین
- ۱- کوردستان چۆن داگیرکراو دابەشکرا .
- ۲- ھۆکارەکانی رکاندنێ ویلايەتى موسڵ .
- ۳- سێکوچکەى ھەرس .
- ۴- مافی میژووی غەیرە کورد بەسەر کوردستانەوه .
- ۵- مەملانێی ئینگلیزو تورک .
- ۶- شێخ مەحمود و سێ ئەفسەرەکە .
- ۷- ئاین و ناسیۆنالیزم .

ج: ئەمى كىتەپخانەى بەنازناو بلاوى كىردوونەتەوه:

- ۱- دراسة عن احتلال و تقسيم كردستان، ترجمة- يوسف كمال.
- ۲- دۆزى كورد لەنيوان بەرداشى ماركسىيەت و ديموكراسىيەت - هيوئا ئەمىن .
- ۳- لۆزانى ۱۹۲۳ و لۆزانى ۱۹۹۰- محەمەد سەلام.
- ۴- كورد لەنيوان ئىسلام بوون و ئىسلام كىرندا- هيوئا سەلام .
- ۵- ئەلمانىيەتى ماركسى و ديموكراسى- دلشاد عوسمان.

د- كىتەبى ئەدەبى:

- ۱- رەخنەو رۆمان و رۆژنامەگەرىي ئىسلامى .

شەشەم: هەندى لە وتارەكانى

- ۱- دوو وینەى ئەفینى لە رۆمانەكانى هەمنگواى- پ. ھاوكارى، ۱۹۹۱.
- ۲- بانقى حىسابم- چىرۆك- وەرگىزان لە ئىنگىلىزىيەوه. پ. پاشكۆى عىراق، ۱۹۹۰.
- ۳- بى بار چىرۆك- وەرگىزان لە ئىنگىلىزىيەوه، پ. ھاوكارى، ۱۹۹۰.
- ۴- هەموو رىكاكان بەرەو گەرمای هەولێر دەچن، لە ئىنگىلىزىيەوه، پ. ھاوكارى ۱۹۹۰.
- ۵- پىنجەم ئافرەت لەژيانى سارتەر، لە ئىنگىلىزىيەوه، پ. ھاوكارى، ۱۹۹۱
- ۶- مردنى فەرمانبەرىك، لە ئىنگىلىزىيەوه. پ. پاشكۆى عىراق.
- ۷- رەخنەى نوێ. لە ئىنگىلىزىيەوه. گوڤارى پەيامى راستى. ژ. ۶.

۸- رەخنەی ئەدەبی لەسەردەمی رێنسانس. لە ئینگلیزییەوه، پ. بایەتی
۱۹۹۳.

۹- ژیاى فانتازى تۆم ستۆپارد، لە ئینگلیزییەوه، پ. ھاوکارى ۱۹۸۸.

۱۰- رێڤی ڤاپینۆك- لە لاتینییەوه، پ. بزاق، ۱۹۸۹.

۱۱- دامەزراندنەوهی عەقلى كوردی. پ. رابوون ۱۹۹۳.

۱۲- كوردەكانى سۆڤیەت، پ. بایەتی، ۱۹۹۳.

۱۳- ماركسیەت و دیموكراسیەت بۆ كورد -دوو پوو یەك شت بوون، پ.
رابوون ۱۹۹۵.

۱۴- فیدرالیەتی ئیسلامی، پ. رابوون، ۱۹۹۶.

۱۵- خۆبەدەوهیەكى سیمانیکیانەى، گ. دەوك، ۱۹۹۶.

۱۶- كارەكتەرى دەربى، گ. گازى ۱۹۹۷.

۱۷- لە سیڤەرە بۆ لۆزان و خەتیمەتی دابەشکردنى كوردستان، گ. ڤەژین
۱۹۹۸.

۱۸- كوردستان دواى كوردستان، پ. بایەتی و رۆژنامەى یەكگرتوو.
۲۰۰۵.

۱۹- الشوفینیة، ج. خەبات ۱۹۹۸.

۲۰- اسباب نزاع الامراء الكرد مع سلفات العثمانية. ج. خەبات ۱۹۹۹.

۲۱- رۆشنیری دەسەلات، پ. یەكبوون ۲۰۰۰.

۲۲- رۆژئاوا و مەسەلەى كورد، سى ئەلقە، پ. یەكگرتوو ۱۹۹۴.

- ۲۳- مەدەنىيەت ۋە تەبىئەت سىستېمىسى ئەمىرىكا، سى ئىلگىرى، ز. رابوون ۱۹۹۳.
- ۲۴- بېيىلوگرافىيە رۇژنامەگەرى ئىسلامى كوردى، گ. جەماوەر ۲۰۰۰، ژ ۷۶-۷۷.
- ۲۵- رۇمانى ئىنگىلىزى، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۶- سۇرمانجى، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۷- پوختەيەك دەربارەي پراگماتىكىس، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۸- مافى مېژووى ئەرەن ۋە ئاشوورى لەكوردستان، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۹- مېجەر نوئىل ۋە مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۰- مېجەر سۆن ۋە مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۱- ئۆزدەمىر ۋە مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۲- رۇژمەلەتئاس ۋە مەسەلەت، گ. گازى ۱۹۹۸.
- ۳۳- نانى روتەم خويىندەو ۋە نەشگىرىام، پ. بەدرخان ۲۰۰۷.
- ۳۴- ماستەر نامەكەي وريا عومەر ئەمىن، پ. بەدرخان ۲۰۰۷.
- ۳۵- زمانى كوردى زمانىكى مۇرفىمى نىيە، گ. كاروان ۲۰۰۶.
- ۳۶- ۱+۱=۱، گ. گولان ۲۰۰۶.
- ۳۷- چوارچىوۋى ئاخاوتن، گ. نەوشەفەق ۲۰۰۵.
- ۳۸- ھەلەشانەنەوۋى سىفەر، گ. سەنتەرى برايەتى ۱۹۹۹.
- ۳۹- بزاڧى دەستەخوازى توركىيا، گ. سەنتەرى برايەتى ۱۹۹۸.
- ۴۰- شىعەرى جەنگ لەشىعەرى ئىنگىلىزىدا، پ. برايەتى ۱۹۹۳.

- ۴۱- كرۇنۇلۇژىيە مەسەلەى كورد، پ. برايه تى ۱۹۹۸ .
- ۴۲- سايكس بيكو، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۳- سىكوچكەى ستم- وه لام، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۴- پەيمانى قاهره، گ. دهوك ۱۹۹۹ .
- ۴۵- شىخ سەيدى پىران، گ. ئەژين ۱۹۹۹ .
- ۴۶- فەتواكەى مەلاى خەتى، گ. مەتين ۱۹۹۹ .
- ۴۷- مەولير و ئەربائيلو، گ. مەولير ۱۹۹۹ .
- ۴۸- ھاوپەيمانى نوئ، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۴۹- شارچىه تى، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۵۰- سونەچين و كين، پ. ميديا ۲۰۰۷ .
- ۵۱- رۇژئاواناسى...پ. ئاوينه ۲۰۰۷ .
- ۵۲- فيدراليه كى تر، پ. پرس ۲۰۰۷ .
- ۵۳- مەغزاو جۇرەكانى، پ. نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۴- كارەكتەرى سەرەكى، پ. نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۵- عەقلى ئيمانى، گ. پەيامى راستى ۲۰۰۶ .
- ۵۶- زمان و ئاسايشى مەعريفى، گ. زانكوئ نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۷- عەقلى ميليشيايى، پ. ميديا ۲۰۰۷ .
- ۵۸- سىكوچكەى ستم، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۵۹- جووتە وشە، گ. پيشكەوتن ۲۰۰۷ .

- ۶۰- ھاوپەیمانی ئیسپرائیل، پ. کوردستان راپورت ۲۰۰۷.
- ۶۱- نەوہی نوێ و تەلاق، پ. یەکگرتوو ۲۰۰۷.
- ۶۲- میلیشیایی لە بلاوکوردنەو، گ. رامان ۲۰۰۷.
- ۶۳- قوتابخانەی پراگی زمانەوانی، گ. رامان ۲۰۰۶.
- ۶۴- رۆلی مۆرفیمی "ئ" لە کورتکردنەوہی رستەدا، گ. زانکۆی دەوک ۲۰۰۰.
- ۶۵- ئیسلام یان عەرەبیەتی، پ. رابوون ۱۹۹۳.
- ۶۶- مەلانیی رۆژئاواو رۆژھەلات، گ. مەتین ۱۹۹۶.
- ۶۷- تەبایی داگیرکاران، گ. مەتین ۱۹۹۶.
- ۶۸- مەلانیی سەرانی کورد، گ. مەتین ۱۹۹۶.
- ۶۹- سویندخۆرەکان و کورد، پ. باریەتی ۱۹۹۳.
- ۷۰- دادایزم یا ولأخیزم، پ. رەسەن ۱۹۹۷.
- ۷۱- دانیال دیفۆ باوکی رۆمانی ئینگلیزی، پ. باریەتی، ئەدەب و ھونەر ۱۹۹۸.
- ۷۲- ھیزی فیلدینگ و ھونەری رۆمانتووسین، پ. باریەتی، ئەدەب و ھونەر ۱۹۹۸.
- ۷۳- خۆیندەوہیەك بۆ ھەندێ لە رۆمانەکانی نەوال سەعداوی، گ. گازی ۱۹۹۸.

۷۴- رهوشى كوردستان له سهردهمى ساسانييه كان، ب. دهنگى غهريبان
۲۰۰۲.

۷۵- دهولته تى ئيسلامى يان دهولته تى موسلمانيش، ب. دهنگى غهريبان
۲۰۰۲.

- ۷۶- خويندنه وه يه كى مه عريفى ميژوو، پ. رابوون ۱۹۹۳ .
۷۷- شيعرى "خوشم دهوتى"، پ. پاشكۆى عىراق ۱۹۸۷ .
۷۸- شيعرى "كه ئىواره ديت"، پ. هاوكارى ۱۹۸۸ .
۷۹- شيعرى "رؤژانى ئاسوودهيم"، پ. پاشكۆى عىراق ۱۹۸۹ .

جهوتهم: چاوپيكيه وتنه كاني

- ۱- گوڤارى كاروان .
- ۲- گوڤارى پهيامى راستى .
- ۳- گوڤارى زانكۆى نوى.
- ۴- گوڤارى ستاندهر .
- ۵- گوڤارى نه مريكاناسى .
- ۶- رۇژنامهى جهماوهر .
- ۷- رۇژنامهى نوى .
- ۸- رۇژنامهى وهرچهرخان .
- ۹- رۇژنامهى سۇليداريتى .
- ۱۰- رۇژنامهى خهباتى نوى .
- ۱۱- رۇژنامهى ئالاي ئازادى .
- ۱۲- گوڤارى گازى .

۱۳- رۇژنامەى كۆمەل .

۱۴- رۇژنامەى ھەلىقە پۇست .

۱۵- رۇژنامەى رەسەن .

تەلەقۇزىۋىن و رادىئوكان:

۱۶- تەلەقۇزىۋىن سەتەلايتى كوردستان.

۱۷- تەلەقۇزىۋىن CBS ى ئەمىرىكى .

۱۸- تەلەقۇزىۋىن كەنالى دھوك .

۱۹- تەلەقۇزىۋىن ھەلىقى يەككىتى .

۲۰- تەلەقۇزىۋىن كۆمەل- كەنالى ھەلىقى .

۲۱- رادىئو زانكو .

۲۲- تەلەقۇزىۋىن سەھەرى ئىرانى .

۲۳- سەتەلايتى رۇژ تىقى .

ھەشتەم: ئەۋكەتپانەى يېشەكى بۇ ئوسىون

۱- نەۋال سەعداۋى و ئايدۇلۇزىيى رۇ ئوسىن، مەمەد يوسىف ۱۹۹۵ .

۲- كېشەى ئەدەب و سىياسەت لە ۋلاتە سۇشالىيىستەكان، ۋەرگېپرانى مەمەد يوسىف ۱۹۹۹ .

۳- رۇژئاۋايىيەكان بۇ مۇسلمان دەپن؟، ۋەرگېپرانى ئەلسرومە جەمىل ۲۰۰۷ .

۴- بۈۈكە بەبارانى، كۆمەلە شىعەرى، ئارام شارباژېپى ۲۰۰۷ .

۵- فەرەنگى كۆمەلناسى، م. عوبىد ۲۰۰۷ .

۶- كۇنۇلۇزىيى مەسەلەى مۇسل .

۷- قورئان و زانستى نۇى .

۸- كوردەكان و كوردستان.

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میژوونووس (نارنۆلد توینبی) له بهشی دووهمی کتییی (میژووی بهشهریهت)

دهنوسی : بهراستی سوپای ئیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و رۆم .. ههرگیز

له جهنگدا درنده نه بوو ئهمهش خالیکی دیوو که کورد له زۆر شوین بهبی شه

موسلمان بین .

تۆماس نارنۆلد دهلیت: مهحاله بگوتریت موسلمانان له گرتنی ناوچهکانی

ولاتی ساسانی هیزیان به کارهیناییت له پیناو سهپاندنی ئایینی ئیسلام به سه

دانیشتوانی ناوچهکه.

کورد بهر له ئیسلام زهردهشتی، فهله، یاخود بهشیک جوله که بوونه، کهئمه

وایکردوو له عهربه بت پهستهکان زوتر ئیسلام قبول بکه .

له شهرهنامهدا هاتوو : ههرچی دهقهری جهزیره که کۆمهلیک کوردی

بازرگان له هۆزی "باجن" له جزیرهی بۆتانهوه چونهتهتایف و له سهردهستی

پیغمبهه موسلمان بوون، که ژمارهیان نۆ کهس بووه ، دواتر ههموو کورد

لهسه دهستی ئهم نۆ کهسه موسلمان بوون.

نوسینگهی تهفسیر

بۆ بلاوکردنهوهو راگهیاندن

هموێر شهقامی دادگا ژیر نوێنی شیرین یلام

Mob: 00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

